

”Ne näki musta”

Huostassa olevien lasten hyvinvointi
ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset

Raportti 1/2019

Riitta Laakso

”Ne näki musta”

**Huostassa olevien lasten hyvinvointi
ja sijaishuoltoon liittyvät
kokemukset**

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittaja ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Kuvatoimisto Pixabay

ISBN 978-952-343-268-0 (painettu)

ISSN 1798-0070 (painettu)

ISBN 978-952-343-267-3 (verkkojulkaisu)

ISSN 1798-0089 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-267-3>

PunaMusta Oy
Helsinki, 2019

Saatteeksi

Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma on mahdollistanut erityisen haastavassa elämäntilanteessa olevien lasten hyvinvoinnin ja palvelukokemusten seurannan ja tutkimuksen. Osana kouluterveyskyselyä tietopohjaa on vahvistettu myös sellaisten lasten hyvinvoinnista, jotka eivät asu vanhempiensa kanssa. Lisäksi muutosohjelma on rahoittanut tämän sijoitettujen lasten kokemusten kuulemiseen keskittyvän tutkimuksen. Tästä on kiittäminen Maria Kaisa Aulan vuosikausien pitkäjänteistä työtä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten tietopohjan vahvistamiseksi.

Käsillä oleva tutkimus on monessa mielessä erityinen. Ensinnäkin se tarkentaa ja syventää kyselyaineistojen tuottamaa kuvaa sijoitettujen lasten hyvinvoinnista. Se jatkaa tutkimusperinnettä laadullisten aineistojen parissa ja laajentaa tarkastelun lasten erilaisiin tilanteisiin: kokemuksia tutkitaan eri-ikäisten, eri sijaishuoltopaikoissa, erikokoisissa kunnissa huostaanotettujen lasten ja toistuvia sijaishuoltopaikan muutoksia kokeneiden lasten tuottaman aineiston pohjalta. Kolmanneksi se on tehty vahvassa yhteistyössä kumppanien, kuntien sosiaalityöntekijöiden, järjestön, sekä koulutusyksikön kanssa. Neljänneksi tuloksena ei ole vain tämä raportti, vaan tutkimusta on raportoitu myös erillisissä tieteellisissä artikkeleissa. Tämän lisäksi sosiaalityöntekijöiden käyttöön ja työn apuvälineeksi on tuotettu ”Mitä sinulle kuuluu” -materiaali. Siihen on koottu keskusteluteemoja lasten kuulemiseksi sosiaalityöntekijän ja lapsen kahdenkeskisten tapaamisten yhteydessä sekä kyselylomake lapsen täytettäväksi. Materiaalipaketti on avoimesti saatavana Lastensuojelun käsikirjasta¹. Lomakkeiden käyttöönoton myötä tutkimus luo pohjaa pitkäjänteiselle lasten kuulemisen systemaattiselle toteutumiselle.

Tutkimus nostaa esiin monia aiemmin tunnistettuja asioita, mutta samalla joutuu ihmettelemään, miten kauan näitä asioita on raportoitava – kuuleeko kukaan, oikeesti? Tutkimus osoittaa suuntaa muutoksille. Jokaisella lapsella – myös ja erityisesti lastensuojelusyistä sijoitetulla lapsella – ovat merkityksellisiä suhteet ja siteet läheisiinsä. Ne kannattelevat mutta myös katkaisevat; ne voivat vahvistaa mutta myös vaurioittaa. Koskaan ne eivät ole itsestään selviä ja usein niihin liittyy erilaisia jännitteitä. Näiden tunnistaminen ja työstäminen vaatii aikaa ja ammattitaitoa. Vaihtuvien vastuutyöntekijöiden todellisuudessa voi jopa kyseenalaistaa, onko kaukana oleva sosiaalityöntekijä oikea henkilö vastaamaan kaikesta, vai olisiko hänen ensisijaisena tehtävänään löytää yhdessä lapsen, läheisten ja sijoituspaikan aikuisten kanssa yhteistyössä jokaiselle lapselle ja hänen ehdotuksestaan se merkityksellinen ihminen, joka sitoutuu kulkemaan lapsen rinnalla koko matkan, aikuisuuteen asti, ylämäet ja alamäet, ja jolla olisi aikaa juuri hänelle juuri silloin, kun tarve on.

¹ <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-valvonta/mita-sinulle-kuuluu->

Taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys on jakanut myös lapset yhä tiiviimmin hyvinvoinnin ääripäihin. Niin hyvä kuin huono kehitys kasautuu, individualismi ohittaa helposti solidaarisuuden ja yhteisvastuun. Tuntuu jopa siltä, että yksilöiden oikeuksien korostunut turvaaminen joutuu yhä useammin ristiriitaan niin tämän yksilön oman edun kuin yhteisöllisen turvallisuuden ja hyvän kanssa. Esimerkkejä tunnistetaan käytännön arjessa, ja siinäpä olisi aihetta yhteisille jatkotutkimuksille.

THL on ollut onnekas saadessaan pitkän linjan ammattilaisen ja tutkijan tätä tutkimusta tekemään. Suuri kiitos YTT Riitta Laaksolle. Kehittämispäällikkö Pia Eriksson on kaikin tavoin tukenut hanketta, ja tutkimuksesta on keskusteltu maakuntien sijaishuollon kehittäjäverkostossa sekä THL:n erityispalvelutiimin kokouksissa. Kiitos kaikille tuki- ja taustajoukoille sekä erityisesti yhteistyökumppaneille, salapoliiseille ja nuorille.

Tarja Heino, tutkimusprofessori, THL

Tiivistelmä

Riitta Laakso. ”Ne näki musta”. Huostassa olevien lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 1/2019, 86 sivua. Helsinki 2019.

ISBN 978-952-343-268-0 (painettu); ISBN 978-952-343-267-3 (verkkojulkaisu)

Tutkimuksessa tarkastellaan huostassa olevien lasten hyvinvointia ja sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia. Tutkimus on toteutettu Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksella 1.3.2017–31.12.2018 osana hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmaa (LAPE). Tutkimuksessa kysytään: Mitä huostassa olevat lapset kertovat hyvinvoinnistaan? ja Mitä huostassa olevan lapset kertovat sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksistaan?

Tutkimuksessa haluttiin välttää aikaisemmissa tutkimuksissa esille tulleita puutteita: aineiston keräämistä vain yhdestä tai kahdesta lastensuojelulaitoksesta sekä alakoululaisten ja vammaisten lasten kokemusten jäämistä tutkimusten ulkopuolelle. Siksi tässä tutkimuksessa päädyttiin mahdollisimman moniääniseen ja useita eri laadullisia tutkimusmenetelmiä hyödyntävään tiedon tuottamiseen. Tutkimuksen aineisto koostuu 20 huostassa olevan lapsen ja nuoren (11–17 v.) yksilöhaastattelusta ja niiden yhteydessä lasten ja nuorten täyttämästä strukturoidusta kyselystä, neljän sijaisperheessä asuvan 6–9 vuotiaan lapsen kanssa toiminnallisesti painottuneessa ryhmässä käydyistä keskusteluista ja viiden vammaisen huostassa olevan nuoren (14–17v) kasvokkaisissa kohtaamisissa tuotetusta aineistosta. Lapset ja nuoret asuivat eri puolilla Suomea, eri sijaisperheissä ja käytännöiltään erilaisissa lastensuojelulaitoksissa.

Tutkimuksen tulokset on jäsennetty neljään päälukuun, jotka ovat turvallisuus, suhteet, vahvistuminen ja osallisuus. Jäsennys pohjautuu huostassa olevien lasten itsensä määrittelemiin hyvinvoinnin kannalta keskeisiin ulottuvuuksiin. Suurin osa tutkimuksessa mukana olleista lapsista ja nuorista kertoo hyvinvointinsa kohentuneen huostassa olon aikana. Huostassa olo on tarkoittanut heille ilmapiiriltään turvallista, rentoa ja kannustavaa kasvuympäristöä sekä psyykkisen, sosiaalisen ja materiaallisen hyvinvoinnin kohentumista. Kaikkien kohdalla näin ei kuitenkaan ole, sillä pieni osa lapsista ja nuorista kertoo kohdanneensa sijaishuoltopaikassa turvatomuutta, omien kokemustensa vähättelyä, epäoikeudenmukaista kohtelua ja osattomuutta.

Tutkimuksessa toistuvia sijaishuoltopaikan muutoksia kokeneet nuoret erottuvat muista. Heidän nuoruuttaan ja hyvinvointiaan huostassa olon aikana värittävät katkokselliset ihmissuhteet, katkokset koulunkäynnissä, useat muutot paikkakunnalta toiselle, kokemukset epäoikeudenmukaisesta kohtelusta sekä luottamuksen menettämisestä. Tutkimus nostaa esiin kyseisen jo aiemmin tunnistetun ilmiön, mutta ei pysty pureutumaan sen syihin, syntymekanismeihin tai sen yleisyyteen. Siksi jatkos-

sa olisikin tärkeää tutkia tarkemmin lasten ja nuorten toistuvia sijaishuoltopaikan muutoksia ja niiden yleisyyttä.

Sosiaalityöntekijälle on viranomaistoimijana uskottu merkittävä vastuu huostassa olevan lapsen edun, oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumisen varmistajana. Hänellä on myös merkittävä vastuu sijaishuoltopaikan käytäntöjen valvojana. Sosiaalityöntekijä näyttäytyy tutkimuksessa lapsille ja nuorille kuitenkin varsin etäisenä. Sosiaalityöntekijää tavataan useimmiten asiakassuunnitelmanneuvotteluissa puolen vuoden välein. Lapset ja nuoret ottavat vain harvoin itse yhteyttä omaan sosiaalityöntekijäänsä. Valtakunnan tason ohjeistuksella tulisikin pikaisesti ratkaista tämä sosiaalityöntekijälle määriteltyjen velvoitteiden ja todellisuuden välinen ristiriita niin, että kaikilla huostassa olevilla lapsilla ja nuorilla olisi mahdollisuus luoda luottamuksellinen suhde omaan sosiaalityöntekijäänsä.

Tutkimuksen aineistosta on tämän kokonaisaineistoa koskevan raportin lisäksi kirjoitettu erilliset artikkelit huostassa olevien vammaisten nuorten kokemusten kuulemisen käytännöistä ja haasteista sekä nuorten toistuvista sijaishuoltopaikan muutoksista.

Avainsanat: sijaishuolto, hyvinvointi, lasten kokemukset, huostaanotto.

Sammandrag

Riitta Laakso. ”De såg på mig.” Omhändertagna barns välmående och erfarenheter av vård utom hemmet. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Rapport 1/2019, 86 sidor. Helsingfors 2019.

ISBN 978-952-343-268-0 (tryckt); ISBN 978-952-343-267-3 (webbpublikation)

I undersökningen granskas omhändertagna barns välmående och erfarenheter av vård utom hemmet. Undersökningen har genomförts under perioden 1.3.2017–31.12.2018 vid Institutet för hälsa och välfärd som en del av regeringens spetsprogram för utveckling av barn- och familjetjänster (LAPE). I undersökningen frågas: Vad berättar de omhändertagna barnen om sitt välmående? och Vad berättar de omhändertagna barnen om sina erfarenheter av vård utom hemmet?

I undersökningen försökte brister som framkommit i tidigare undersökningar undvikas: insamling av material från endast en eller två barnskyddsanstalter samt utelämnande av erfarenheter från barn i lågstadieåldern och från barn med funktionsnedsättning. Av denna orsak har i denna undersökning producerats så mångstämmig kunskap som möjligt med hjälp av många olika kvalitativa forskningsmetoder. Undersökningsmaterialet består av individuella intervjuer med 20 omhändertagna barn och unga (11–17 år) och av en strukturerad enkät som barnen och ungdomarna besvarat i samband med intervjuerna, av diskussioner i en aktivitetsbetonad grupp med fyra 6–9-åriga barn som bor i fosterfamilj samt av material från diskussioner vid möten med fem omhändertagna unga (14–17 år) med funktionsnedsättning. Barnen och ungdomarna bor i olika delar av Finland, i olika fosterfamiljer och i barnskyddsanstalter med olika praxis.

Undersökningsresultaten har delats in i fyra huvudkapitel, nämligen trygghet, relationer, förstärkning och delaktighet. Indelningen baserar sig på de omhändertagna barnens egna definitioner av centrala dimensioner av välmåendet. Största delen av de barn och unga som deltog i undersökningen berättar att deras välmående ökade under den tid de varit omhändertagna. Att vara omhändertagen innebar för dem en uppväxtmiljö med trygg, avslappnad och uppmuntrande stämning samt att deras psykiska, sociala och materiella välmående förbättrades. Så har det emellertid inte varit för alla, en liten del av barnen och ungdomarna berättar att de på sin plats för vård utom hemmet upplevt otrygghet, förringande av sina erfarenheter, ett orättvist bemötande och övergivenhet.

De ungdomar som upplevt återkommande förändringar av platsen för vård utom hemmet skiljde sig ur mängden jämfört med andra ungdomar. Deras ungdomstid och välmåendet under omhändertagandet kännetecknas av fragmentariska relationer till andra, av avbrott i skolgången, av flera flyttar från en ort till en annan, av erfarenheter av orättvist bemötande samt av förlorat förtroende. Undersökningen lyfter fram detta fenomen som identifierats redan tidigare men kunde inte gå på djupet i fråga om orsaker, uppkomstmekanismer eller i fråga om hur allmänt fenomenet är.

Därför skulle det vara viktigt att fortsätta med en noggrannare undersökning av återkommande förändringar i barns och ungdomars platser för vård utom hemmet.

Socialarbetare har i egenskap av myndighetsaktör tilltrots ett betydande ansvar för att se till att ett omhändertaget barns bästa, rättigheter och välmående säkras. De har också ett betydande ansvar när det gäller övervakningen av praxis på platsen för vård utom hemmet. För barnen och ungdomarna i undersökningen framstår socialarbetarna ändå som väldigt avlägsna. De träffar oftast socialarbetaren en gång i halvåret i samband med klientplansmötena. Barnen och ungdomarna tar själva sällan kontakt med sin socialarbetare. Den här konflikten mellan socialarbetarens fastställda förpliktelse och verkligheten borde lösas snabbt genom riktlinjer på nationell nivå så att alla omhändertagna barn och ungdomar skulle få möjlighet att skapa en tillitsfull relation till sin socialarbetare.

Förutom denna forskningsrapport baserad på materialet i sin helhet har även två separata artiklar publicerats. I dessa behandlas erfarenheter som omhändertagna ungdomar med funktionsnedsättning har av praxis och utmaningar kring hörandet av dem samt återkommande förändringar vid ungas plats för vård utom hemmet.

Nyckelord: barns erfarenheter, vård utom hemmet, välmående, omhändertagande.

Sisälllys

Saatteeksi.....	3
Sammandrag.....	7
Johdanto	11
Lastensuojelun sijaishuollon palvelut	14
Mitä huostassa olevien lasten hyvinvoinnista ja sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksista tiedetään?	17
Sijoitettujen lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset tutkimuksen kohteena	17
Lapset hyvinvoinnin ulottuvuuksia määrittämässä	20
Tutkimuksen metodologiset valinnat ja toteuttaminen.....	23
Tutkimuksen aineistot ja menetelmät	24
Tutkimuksessa tiedontuottajina olleet lapset ja nuoret	28
Tutkimusetiikka	30
Aineiston analysointi	31
Turvallisuus.....	34
”Kannustetaan ja silla lailla” – sijaishuoltopaikan ilmapiiri	35
”Ei nyt ihan sille asteelle kuitenkaan” – uhattu turvallisuus.....	37
”Jos kuuluu joku ääni” – pienten lasten turvattomuudesta	40
Suhteet.....	44
”Soitan, laitan tekstaria, käyn kylässä” – läheissuhteet ja lapsen hyvinvointi ...	44
”Semmonen ymmärtäväinen ja et on aikaa” – suhteet sijaishuoltopaikan aikuisiin.....	47
”Emmä ny yleensä missään muualla, ku vaan palavereissa” – tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa	49
”On se aika raskasta ” – sijaishuoltopaikan muutokset ja vaihtuvat suhteet.....	52
Vahvistuminen	55
”Ne näki musta...” – kokemus ymmärretyksi tulemisesta	55
”Tullu rohkeemmaks...” – sosiaalisuuden lisääntyminen	58
”Saanu kaikkee, vaatteita ja sillee...” – lisääntynyt materiaallinen hyvinvointi..	59
”Mä en olisi elossa enää...” – takaisin elämään	61
Osallisuus	64
”Pystyn aika paljon vaikuttamaan, mutta...silti en pysty”.....	65
”Mä voin sanoo mun mielipiteen mut, mä en voi päättää”	68
”Omalla käytöksellä voi vaikuttaa”	70
Johtopäätökset ja pohdinta	73
Tiedontuottamisesta ja tietämisen rajoista	78
Lähteet.....	82

Johdanto

Huostaanotetun nuoren sanoissa ”ne näki musta” tiivistyy jokaisen lapsen ja nuoren hartain toive tulla nähdyksi. Erityisen tärkeää nähdyksi, ymmärretyksi ja kuulluksi tuleminen on silloin, kun nuori elää hauraassa elämäntilanteessa ja kipuilee kasvatamansa kuoren alla. ”Ne näki musta” tutkimusraportin nimenä on muistutus myös siitä erityisestä yhteiskunnallisesta vastuusta, joka liittyy huostassa olevien lasten hyvinvointiin ja heidän oikeuteensa tulla nähdyksi lastensuojelupolitiikassa – ei viimesijaisena vaan ensisijaisena ryhmänä, jonka hyvinvoinnista olemme vastuussa. Tästä vastuun ja oikeutuksen yhteenkietoutumisesta Susanna Helavirta (2011, 13) kirjoittaa:

”Lastensuojelu on instituutio, joka saa olemassaolon ja puuttumisen oikeutuksensa lasten hyvinvoinnin kautta. Kun lapsen huoltajien omat mahdollisuudet tai kyvyt ja palvelujärjestelmän tarjoama tuki eivät ole riittäviä lapsen hyvinvoinnin tukemiseen tai turvaamiseen, on lastensuojelun velvollisuutena tarjota tukea ja tarvittaessa suojelua.”

Lastensuojelun oikeutus perustuu siihen, miten hyvin se pystyy turvaamaan lasten hyvinvoinnin. Kun lapsi sijoitetaan pois omasta kodistaan, puututaan merkittäväällä tavalla lapsen ja perheen elämään. Siksi on tärkeää tietää, miten lapset voivat huostassa ollessaan – mitä heille kuuluu. Tässä tutkimuksessa keskiössä on huostassa olevien lasten näkökulma. Tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelun toimenpitein sijoitettuina olevien lasten hyvinvointia ja sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia. Tutkimus on toteutettu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella 1.3.2017–31.12.2018 välisenä aikana.

Sijoitettuina olevien lasten hyvinvointia kartoittavan tiedonkeruun valtakunnallinen kehittäminen on osa hallituksen lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelmaa (LAPE) ja yksi Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle (THL) sosiaali- ja terveystieteiden toimeksiannossa määritellyistä tehtävistä. Yhtenä kimmokkeena kiinnostukselle tutkia huostassa olevien lasten hyvinvointia on keväällä 2016 julkaistu ns. menneisyystutkimus (Hytönen ym. 2016), jossa kartoitettiin huostassa olleiden lasten kokemuksia kaltoinkohtelusta ensimmäisen lastensuojelulain voimassa ollessa vuosina 1937–1983. Tutkimus on pysäyttävää ja surullista luettavaa. Samalla se pakottaa suuntaamaan katseen menneisyydestä nykyisyyteen. Mitä tiedämme niiden lasten ja nuorten hyvinvoinnista, jotka ovat tällä hetkellä huostassa? Millaisia kokemuksia sijaisperheissä, ammatillisissa perhekodeissa ja lastensuojelulaitoksissa elävillä lapsilla ja nuorilla on? Näihin kysymyksiin etsitään vastausta tässä tutkimuksessa.

Kokemusasiantuntijat ovat nostaneet useissa eri yhteyksissä esille sen, että on tärkeää kysyä sijoitetuilta lapsilta itseltään, miten he voivat. Sitä korostivat myös tämän tutkimuksen nuoret.

Haastattelija: No mitä sä aattelet, että mitä sun mielestä sosiaalityöntekijän tulis kysyä ja selvittää jokaiselta lapselta joka asuu sijoitettuna?

Mari: Ehkä siltä nuorelta iteltään, ”miten sä oikeesti voit”, koska yleensä sitä kysytään niiltä sijoituspaikan työntekijöiltä, et siltä nuorelta iteltään, et ”miten sä oikeesti voit”, ois aika tärkeä.

Haastattelussa kertojana on useita vuosia lastensuojelulaitoksessa asunut tyttö, jonka kanssa sosiaalityöntekijät ovat käyneet vuosien varrella keskusteluja useissa eri yhteyksissä. Siltä nuoren kokemus on, että lapset ja nuoret ohitetaan heitä itseään koskevan tiedon tuottajina. Siitä, mitä nuorelle kuuluu, kertovat useimmiten muut kuin nuori itse.

Saman ilmiön kohtaa myös tutkimuksen kentällä tutkittaessa lasten hyvinvointia. Lasten hyvinvoinnista kysytään usein aikuisilta tai lasten tehtäväksi jää vastaaminen aikuisten laatimiin hyvinvointia mittaaviin kysymyksiin. Harvassa tutkimuksessa lapset itse voivat määritellä tai kertoa siitä, mitä he pitävät oman hyvinvointinsa kannalta tärkeänä (Wood & Selvyn 2017; Helavirta 2011; Holland 2009; Fattore ym. 2009; Fattore ym. 2007). Siksi tässä tutkimuksessa korostuu lasten merkitys tiedon tuottajina ja oman hyvinvointinsa kannalta keskeisten hyvinvointitehtävien määrittäjinä. Tutkimuksessa nojaututaan subjektiiviseen hyvinvointikäsitteeseen, joka painottaa hyvinvoinnin tarkastelua yksilön omana kokemuksena. Sijaishuollon osalta tutkimuksessa rajaudutaan lasten kokemuksiin sijaishuoltoapaikoista, lastensuojelun toimenpiteistä ja kohtaamisista sosiaalityöntekijän kanssa. Tutkimus on toteutettu laadullisin menetelmin ja siten, että lapsella olisi mahdollisimman paljon tilaa kertoa itselle tärkeistä ja keskeisistä asioista.

Tutkimuksessa käytetään käsitteitä sijoitettuna oleva lapsi ja huostaanotettu lapsi. Käsitteenä ”sijoitettuna oleva lapsi” on varsin laaja, sillä se kattaa kaikki lastensuojelulain eri toimenpiteiden perusteella sijoitetut lapset: huostaanotetut, kiireellisesti sijoitetut ja avohuollon tukitoimenpiteenä sijoitetut lapset. Huostaanotto on lastensuojelun viimesijaiseksi tarkoitettu toimenpide, johon tulee ryhtyä, jos lapsen kasvun ja kehityksen arvioidaan vaarantuneen vakavasti, avohuollon tukitoimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja huostaanotto on lapsen edun mukainen (Lastensuojelulaki 2007/417). Raporttia luettaessa on hyvä muistaa, että lastensuojelulaisissa, kuten myös tässä tutkimuksessa, lapsella tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita. Päätettäessä sijoituksesta ja huostaanotosta päätetään samalla myös siitä, missä lapsi tulee jatkossa asumaan eli sijaishuoltoapaikasta.

Sen tosiasian kohtaaminen, että kaikki lapset eivät voi asua omien vanhempiensa kanssa omassa kodissaan, herättää ristiriitaisia tunteita: huojennusta siitä, että lapsi

on saanut osakseen tarvitsemaansa tukea, mutta myös huolta siitä, miten lasta kohdellaan sijaishuoltopaikassa. Viimeisimmän lastensuojelutilaston mukaan Suomessa oli vuonna 2017 sijoitettuna 17 956 lasta ja nuorta, joista huostassa oli 10 526. Huostassa olleista lapsista 56 % oli perhehoidossa, 13 % ammatillisessa perhekodissa ja 26 % lastensuojelulaitoksessa. Vuoden 2012 alusta tuli voimaan lastensuojelulain muutos, joka edellyttää, että lapsen sijaishuolto on järjestettävä ensisijassa perhehoidossa. Perheisiin sijoitettujen lasten määrä onkin kasvanut lainmuutoksen myötä. Vuoden 2011 lopussa huostassa olleista lapsista 49 prosenttia oli perhehoidossa, kun vastaavasti vuonna 2017 heistä oli perhehoidossa 56 prosenttia. (Kuoppala & Säkkinen 2018.)

Huostaanotettuina olevien lasten kokemukset ovat olleet viime vuosina usean selvityksen ja tutkimuksen kohteena. Silti tutkimustieto huostassa olevien lasten hyvinvoinnista on edelleen varsin pirstaleista ja kokonaiskuvan saaminen siitä, miten huostassa olevat lapset ”oikeasti voivat”, on vaikeaa. Tutkimukset rajautuvat aineistoltaan useimmiten yhteen tai kahteen laitokseen, erityiseen laitostekstiin kuten koulukoteihin tai intensiivisen hoidon yksikköön, ja lasten kokemuksia ja selviytymistä tarkastellaan usein ajallisen etäisyyden päästä, jälkikäteen muisteltuna (Helavirta ym. 2014). Perhehoitoon sijoitettuina olevien lasten, vammaisten sijoitettuna olevien lasten tai pienten, alle kouluikäisten sijoitettuna olevien lasten hyvinvoinnista huostassa oloaikana tiedetään tutkimusten pohjalta erittäin vähän. Tämän vuoksi tutkimuksessa hyvinvoinnistaan ja sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksistaan kertovat eri puolilla Suomea, erilaisissa lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä asuvat lapset ja nuoret, sekä nuoret, joilla on takanaan toistuvia sijoituksia ja koke-musta useista eri sijaishuoltopaikoista ja alakouluikäiset sekä vammaiset nuoret. Tutkimuksen aineisto koostuu 20 huostassa olevan lapsen haastattelusta, alakouluikäisten lasten toiminnallisen ryhmän keskusteluaineistosta sekä viiden huostaanotettuna olevan vammaisen nuoren kanssa kasvokkaisissa tapaamisissa tuotetusta aineistosta.

Tutkimuksessa haetaan vastausta seuraaviin keskeisiin tutkimuskysymyksiin:

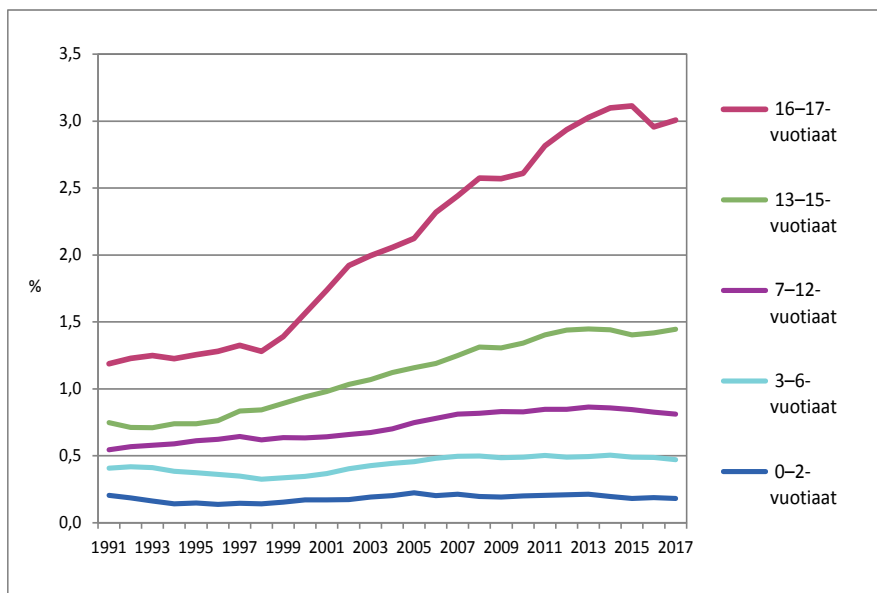
1. Mitä huostassa olevat lapset kertovat hyvinvoinnistaan?
2. Mitä huostassa olevat lapset kertovat kokemuksistaan sijais-huollossa?

Vaikka huostassa olevat lapset ovat varsin marginaalinen ryhmä lapsia suhteessa koko lapsiväestöön, heidän määräänsä ei voi pitää pienenä. Kyse on tuhansista lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan. Huostassa olevien lasten hyvinvoinnista ja sijais-huoltoon liittyvistä kokemuksista tietäminen on tärkeää jokaisen lapsen kannalta. Tärkeää se on myös lastensuojelupoliittisesta näkökulmasta, jotta osaisimme arvioida, miten yhteiskunta onnistuu huolehtimaan kaikkein haavoittuvimmassa elämäntilanteessa olevista lapsistaan.

Lastensuojelun sijaishuollon palvelut

Kunnat, ja tulevaisuudessa ehkä maakunnat, vastaavat siitä, että huostaanotettu lapsi saa tarpeitansa vastaavan sijaishuoltoapaikan. Harvinaista alkaa kuitenkin olla se, että kunnalla olisi oma ns. pitkäaikaista hoitoa tarjoava lastensuojelulaitos. Suurimman osan sijaishuollon laitospalveluista ovat jo pitkään tuottaneet yksityiset palveluntuottajat. Uusin ilmiö on palvelutuotannon keskittyminen. Isot, lähinnä terveysalalla toimivat yritykset ovat ostaneet viimeisten vuosien aikana pienten yritysten ylläpitämiä lastensuojelulaitoksia (Porko ym. 2018). Yksityistyminen näkyy myös perhehoidossa, jossa useat yksityiset palvelutuottajat ovat ryhtyneet rekrytoimaan ja valmentamaan sijaisperheitä sekä tarjoamaan kunnille palveluja sijaisvanhempien tukemiseen.

Sijoitettuna ja huostaanotettuina olevien lasten määrän kasvu on herättänyt huolta useassa eri yhteydessä. Samalla ovat voimistuneet äänet ennaltaehkäisevien ja avohuollon palvelujen lisäämisestä ja siitä, että kynnystä näihin palveluihin pääsemiseksi on madallettava. Harvemmin näissä keskusteluissa kuitenkaan kiinnitetään huomiota siihen, että huostaanottojen kasvu on kohdistunut erityisesti 16 vuotta täyttäneisiin nuoriin. Pienten lasten ja alakouluikäisten kohdalla huostaanottojen määrä on sen sijaan pysynyt suhteessa ikäryhmään samana tai jopa vähentynyt, kuten alla oleva kuvio osoittaa. (Kuoppala & Säkkinen 2018.) Vaikka kyseinen kehityssuunta on jatkunut jo useita vuosia, tutkimuksia nuorten huostaanottojen kasvusta tai selityksiä ilmiön taustalla olevista syistä, ei ole saatavilla.

Kuvio 1. Vuoden aikana huostassa olleet lapset suhteutettuna vastaavanikäiseen (lapsen ikä 31.12.2017) väestöön vuosina 1991–2017, %.

Keväällä 2018 julkaistiin tärkeä tilastoraportti (Forsell ym. 2018) sijoitusten pituuksista. Sen pohjalta on nyt ensimmäistä kertaa saatavilla tietoa mm. eri-ikäisenä ja eri sijoitusperustein sijoitettujen lasten sijoitusten pituuksista. Raportti kertoo, ettei huostaanotto käytännössä ole koskaan lapsen ensimmäinen sijoitus. Lapsen ensimmäinen sijoitus on lähes poikkeuksetta avohuollon sijoitus tai kiireellinen sijoitus. Julkaisu tekee näkyväksi myös sen, että sijoituksen pituudet vaihtelevat. Lapsen sijoitus ei välttämättä tarkoita pitkää sijoitusta, sillä joka toisella joskus elämänsä aikana sijoitettuina olleista sijoitus jää lyhyeksi elämänvaiheeksi. Vuonna 2016 sijoitettuina olleista lapsista ja nuorista kolmasosa on kuitenkin ollut sijoitettuina lähes koko elämänsä. Vuoden 2014 lopulla huostassa olleista 0-15-vuotiaista 92 % oli huostassa vielä kaksi vuotta myöhemmin. Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen sijoitukseen päädytään varsin erilaisissa elämäntilanteissa ja sillä pyritään vastaamaan hyvin erilaisiin lasten ja perheiden tarpeisiin.

Kun lapsi asuu sijaishuolto paikassa hänen päivittäisestä hyvinvoinnistaan huolehtivat pääasiassa sijaisvanhemmat ja laitoksen työntekijät. Rosi Enroos (2016) käyttää lapsen sijaishuolto paikasta käsitettä julkinen koti. Käsite korostaa sijaishuolto paikan luonnetta julkisen ja henkilökohtaisen rajalla. Sijaisperheissä ja laitoksessa lapsi elää arkeaan hänestä huolehtivien, lapselle useimmiten vieraiden aikuisten ja muiden sijoitettujen lasten kanssa jakaen henkilökohtaisia asioita sekä ilojaan ja surujaan heidän kanssaan ”vähän kuin kotona”. Samalla kyse on kuitenkin lainsäädännön

sekä julkisen ohjauksen ja valvonnan kehyksessä tapahtuvasta huolenpidosta. Lainsäädäntö säätelee ja määrittelee kussakin sijaishuoltoapaikassa lailliset toimintakäytännöt sekä yleiset toiminnan edellytykset kuten lasten määrän ja toimijoilta vaadittavan ammatillisen osaamisen. Lainsäädäntö määrittelee myös eri toimijoiden vastuuta suhteessa lapseen. Sijaishuoltoapaikan toimijat huolehtivat lapsen arkisesta huolenpidosta ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, huostaanotetun lapsen julkisena huoltajana (Helavirta 2016) lapsen edun ja hyvinvoinnin toteutumisesta sijaishuollon aikana.

Sijaishuoltopalvelut ovat viimeisten vuosien aikana paitsi keskittyneet yksityisten, isojen palveluntuottajien tuottamiksi palveluiksi myös erikoistuneet esimerkiksi niin, että ne tarjoavat osaamista mielenterveysongelmista kärsivien lasten ja nuorten hoitoon tai koulunkäyntimahdollisuuden laitoksen koulussa. Palvelujen luokittelu perhehoitoon, ammatilliseen perhehoitoon ja laitospalveluihin kertoo tällä hetkellä varsin vähän siitä, millaisena palvelu näyttyy sen parissa olevalle lapselle. Suomessa tulisikin pikaisesti luoda valtakunnallinen sijaishuoltopalvelujen rekisteri (Heino 2017a), joka tarjoaisi ajantasaista tietoa sijaishuoltopalveluista sijoitettaville lapsille ja heidän vanhemmilleen, lapsen sijaishuoltoapaikan valintaa tekeville sosiaalityöntekijöille, päätöksentekijöille sekä tutkijoille.

Lasten vaihtuvat sijaishuoltoapaikat ja sijaishuoltoapaikan muutokset on aihe, joka puhututtaa Suomen lisäksi useissa maissa. Sijaishuollon yhtenä tavoitteenahan on turvata lapselle pysyvä ja turvallinen kasvuympäristö. Tästä huolimatta tiedetään, että huostaanotetuilla lapsilla on useita muuttoja sijaishuoltoapaikasta toiseen (Laakso tulossa; Helavirta 2016; Eronen 2013). Paikan ohella muutoissa vaihtuvat lapsesta huolta pitävät aikuiset, useimmiten kaverit ja koulu sekä fyysinen ympäristö paikkakunnalta toiselle, joskus usean sadan kilometrin päähän entisestä asuinpaikasta. Lapsen kasvuolosuhteiden pysyvyyden turvaamiseksi ja siksi, että osalla lapsista sijoitus kestää lähes koko eliniän, on Suomessakin vilkastunut keskustelu adoptiosta yhtenä mahdollisena lastensuojelun toimenpiteenä (Heinonen 2018). Keskustelu on tärkeä avaus, sillä huostaanotto ajatellaan useasta muusta maasta poiketen Suomessa toistaiseksi tehdyksi päätökseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että huostaanoton tarve, sen jatkuminen, tulee arvioida vuosittain ja tarpeen poistuessa myös huostaanottopäätös tulee purkaa.

Pitkään puhututtanut kysymys sijaishuollossa on mielenterveys- ja päihdeongelmaisten lasten ja nuorten hoito. Kuntaliiton tuoreessa selvityksessä (Kuntaliiton lastensuojelun kuntakysely 2017) todetaan, että lapsia sijoitetaan lastensuojeluun lasten mielenterveyspalvelujen puutteen vuoksi. Kuntakyselyyn vastanneiden lastensuojelupalvelujen järjestäjien mukaan tilanne ei ole tältä osin muuttunut viiden vuoden takaisesta. Lapsia sijoitettiin myös, jos heidän psykiatrasta hoitoa tarvitseva vanhempansa ei ole saanut tai halunnut tarvitsemaansa hoitoa eikä ole pystynyt huolehtimaan lapsesta. Voidaankin perustellusti sanoa, että lastensuojelun sijaishuollon palvelut paikkaavat tältä osin mielenterveyspalveluja.

Mitä huostassa olevien lasten hyvinvoinnista ja sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksista tiedetään?

Sijoitettujen ja huostassa olevien lasten hyvinvointia tutkittaessa on tärkeää pysähtyä miettimään, mistä lähtökohdista ja kenen toimesta hyvinvointia määritellään ja mistä hyvinvoinnin ajatellaan koostuvan. Se, minkä ajatellaan olevan lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeistä, vaihtelee eri aikoina ja eri kulttuureissa. Lasten hyvinvoinnin tutkiminen perustuu käsitykseen siitä, mikä on keskeistä lapsen hyvän elämän kannalta – sen kannalta, että lapsi voi hyvin. Hyvinvointia tutkittaessa onkin aina kyse arvottavasta kannanotosta, mikä on hyväksi lapselle ja mikä ei. Kun määritellään lapsen hyvinvointia, samalla myös konstruoidaan normaalia ja hyväksyttävää lapsuutta (Helavirta 2011, 22). Käsitys lapsen hyvinvoinnista onkin vahvasti sidoksissa aikaan, yhteiskunnassa vallitseviin arvoihin ja käsitykseen lapsuudesta.

Lapsen hyvinvoinnin ulottuvuuksia määrittelevät usein aikuiset eivät lapset itse. Lapsuuden asiantuntijoiden lisääntyessä myös tieto lapsen hyvinvoinnista rakentuu yhä yksityiskohtaisempien indikaattorien ja kriteeristöjen tuottamaksi näkemykseksi (Kallio 2006). Voidaan myös olettaa, että lasten ja aikuisten kokemukset hyvinvoinnin kannalta keskeisistä tekijöistä eroavat toinen toisistaan.

Lasten hyvinvoinnin tutkimisessa voidaan erottaa kaksi pääasiallisinta lähestymistapaa. Toisaalta asiantuntijoiden laatimiin mittareihin ja kriteeristöihin pohjautuvat lapsen hyvinvointitietoa tuottavat tutkimukset ja toisaalta lasten kokemuksellista hyvinvointitietoa korostavat lähestymistavat. Tarkastelen seuraavassa, miten sijoitettujen/huostassa olevien lasten hyvinvointia on tutkittu, ja mitä eri tutkimusotteiden pohjalta tiedetään lasten hyvinvoinnista. Sen jälkeen esittelen, mitä lapset itse pitävät hyvinvointinsa kannalta keskeisenä.

Sijoitettujen lasten hyvinvointi ja sijaishuoltoon liittyvät kokemukset tutkimuksen kohteena

Ensimmäisen kerran kattavaa tietoa sijoitettuina olevien lasten hyvinvoinnista lasten itsensä arvioimana saatiin Suomessa vuoden 2017 kouluterveyskyselyn pohjalta (Ikonen ym. 2017). Kysely sisältää lasten hyvinvointiin keskittyviä ns. objektiivisen

hyvinvoinnin mittareita. Kouluterveyskyselyn tulokset tekevät näkyväksi sijoitettui-
na olevien lasten elämäntilanteen erityisyyden. Sijoitettujen lasten elämäntilanne
eroaa merkittävästi vanhempiensa luona asuvien tilanteesta yksilöllisten tekijöiden,
perhesuhteiden ja perheen sosioekonomisen aseman suhteen. Erot tulevat esille van-
hempien koulutustaustassa, työttömyydessä ja taloudellisessa tilanteessa. Sijoitetut
lapset olivat kokeneet myös muita useammin isoja muutoksia elämässään: koulun ja
sen myötä kaveripiiriin vaihtumisen, vanhempien eron, uusperheen ja uuden sisaruk-
sen syntymän, oman tai läheisen sairastumisen ja läheisen kuoleman. Sijoitetuista
nuorista kolme kertaa useammat kuin vanhempiensa kanssa asuvat ilmoittivat, että
heillä on jokin kognitiivinen toimintarajoite. Selvästi useammalla sijoitetulla nuorel-
la oli myös lääkärin toteama pitkäaikainen sairaus tai terveysongelma. Sijoitetuista
lapsista vanhempiensa luona asuvia lapsia useammat ilmoittivat kärsivänsä psyykki-
sistä ja koulunkäynnin ongelmista sekä kokeneensa koulukiusaamista ja väkivaltaa.
(Ikonen ym. 2017.)

Sijoitetut lapset eivät kuitenkaan ole yksi ja homogeeninen ryhmä. Tämä tulee
esille, kun kouluterveyskyselyn tuloksia tarkastellaan sijoitettujen lasten omana
ryhmänä. Usean hyvinvointia mittaavan indikaattorin osalta vastaukset näyttävät
jakaantuvan siten, että yksi neljästä 8.-9. luokkalaisesta sijoitettuna olevasta lapsesta
ilmoittaa hyvinvointia horjuttavista aiheista; itsensä yksinäiseksi kokee 23 %, ahdis-
tuneisuusoireista ilmoittaa 29 % ja koulu-uupumuksesta 26 % yläkoululaisista sijoit-
tettuina olevista lapsista. Sijoitettuna olevien lasten turvallisuus tai pikemminkin
turvattomuus korostuu kyselyn tuloksissa. Lähes joka toinen sijoitettuna oleva ylä-
kouluikäinen ilmoittaa kokeneensa syrjivää kiusaamista koulussa tai vapaa-ajalla (46
%) ja fyysistä uhkaa vuoden aikana (40 %). (Ikonen ym. 2017.)

Sijoitettuna olevien lasten hyvinvoinnista voidaan saada tietoa myös tutkimuk-
sista, joiden fokus ei varsinaisesti ole lasten hyvinvoinnin tutkimisessa. Kysymystä
huostaanotettujen lasten hyvinvoinnista on jäljitetty Suomessa tarkastelemalla lasten
kokemuksia (Pekkarinen 2017a; Eronen 2012; Hämäläinen 2012; Törrönen &
Vauhkonen 2012; Valkonen & Pasanen 2012) ja huostaanoton mukanaan tuomia
muutoksia lasten elämään (Laakso 2016). Asiakirja-aineistoihin ja sosiaalityönteki-
jöiden muistitietoon tukeutuen on selvitetty huostassa olevien lasten institutionaali-
sia polkuja viisi vuotta huostaanoton jälkeen (Eronen 2013) ja tutkittu psykologisten
testien avulla koulukodeissa olevien lasten psyykkistä hyvinvointia (Manninen
2013). Tämän lisäksi on selvitetty eri rekisteriaineistojen tietoja yhdistämällä ja
vertaamalla vuonna 1987 syntyneiden sijoitettuna olleiden lasten elämäntilannetta
muihin samana vuonna syntyneisiin nuorina aikuisina (Ristikari ym. 2016; Kestilä
ym. 2012a, 2012b) sekä vertaamalla suomalaisten, englantilaisten ja saksalaisten
sijoitettuna olleiden elämäntilannetta nuorina aikuisina ei-sijoitettuna olleiden elä-
mäntilanteeseen (Cameron ym. 2018).

Näiden tutkimusten pohjalta tiedämme, että huostassa olevien ja olleiden lasten
kokemuksissa kuuluu monenlaisia ääniä. Huostassa olosta kerrotaan arjen rauhoit-

tumisena, aikaisempaa parempana huolenpitona, läheisinä ihmissuhteina, pysäyttämisenä ja ratkaisuna omaan päihdeongelmaan, kavereiden saamisena ja parantuneina suhteina vanhempien kanssa. Huostassa oloon liittyy myös negatiivisia kokemuksia: yksin jääminen, säädellyksi muuttunut arki, epäoikeudenmukaisiksi koetut sijaishuoltopaikan toimintatavat, kaverisuhteiden vaikeutuminen, osattomuus ja häpeä. (Pekkarinen 2017a; Laakso 2016; Eronen 2012; Hämäläinen 2012; Törrönen & Vauhkonen 2012; Valkonen & Pasanen 2012.) Koulukotiin sijoittuvien tutkimusten pohjalta tiedämme, että koulukotiin sijoitetuilla nuorilla on muita selvästi enemmän psyykkisiä oireita (Manninen 2013). Rekisteritutkimukset kertovat puolestaan sijoitetuina olleiden lasten muita alhaisemmasta koulutustasosta, korkeammasta työttömyydestä, teinraskauksista, muita yleisemmin psyykkisistä oireista, eläkkeellä olosta ja kuolleisuudesta verrattuna muihin samana vuonna syntyneisiin sijoituksen jälkeen nuorina aikuisina (Cameron ym. 2018; Ristikari ym. 2016; Kestilä ym. 2012 a & 2012 b).

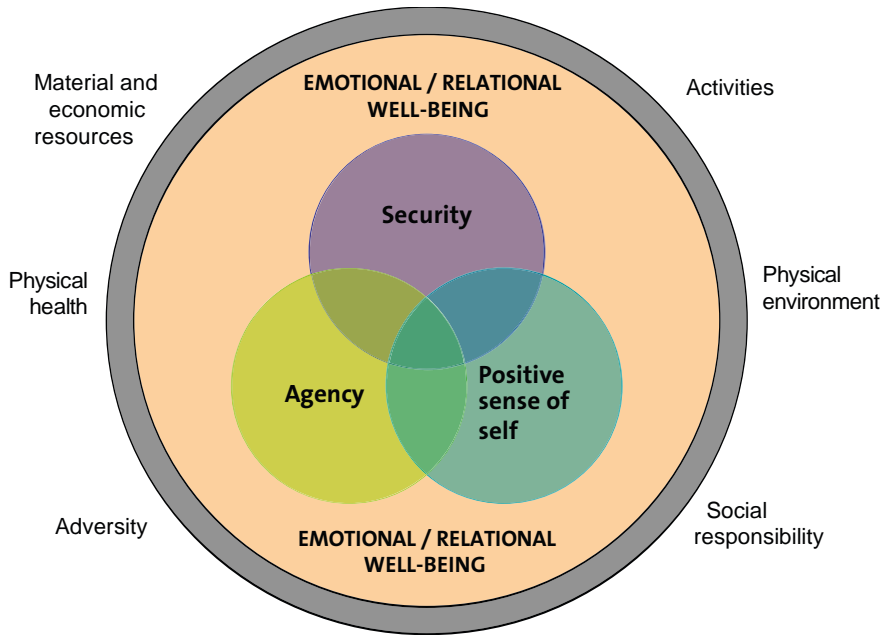
Tutkimustuloksia lukiessa tulee näkyväksi myös tutkimusmetodologisten ratkaisujen merkitys. Kuva sijoitettujen lasten tilanteesta eroaa, kun sijoitetuina olleiden lasten tilannetta verrataan samanikäisiin nuorina aikuisina siitä, miltä se näyttää, kun sijoitettuna olevien lasten tilannetta verrataan aikaan ennen huostaanottoa. Tulokset tuottavat erilaisen kuvan myös silloin, kun tuloksia verrataan vanhempien luona asuvien ja sijoittuna olevien lasten välillä tai jos tuloksia tarkastellaan pelkästään sijoitettujen lasten ryhmää kuvaavana.

Kansainvälisesti tutkimuskiinnostus huostassa olevien lasten kokemuksia kohtaan on laajaa. Julie Selwyn (2015) löysi tutkimuskatsaukseensa 97 englannin kielellä julkaistua tutkimusta tai selvitystä, joissa tarkastellaan huostassa olevien lasten kokemuksia. Lasten positiivisina kokemuksina korostuu ihmissuhteiden merkitys: suhteet vanhempiin ja sisaruksiin sekä sosiaalityöntekijän merkitys. Tärkeää on myös se, että lapsi voi luottaa arkisesta hyvinvoinnistaan vastaaviin aikuisiin sijaisperheessä ja lastensuojelulaitoksessa. Huostassa olon negatiivisina puolina korostuu kokemus kontrollista ja vähäisistä mahdollisuuksista vaikuttaa omaa elämää koskeviin päätöksiin. Tutkimuksissa (Wiklund & Sallnäs 2010; Ward, Skuse & Munro 2005) lapset kertovat myös huostaanoton myötä parantuneista materiaalisista olosuhteista ja siitä, että lapsella on ainakin yksi merkittävä aikuinen. Tuoreimmat tutkimukset fokuoivat lasten kokemuksiin sisaruussuhteiden merkityksestä (Jones 2016) ja lasten sijaishuollossa osakseen saaman rakkauden ja kiintymyksen tutkimiseen (Lausten & Frederiksen 2016).

Lapset hyvinvoinnin ulottuvuuksia määrittämässä

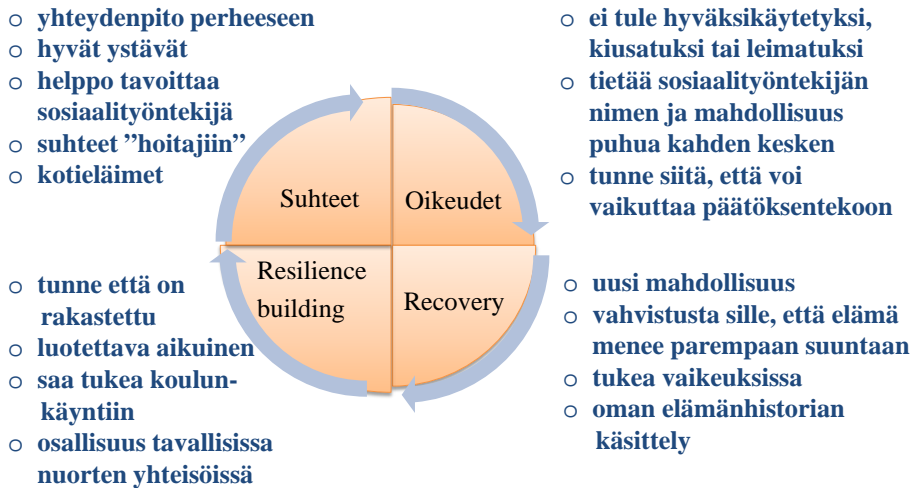
Lastensuojelun tutkimuksessa on viime vuosina korostettu lapsilähtöisyyttä, lasten osallisuutta ja lasten roolia tiedontuottajina (Helavirta 2011). Tästä huolimatta varsin vähän on tutkittu sitä, mitä lapset yleensä tai erityisesti huostaanotetut lapset pitävät hyvinvointinsa kannalta keskeisenä. Poikkeuksena tästä ovat Toby Fattoren, Jan Masonin ja Elisabeth Watsonin tutkimukset (2012; 2009; 2007), joiden tavoitteena on tuottaa lapsilähtöinen tulkinta lasten hyvinvoinnista sekä Julie Selwynin tutkimusprojekti (Wood, Selwyn ja Newman 2017; Wood & Selwyn 2017; Wood & Selwyn 2015; Selwyn 2015), jossa selvitettiin, miten huostassa olevat lapset määrittelevät hyvinvointia.

Lasten hyvinvoinnin määrittelyissä korostuvat lapsille tärkeät ihmissuhteet ja tunne-elämä. Kolme keskeistä hyvinvoinnin ulottuvuutta ovat positiivinen minäkäsitys, kokemus omasta toimijuudesta ja turvallisuuden tunne. Tutkimuksessa (Fattore ym. 2009) tuli esille myös kuusi melko yleisesti tunnistettua hyvinvoinnin osatekijää eli mahdollisuus harrastuksiin, tuen saaminen vastoinkäymisten käsittelemiseen, taloudellinen turvallisuus, turvallinen fyysinen ympäristö, fyysinen terveys sekä sosiaalinen vastuullisuus ja moraalinen toimijuus. Kiinnostavaa on, että lapset integroivat vastakkaisia tekijöitä toinen toisiinsa määritellessään hyvinvointia. Esimerkiksi menetykset ja negatiiviset tunteet koettiin tärkeiksi oman kehityksen ja luottamuksen rakentumisen sekä hyvinvoinnin kannalta, jos niiden käsittelyyn saatiin muilta tukea. (Fattore ym. 2012; 2009; 2007.) Seuraavassa kuviossa on tiivistettynä jäsenitys edellä mainituista lasten määrittelemistä, keskeisistä hyvinvoinnin ulottuvuuksista.

Kuvio 2. Lasten määrittelemät keskeiset hyvinvoinnin ulottuvuudet (Fattore ym. 2009, 62)

Mutta mitä ajattelevat huostassa olevat lapset? Woodin ja Selwynin (2017) mukaan huostaanotettujen lasten kokemukset keskeisistä hyvinvoinnin ulottuvuuksista eroavat yleisistä lasten hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Lasten tilanne on sikäli erityinen, että lapset jakavat arkensa sijaishanhempien tai lastensuojelulaitoksen työntekijöiden, eivät vanhempiansa kanssa. Siksi ei olekaan yllättävää, että huostassa olevien lasten hyvinvoinnin määrittelyissä korostuu perhesuhteiden ylläpidon rinnalla suhteet sijaishanhempisiin ja laitoksen työntekijöihin sekä se, että lapsen on helppo tavoittaa sosiaalityöntekijä. Lapsen mahdollisuus olla mukana tilanteissa, joissa tehdään päätöksiä hänen elämästään ja tunne siitä, että voi olla mukana päätöksenteossa, ovat merkittäviä huostassa olevan lapsen hyvinvoinnin kannalta. Kokemus turvallisuudesta ja se, että ei tule kiusatuksi korostuu huostassa olevien lasten hyvinvoinnin määrittelyissä. Huostassa olevalle lapselle, kuten kaikille lapsille on tärkeää kokea, että hän on rakastettu. Huostassa olon aikana lapsen tulisi saada tukea oman elämänhistoriansa käsittelyyn ja sijoituksen tulisi vahvistaa lapsen uskoa tulevaisuuteen. Seuraava kuvio tiivistää nämä huostassa olevien lasten määrittelemät hyvinvoinnin keskeiset ulottuvuudet. Kuvio on laadittu Woodin ja Selwynin (2017) tutkimustulosten pohjalta.

Kuvio 3. Huostassa olevien lasten määrittelemät hyvinvoinnin ulottuvuudet (Woodin & Selwynin 2017 tutkimustuloksiin perustuen RL)

Lasten määrittelemät hyvinvoinnin ulottuvuudet painottuvat paljolti samoihin asioihin, mitä laitostutkijat painottavat yhteisessä kannatossaan laadukkaana lastensuojelun laitostyön elementteinä (Whittaker ym. 2016; Whittaker ym. 2015).

Yhteenvetona aikaisemmista tutkimuksista sijoitettujen lasten hyvinvoinnin kannalta keskeiset ulottuvuudet on jäsenetty tässä tutkimuksessa seuraavasti: *turvallisuus, suhteet, osallisuus ja vahvistuminen (recovery)*. Recovery-käsitteen suomentaminen vahvistumiseksi on ollut pitkällisen pohdinnan tulosta. Mielenterveyttä käsittelevissä yhteyksissä käsite recovery on suomennottu toipumiseksi, elpymiseksi tai pitäytytty englanninkielisessä käsitteessä. Huostassa olevien lasten ja nuorten elämäntilanteet, huostaanoton syyt ja tavoitteet ovat yksilöllisiä, eivätkä ne palaudu pelkästään mielenterveyden ongelmiin. Käsitteet elpyminen ja toipuminen eivät tavoita huostaanoton ja sen tavoitteiden moninaisuutta. Suomennotuksena vahvistumisen käsite yhdistyy sekä psyykkiseen, sosiaaliseen että materiaaliseen ja on siksi valittu tässä yhteydessä recovery-käsitteen suomennotukseksi. Vahvistumisen-käsite viittaa myös recovery-käsitteen korostamaan toivon näkökulmaan ja tavoitteeseen, että lapsi ja nuori huostassa ollessaan saisi vahvistusta sille, että elämä on menossa parempaan suuntaan.

Tutkimuksen metodologiset valinnat ja toteuttaminen

Lastensuojelun toimenpitein sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten hyvinvoinnin tutkiminen on metodologisesti ja eettisesti haastavaa. Tutkimusmetodologiset valinnat määrittelevät tutkimuksen toteuttamista ja kertovat tutkimusasetelmasta, mutta samalla ne myös vaikuttavat siihen, miten lapset tulevat tutkimuksessa määritellyiksi. Tutkimusmetodologiset ratkaisut kietoutuvat siten myös eettisiksi kysymyksiksi ja kysymykseksi tutkimuksen taustalla olevasta lapsikäsituksesta.

Huostaanotettujen lasten sijaishuoltoon liittyviä kokemuksia kartoittavat tutkimukset on Suomessa toteutettu pääasiassa laadullisin menetelmin, useimmiten haastatteleamalla lapsia joko kahden kesken tai ryhmässä. Suurin osa lasten kokemuksia kartoittaneista tutkimuksista on paikallisia ja ne keskittyvät yhteen tai kahteen laitokseen tai varsin erityiseen lastensuojelulaitokseen eli koulukotiin sijoitettujen nuorten kokemuksiin ja ne on toteutettu sijoituksen jo loputtua. (Helavirta ym. 2014.)

Lasten ja myös huostaanotettujen lasten hyvinvointia kartoittavissa tutkimuksissa voidaan erottaa kaksi metodologisesti eri tavoin painottuvaa pääasiallisinta lähestymistapaa (Selwyn ym. 2017; Fattore ym. 2012; Helavirta 2011). Vallitsevassa lähestymistavassa korostuvat strukturoiduilla kyselyillä toteutetut tutkimukset, joissa lasten hyvinvointia tarkastellaan ns. objektiivisten hyvinvointimittareiden pohjalta. Esimerkkinä kyseisestä metodologisesta lähestymistavasta on Suomessa vuosittain toteutettava kouluterveyskysely, johon perustuen saatiin vuonna 2017 ensimmäistä kertaa tietoa myös sijoitetuina olevien lasten hyvinvoinnista.

Toinen lähestymistapa painottaa metodologisia ratkaisuja, jotka jättävät mahdollisimman paljon tilaa lasten ja nuorten omille määrittelyille siitä, mikä on heidän hyvinvointinsa kannalta keskeistä. Lähestymistavalle ovat tunnusomaisia laadulliset tutkimusmenetelmät esim. haastattelut, elämäntarinat, muistelut ja toiminnalliset menetelmät. Tämän tutkimuksen metodologisissa ratkaisuissa painottuu jälkimmäinen lähestymistapa. Tutkimuksessa huostassa olevien lasten hyvinvointia tarkastellaan lasten kokemuksina ja nojaututaan subjektiiviseen hyvinvointikäsitukseen. Subjektiivisen hyvinvoinnin käsite korostaa kunkin yksilön kokemusta omasta hyvinvoinnistaan ja siihen keskeisesti vaikuttavista tekijöistä.

Tutkimuksen aineistot ja menetelmät

Tutkimuksessa haluttiin välttää aikaisemmissa tutkimuksissa esille tulleita tiedon tuottamisen puutteita: aineiston keräämistä yhdestä tai kahdesta lastensuojelulaitoksesta sekä alakoululaisten ja vammaisten lasten kokemusten jäämistä tutkimuksen ulkopuolelle (Helavirta ym. 2014). Siksi tutkimuksessa päädyttiin mahdollisimman moniääniseen ja useita eri laadullisia tutkimusmenetelmiä hyödyntävään tiedon tuottamiseen.

Aineistonkeruu toteutettiin siten, että tietoa kerättiin eri puolilla Suomea ja eri sijaishuoltopaikoissa asuvilta lapsilta. Jotta hajautettu aineistonkeruu oli mahdollista toteuttaa tutkimukselle asetetussa aikaraamissa, yhteistyötä tehtiin useiden kaupunkien lastensuojelun työntekijöiden kanssa. Yhden yhteistyössä mukana olleen kaupungin sijaishuollon työntekijät keskittyivät perhehoitoon eli sijaisperheisiin sijoitettujen lasten ja nuorten haastattelemiseen, kun samaan aikaan toisessa kaupungissa keskityttiin lastensuojelulaitoksissa asuvien lasten ja nuorten haastattelemiseen. Useita sijaishuoltopaikan vaihdoksia kokeneiden nuorten tavoittaminen tapahtui puolestaan kolmannen yhteistyötahona olleen kaupungin kautta tutkijan toimiessa näiden nuorten haastattelijana.

Tutkimuksessa pidettiin tärkeänä myös sellaisten menetelmien käyttöä ja kehittämistä, joiden avulla olisi mahdollista tavoittaa alakouluikäisten lasten kokemuksia sekä huostassa olevien vammaisten lasten kokemuksia. Huostaanotettujen sijaisperheessä asuvien alakouluikäisten lasten kokemuksia kartoitettiin Pesäpuu ry:n työntekijöiden vetämässä toiminnallisessa salapoliisiryhmässä. Vammaisten sijoitettuna olevien lasten kokemusten tavoittamiseksi yhteistyökumppanina oli Lapin ammatti- korkeakoulu, oppilaitoksen kaksi lehtoria ja kaksi sosionomi-opiskelijaa.

Tutkimusaineisto koostuu 20 huostassa olevan lapsen ja nuoren (11–17 v.) yksilöhaastattelusta, neljän sijaisperheessä asuvan 6–9 vuotiaan lapsen kanssa salapoliisiryhmässä käydyistä keskusteluista ja viiden vammaisen huostassa olevan nuoren (14–17v) kasvokkaisissa kohtaamisissa tuotetusta aineistosta. Kokonaisuutena tutkimuksen yhteistyötahot, aineistot, aineistonkeruun ajankohdat ja menetelmät on esitetty tiivistettynä seuraavassa taulukossa.

Taulukko 1. Tutkimuksen aineistot, menetelmät ja yhteistyötahot.

Yhteistyötaho	Tiedontuottajat ja lukumäärä	Aineistonkeruun ajankohta	Aineistonkeruun menetelmä
Keskisuuri kaupunki A	perhehoitoon sijoitetut lapset (5)	syyskuu 2017 – tammikuu 2018	yksilöhaastattelut strukturoitu kysely
Keskisuuri kaupunki B	laitokseen sijoitetut nuoret (10)	syyskuu 2017– joulukuu 2017	yksilöhaastattelut strukturoitu kysely
Suuri kaupunki	useita sijaishuolto- paikan vaihtoksia kokeneet nuoret (5)	marraskuu 2017– maaliskuu 2018	yksilöhaastattelut elämänjana
Pesäpuu ry ja keskisuuri kaupunki	6-9 vuotiaat lapset (4)	elokuu 2017	toiminnallinen sala- poliisiryhmä
Lapin ammattikorkeakoulu ja kaksi laitosta	vammaiset sijoitetut nuoret (5)	tammikuu 2018- maaliskuu 2018	haastattelut ja kommunikaatiota tukevat käytännöt mukautettu kysely

Yksilöhaastattelut toteutettiin aktiivisen haastattelun periaatteiden mukaisesti. *Aktiiviselle haastattelulle* (Holstein & Gubrium 1995) on tunnusomaista keskustelunomaisuus, dialogisuus ja molempien osapuolten aktiivisuus. Haastattelijoina toimivat lasten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät, sosionomiopiskelijat sekä tutkija. Kaikilla haastattelijoilla oli aikaisempaa kokemusta lasten ja nuorten kanssa työskentelystä sekä lastensuojeluun liittyvistä ilmiöistä.

Koska haastattelijoita oli useita, oli välttämätöntä luoda yhteinen runko haastattelulle. Haastattelurungon tehtävänä oli yhdenmukaistaa haastattelussa esille otettavia teemoja, mutta välttää haastattelun toteuttamista kysymys–vastaus-tyylisenä. Tavoitteena oli, että haastattelu on mahdollisimman keskustelunomainen ja siinä on tilaa lasten tärkeinä pitämille asioille ja niiden yksilölliselle käsittelylle. Haastattelun runkona toimi Tampereen yliopiston ”Lastensuojelun huostaanotot interventioina”-tutkimushankkeessa yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa kehitetty ja käytetty lomake, jota muokattiin saatujen kokemusten pohjalta. Tämä ratkaisu antaa mahdollisuuden verrata näiden kahden laadullisen tutkimuksen tuloksia toisiinsa. Laadullisissa tutkimuksissa aineistot jäävät usein varsin pieniksi ja yksittäisiksi, joten tulosten vertaaminen ja tulosten kasautumisen osoittaminen on haasteellista. Haastattelurungon laatimisessa on sosiaalityöntekijöiden kokemustiedon lisäksi hyödynnetty ekologista teoriaa sekä tutkimustietoa huostaanotettujen lasten kokemuksista ja heille tärkeistä teemoista (Wood & Selwyn 2017; Anglin & Scott 2016; Laakso 2016; Selwyn 2015; Gallagher & Green 2012; Palareti & Berti 2009; Ward ym. 2005).

Haastattelujen yhteydessä lapset täyttivät myös *strukturoidun kyselyn*. Kyselylomakkeeseen päädyttiin siksi, että joistain asioista lasten on helpompi kertoa kirjoittamalla. Samalla lomakkeen täyttämisen haastattelun keskivaiheilla ajateltiin

mahdollistavan lapselle vetäytymisen hetkeksi kontaktista ja keskustelusta. Lomaketta eivät täyttäneet useita sijoituksia ja sijaishuoltopaikan vaihdoksia kokeneet nuoret, sillä heidän kanssa keskustelut venyivät pitkiksi ja haastatteluissa puhuttiin useisiin sijaishuoltopaikkoihin liittyvistä kokemuksista. Lomakkeen kysymykset keskittyivät nykyiseen sijaishuoltopaikkaan ja siitä nuorilla oli vasta vähän kokemusta.

Haastattelurungon ja kyselylomakkeen aiheet tukivat toinen toisiaan. Keskeiset teemat olivat:

- lapsen arki sijaishuoltopaikassa,
- huostaanotto ja sijaishuoltopaikkaan siirtyminen,
- lapsen kohtelu sijaishuoltopaikassa,
- lapselle tärkeät ihmissuhteet,
- sijoituksen arviointi,
- sosiaalityöntekijä,
- lapsen osallisuus.

Ennen haastattelujen toteuttamista niihin valmistauduttiin siten, että tutkija tapasi kahdessa kaupungissa toimineet haastattelijat erikseen omana ryhmänään. Tapaamisissa keskusteltiin haastattelujen luonteesta ja haastattelujen käytännön toteutukseen liittyvistä kysymyksistä. Kaikki haastattelut oli tarkoitus toteuttaa pääsääntöisesti syksyn 2017 kuluessa, vuoden 2017 loppuun mennessä. Näin ei kuitenkaan eri syistä johtuen tapahtunut ja osa haastatteluista toteutui vasta maaliskuussa 2018. Kaikki haastattelut nauhoitettiin. Haastattelujen jälkeen tutkija tapasi haastattelijat uudelleen. Tapaamisissa käytiin keskustelua haastattelutilanteista, haastattelurungon toimivuudesta sekä haastattelun herättämistä tunnelmista ja ajatuksista. Näissä tapaamisissa tutkija sai itselleen nauhoitetut haastattelut.

Alakouluikäisten lasten eli 6–9-vuotiaiden lasten kokemusten kuulemisessa käytettiin Pesäpuu ry:n kehittämää *salapoliisitoimintaa*, jonka käytöstä järjestössä on runsaasti aikaisempaa kokemusta. Sijaishuoltoon liittyviä aiheita käsitellään salapoliisiryhmässä leikin ja toiminnallisten harjoitusten avulla. Salapoliisi-työskentelyn tärkeänä periaatteena on ulkoistaminen eli asioiden käsittely käsinukke Mäyrän avulla. Mäyrä asuu lasten tavoin sijaisperheessä ja tarjoaa lapsille samaistumiskohteen. Mäyrä ymmärtää lapsia tunnetasolla; millaista on, kun ei voi elää biologisten vanhempien luona. Tutkimuksen aineistona olevassa salapoliisiryhmässä sijaisperheissä asuvat lapset (neljä lasta) miettivät turvalliseen elämään liittyviä asioita yhdessä aikuisten kanssa. Ryhmässä oli mukana salapoliisityöskentelyä jo aikaisemmin toteuttaneita Pesäpuu ry:n työntekijöitä sekä lastenpsykiatri. Tutkimuksen aineistona on nauhoitetut ryhmässä lasten kanssa käydyt keskustelut. Salapoliisiryhmän osalta tutkimukseen ja aineistonkeruuseen liittyviä keskusteluja käytiin Pesäpuu ry:n työntekijöiden kanssa ja heistä yksi toimitti tutkijalle ryhmätyöskentelyssä nauhoitetun aineiston.

Vammaisten lasten haastattelijoina oli kaksi Lapin ammattikorkeakoulun sosionomi-opiskelijaa. Kaikki viisi haastatteluun osallistunutta olivat nuoria vammaisia, iältään 14–17 vuotiaita. Nuoret asuivat kahdessa eri lastensuojelulaitoksessa, jossa he olivat olleet vuodesta kolmeen vuoteen. Vammaisuus tarkoitti nuorten kohdalla kommunikaatioon, omien näkemysten ilmaisemiseen, puheen tuottamiseen ja ymmärtämiseen liittyviä haasteita sekä neurologisia ongelmia ja kehitysvammaisuutta. Haastattelujen toteuttaminen heidän kanssaan edellytti haastattelijoilta etukäteistutustumista sekä valmiutta muuntaa kohtaamistilanteet yksilöllisesti kunkin nuoren mukaan. Yhden nuoren haastattelu edellytti kolmannen osapuolen eli nuoren entuudestaan tuntevan henkilön läsnäoloa. Nuoret täyttivät haastattelun yhteydessä lyhennetyt version kyselylomakkeesta. Yhden nuoren kohdalla ei kuitenkaan löydetty yhteistä kommunikointitapaa, jonka avulla lomakkeen kysymyksiin olisi saatu häneltä vastaukset. Haastattelut nauhoitettiin. Sen lisäksi haastattelijat kirjoittivat nuorten ajatuksia ylös haastattelutilanteesta sekä kertoivat nauhurille haastattelutilanteen jälkeen haastatteluun liittyvistä kokemuksistaan. Tämä aineisto on kokonaisuudessaan mukana tutkimuksen aineistona. Lapin ammattikorkeakoulun opiskelijoiden ja lehtoreiden kanssa haastatteluun valmistavat keskustelut ja palautteet haastattelutilanteista käytiin skypen välityksellä, mutta tutkija sai nauhoitetun aineiston kasvokkaisuudessa tapaamisessa.

Useita sijaishuoltopaikan vaihdoksia kokeneiden nuorten haastattelut toteutti tutkija. Haastatteluissa painoutuivat edellä mainittujen teemojen lisäksi nuorten kokemukset useista sijaishuoltopaikoista sekä paikan vaihdoksiin johtaneista tapahtumista ja syistä. Näissä haastatteluissa nuorten sijoituksen aikaista elämää ja sijaishuoltopaikan vaihdoksia tarkasteltiin hyödyntäen *elämänjanaa*. Se konkretisoi nuoren sijoitushistoriaa sekä aktivoi haastattelun molempia osapuolia.

Lasten elämäntilanteen erityisyyden ja haavoittuvuuden vuoksi kaikissa eri tavalla toteutetuissa aineistonkeruutavoissa lasten tavoittamisessa turvaututtiin sosiaalityöntekijöiden asiantuntemukseen. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on vastata huostaanotetun lapsen hyvinvoinnista sekä lapsen edun ja lapsen oikeuksien toteutumisesta sijaishuollon aikana. He myös tuntevat lapsen ja perheen elämäntilannetta ja siksi lasten valikoituminen tutkimukseen tapahtui yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa. Näin pyrittiin turvaamaan se, ettei haastattelusta olisi haittaa lapselle. Haastattelusta ei esimerkiksi informoitu lasta tai nuorta, jolla tiedettiin olevan parhaillaan jokin akuutti kriisitilanne. Tämän lisäksi yksilöhaastatteluun valikoitumisen yhtenä kriteerinä oli lapsen sijaishuoltomuodon (perhehoito/laitoshoito) ohella lapsen ikä (vähintään 8 vuotta) ja se, että lapsi oli ollut huostaanotetuna vähintään vuoden. Toistuvia sijoituksia kokeneiden nuorten osalta kriteerinä oli, että nuori on ollut vähintään kolmessa eri sijaishuoltopaikassa.

Tutkimuksessa tiedontuottajina olleet lapset ja nuoret

Keitä sitten ovat tutkimukseen valikoituneet lapset? Kaikki lapsia koskevat tiedot on saatu lasten itsensä kertomina. Yksilöhaastatteluissa mukana olleista nuorin oli 11-vuotias ja vanhin 17-vuotias. Suurin osa oli nuoria 14–17-vuotiaita (17/25). Poikia (11) ja tyttöjä (14) oli lähes yhtä paljon. Haastateltujen lasten ja nuorten sijoitushistoriat vaihtelivat. Pisimpään sijoitettuna olleet asuivat sijaisperheissä ja heidän sijoituksensa oli kestänyt lähes koko elämän eli pisimmillään 11 vuotta. Haastattelussa oli mukana myös nuoria, joiden huostaanotto oli selvästi lyhyempi eli kestänyt noin vuoden. Aika, jonka haastateltavat olivat olleet nykyisessä sijaishuoltopaikassa, vaihteli muutamasta viikosta useisiin vuosiin. Kaikki haastatellut olivat haastatteluhetkellä huostaanotettuina.

Lastensuojelulaitokset eroavat toinen toisistaan ja tämä tuli esille myös tutkimukseen osallistuneiden lasten ja nuorten kertomuksissa. Joitain laitoksia kuvattiin kodinomaisina, osaa tiukkoina ja nuorten toimia vahvasti rajoittavina. Osassa kerrottiin olevan oma koulu tai koulunkäyntimahdollisuus, vaikka aina kyse ei ollutkaan koulukodista. Yksi nuorista oli parhaillaan sijoitettuna valtion koulukotiin ja yksi päihdeongelmaisten nuorten sijaishuoltoon keskittyvään erityisyksikköön.

Lapset ja nuoret eivät välttämättä tienneet varsinaisia huostaanoton syitä, mutta kertoivat haastatteluissa elämästään ennen huostaanottoa. Lasten kertomuksissa tuli esille aikaisemmista tutkimuksista (Heino ym. 2016) tutut lasten huostaanottoon ja sijoitukseen johtaneet syyt. Lapset ja nuoret puhuivat koulunkäyntiin liittyneistä ongelmista, ahdistuksesta, neurologisista ongelmista ja päihteidenkäytöstä sekä vanhemman jaksamattomuudesta, vanhempien päihteidenkäytöstä ja vanhemman kuolemasta. Nuoret, jotka jo lähtökohtaisesti valittiin mukaan haastatteluihin sen perusteella, että heillä on vähintään kolme eri sijaishuoltopaikkaa, kertoivat monien ongelmien yhteen kietoutumisesta omassa elämässään: omasta ja vanhemman tai molempien vanhempien päihteidenkäytöstä, koulunkäyntiin liittyvistä ongelmista, rajattomuudesta sekä luvattomista poissaoloista kodista ja sijaishuoltopaikasta.

Seuraavaan taulukkoon on koottu keskeiset tiedot haastatteluihin osallistuneiden 25 lapsen ja nuoren taustoista. Kaikki lasten taustoja koskevat tiedot on saatu lasten haastatteluista ja siksi niissä on puuttuvia tietoja.

Taulukko 2. Taustatietoa haastatteluun osallistuneista lapsista ja nuorista (25).

Sukupuoli		Haastatteluhetkellä sijoitettuna	
Tyttö	14	Perhehoidossa	5
Poika	11	Lastensuojelulaitoksessa	20
Yhteensä	25	Yhteensä	25
Ikä		Aikaisemmat sijaishuoltoapaikat	
8–alle 11 vuotta	0	ei aikaisempia	3
11–12 vuotta	4	1 aikaisempi	7
13–14 vuotta	9	2 aikaisempaa	5
15–16 vuotta	8	3 tai enemmän	5
17 vuotta	4	ei tietoa	5
Yhteensä	25	Yhteensä	25
Sijoitettuna yhteensä		Asunut nykyisessä sijaishuoltoapaikassa	
6 kk–1 vuoden	1	1–6 kuukautta	9
yli vuoden–3 vuotta	10	yli 6 kuukautta–vuosi	1
yli 3 vuotta–5 vuotta	6	yli vuoden–4 vuotta	8
yli 5 vuotta–10 vuotta	3	yli 4 vuotta–9 vuotta	3
yli 10 vuotta	1	10 vuotta ja yli	1
ei tietoa	4	ei tietoa	3
Yhteensä	25	Yhteensä	25

Lapsista viisi valikoitui jo lähtökohtaisesti haastatteluun sillä perusteella, että heillä on kokemusta vähintään kolmesta eri sijaishuoltoapaikasta. Sijaishuoltoapaikan vaihdokset eivät olleet vieraita muillekaan haastatetuille lapsille. Kuten Forsellin ym. (2017) lastensuojelutilastoihin perustuva tutkimus osoittaa, huostaanotto on vain harvoin lapsen ensimmäinen sijoitus. Vain kolme lasta kertoi, että nykyinen sijaishuoltoapaikka on heille ensimmäinen. Heistä kaksi oli sijoitettuina sukulaiselle. Kaikilla muilla lapsilla oli kokemuksia useista eri sijaishuoltoapaikoista: osa lapsista oli siirtynyt sijaisperheestä lastensuojelulaitokseen, osa lyhytaikaisesta laitoksesta pitkäaikaiseen laitokseen tai laitoksesta toiseen. Sijaishuoltoapaikan vaihdokset tarkoittivat joillekin lapsille siirtymiä profiililtaan eri tavalla painottuneesta palvelusta toiseen kuten esimerkiksi nuoren kohdalla, joka oli asunut kahdessa eri sijaisperheessä, kahdella eri vastaanotto-osastolla, koulukodissa, itsenäistymisasunnossa, nuorisokodissa ja nuorten päihdehuoltoon keskittyvässä lastensuojeluyksikössä.

Tutkimusetiikka

Huostaanotettujen lasten kokemusten äärelle pääseminen ei ole itsestään selvää. Heidän tavoittamisensa tutkimukseen on osoittautunut vaikeaksi useissa eri tutkimuksissa (Eronen 2012; Pekkarinen 2015), niin myös tässä tutkimuksessa. Lasten tavoittaminen edellyttää useita eri lupaprosesseja. Ensimmäisenä tehtävänä tutkimusta aloitettaessa oli puoltavan lausunnon saaminen Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta. Tämän jälkeen tutkimuslupa oli anottava jokaiselta yhteistyössä mukana olevalta kaupungilta. Kaupunkien tutkimuslupakäytännöt vaihtelevat eikä niiden selville saaminen ollut helppoa. Näiden lupien saamisen jälkeen oli vuorossa lasten tavoittaminen. Koska jo lastensuojelun asiakkuus on salassa pidettävä asia, tutkija ei voi itse lähestyä lapsia. Siksi tutkimuksesta informointi tapahtui lapsen asioista vastaavien sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden toimesta. He kysyivät suostumuksen tutkimukseen ensin lapsen huoltajilta ja sen saatuaan lapselta itseltään.

Huostaanotettujen lasten ja nuorten elämäntilanne on varsin erityinen ja he ovat voineet kohdata elämässään asioita, joita moni aikuinen ei ikinä kohtaa. Asuminen lastensuojelulaitoksessa tai sijaisperheessä tekee sekin lapsuudesta erityistä. Siksi huostaanotettujen lasten suojeleminen on ymmärrettävää ja perusteltua. Heitä ei voi kuitenkaan suojella näkymättömiksi, kuten Elina Pekkarinen (2015) toteaa, eikä ohittaa tiedon tuottajina omasta elämästään ja hyvinvoinnistaan. Myös huostaanotetuilla lapsilla on oikeus saada omat näkemyksensä esiin osaksi sijoitettujen lasten hyvinvointia koskevaa tutkimustietoa.

Keskeinen eettinen kysymys on se, ettei tutkimustilanne itsessään tai tutkimus ja sen raportointi vahingoita tai tuota harmia huostaan otetulle lapselle. Siksi jo tutkimusta suunniteltaessa on tarkoin pohdittava tutkimuslupakäytäntöjen ohella myös lasten kohtaamista ja haastattelutilanteesta mahdollisesti esille tulevia asioita. Miten varmistaa, että lapsella on mahdollisuus käsitellä jonkun kanssa haastattelun mahdollisesti herättämiä ristiriitaisia tunteita ja muistoja? Miten toimia tutkijana silloin, jos lapsi kertoo epäasiallisesta tai kaltoinkohtelusta sijaishuolto paikassa tai muissa lapselle keskeisissä kasvuympäristöissä? Entä millaisia seurauksia haastattelutilanteesta on lapselle, jos haastattelija ei pysty kuuntelemaan ja ahdistuu lapsen kertomuksista?

Jo lähtökohtaisesti oli tärkeää, että lasten ja nuorten tilanteeseen voidaan tarvittaessa vaikuttaa suoraan. Tutkimusta ei olisi ollut eettisesti mahdollista toteuttaa tietäen, että lapsen tai nuoren tilanne jatkuisi muuttumattomana, jos tutkimushaastattelussa tulisi esille väärinkäytöksiä tai epäamatillista kohtelua lapsen nykyisessä sijaishuolto paikassa.

Yhtenä ratkaisuna näihin kysymyksiin oli se, että suurimman osan lasten haastatteluista toteutti lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Hänellä on oman asemansa vuoksi velvollisuus ja mahdollisuus toimia, jos haastattelutilanteesta tulee esille

lapsen hyvinvointia vaarantavia asioita. Ennen haastattelujen aloittamista lapsia informoitiin siitä, että haastattelussa voi tulla esille asioita, joista on ilmoitettava muille tai joita on tarpeen käsitellä jälkikäteen. Samalla sovittiin, että kyseisissä tilanteissa toimintatavasta neuvotellaan yhdessä lapsen kanssa. Yhden nuoren kohdalla päädyttiinkin etsimään hänelle uutta sijaishuoltopaikkaa haastattelussa esille tulleiden tietojen pohjalta.

Sosiaalityöntekijöiden roolia haastattelijana puolsi myös aikaisemmissa tutkimuksissa esille tullut havainto, että huostaanottoon ja huostassa oloon liittyvistä kokemuksista kertominen ei välttämättä ole helppoa. Lapsen voi olla helpompi puhua tutulle tai henkilölle, joka tuntee ennestään lapsen elämäntilanteen. (Helavirta ym. 2018; Eronen 2012.) Osin siinä, että sosiaalityöntekijät haastattelivat lapsia, oli kyse myös tutkimusresursseista ja siitä, ettei käytettävissä olleessa ajassa yhden tutkijan työpanos olisi riittänyt näin heterogeenisen aineiston hankkimiseen.

Tutkimusetiikka ei kuitenkaan rajoitu pelkästään tutkimuslupiin, lasten tavoittamiseen ja haastattelutilanteeseen. Eettisestä näkökulmasta tärkeää on myös se, millaiseksi tutkija paikantaa oman asemansa suhteessa huostassaoleviin lapsiin ja nuoriin, tutkijan käsitys tutkimuskohteena olevista lapsista ja nuorista sekä miten hän raportoi tutkimuksen tuloksista. Tutkija tekee aina valintaa sen suhteen, miten hän kirjoittaa tuloksista, olipa sitten kyse kvantitatiivisesta tai kvalitatiivisesta aineistosta. Tuloksia esitettäessä tutkija tulee samalla konstruoinneeksi kuvaa tutkimuksen kohteena olevista. Tuloksia esittäessä onkin pyritty välttämään huostassa olevia lapsia ja nuoria leimaavaa ja toisaalta tilanteita yksinkertaistavaa raportointia. Näkökulma tässä tutkimuksessa on selvästi lasten ja nuorten, mutta tulosten jäsenyys ja tulkinta tutkijan tekemä.

Lasten ja nuorten kohtaaminen kasvokkain, kasvokkaisissa kohtaamisissa tuotetun haastateluaineiston kuunteleminen ja lukeminen tuovat lapset ja nuoret lähelle tutkijaa – lasten elämäntilanteet koskettavat ja liikuttavat. Tutkija ei voi jättäytyä pelkästään ulkopuoliseksi ja neutraaliksi. Puhuttelevinta aineistossa ovat olleet nuorten yksinäisyys, erityisesti nuorta tukevien suhteiden vähäisyys sekä lasten ja nuorten kasautuneet, lapsuutta ja nuoruutta sävyttäneet pettymykset, menetykset ja kriisit.

Aineiston analysointi

Haastattelutilanteet ja lasten kertomisen tapa vaihteli ja se näkyi myös haastattelujen kestossa. Ne kestivät 20 minuutista kahteen tuntiin. Tutkimusaineisto, haastattelut ja lasten ryhmäkeskustelut, on litteroitu. Litteroitu aineisto käsittää 282 (verdena 8, riviväli 1) sivuisen haastateluaineiston, 18 sivuisen litteroidun alakouluikäisten keskusteluaineiston ja vammaisten nuorten keskusteluista nauhoitetun sekä kirjoitetun aineiston. Litteroitua aineistoa on luettu useampaan kertaan: ensin erikseen

vammaisten lasten aineisto, alakouluikäisten lasten keskusteluaineisto, useita sijoituksia kokeneiden nuorten haastatteluaineisto ja laitos- ja perhehoidossa olevien lasten ja nuorten haastatteluaineisto, ja sen jälkeen aineisto yhdistettynä kokonaisuutena. Ensimmäisellä lukukerralla koottiin taulukoihin haastattelun yhteydessä lasten täyttämän lomakkeen vastaukset. Tämän jälkeen aineisto tuli tutkijalle tutuksi. Sen jälkeen oli löydettävä kehys, jonka pohjalta aineistoa voisi jäsentää ja analysoida tarkemmin.

Aineiston analyysia ohjaavaksi kehukseksi valikoitui aikaisemmista tutkimuksista tehty jäsenitys sijoitettujen lasten hyvinvoinnin keskeisistä ulottuvuuksista: *turvallisuus, suhteet, vahvistuminen ja osallisuus* (kts. sivu 22). Jäsenitys vastasi tutkimuksen lapsilähtöistä näkökulmaa, sillä kyseiset teemat korostuivat sijoitettuna olevien lasten määrittelyissä keskeisinä hyvinvoinnin ulottuvuuksina. Vastaavat aiheet olivat esillä myös tämän tutkimuksen empiirisessä aineistossa. Varsinainen aineiston analyysi toteutettiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin (Tuomi & Sarajärvi 2018) periaatteiden mukaisesti koko aineistosta. Käytännössä teoriaohjaavan analyysin toteuttaminen tarkoitti sitä, että litteroitua kokonaisaineistoa luettiin keskittymällä edellä mainittuihin teemoihin: *turvallisuus, suhteet, vahvistuminen ja osallisuus*. Aineistoa luettiin ja analysoitiin fokuisoituen erikseen kuhunkin näihin teemoihin ja kysyttiin: mitä lapset kertovat kyseisestä teemasta ja kyseiseen teemaan liittyen hyvinvoinnistaan ja sijaishuoltoon liittyvistä kokemuksistaan.

Tutkimusaineistoa on analysoitu kokonaisuutena, sillä se ei moniäänisyydestään huolimatta antanut mahdollisuutta verrata vammaisten lasten, pienten lasten, useita sijoituksia kokeneiden nuorten, perhehoitoon sijoitettujen ja lastensuojelulaitoksessa asuvien lasten kokemuksia. Saatu aineisto jäi muiden kuin lastensuojelulaitoksissa asuvien osalta tavoiteltua puolet pienemmäksi eli kustakin ryhmästä tavoitettiin mukaan tutkimukseen viisi lasta suunnitellun kymmenen sijaan. Ainoastaan useita sijoituksia kokeneiden nuorten kokemukset eroavat muista ja samaan suuntaan. Samaa selkeään tiettyyn suuntaan painottumista ei näy vammaisten tai perhehoitoon sijoitettujen lasten ja nuorten kokemuksissa.

Kokonaisaineiston analysoinnin lisäksi aineistoa on tarkasteltu ja analysoitu myös erillisissä artikkeleissa, jotta sijoitettujen lasten hyvinvointiin ja sijaishuoltoon liittyvät erityiskysymykset tulisivat huomioituiksi. Useita sijoituksia ja sijaishuoltopaikan vaihdoksia kokeneiden nuorten haastatteluaineistoa on analysoitu teoriaohjaavasti tukeutuen monipaikkaisen asumisen käsitteeseen (Forsberg & Ritala-Koskinen 2018; Forsberg & Ritala-Koskinen 2016; Ritala-Koskinen & Forsberg 2016). Tästä on hyväksytty julkaistavaksi erillinen artikkeli (Laakso tulossa). Sijoitettuna olevien vammaisten lasten haastattelujen pohjalta keskeinen havainto liittyi vammaisten lasten kuulemisen käytäntöihin. Myös tästä aiheesta on kirjoitettu erillinen artikkeli (Laakso ym. 2018). Alakoululaisten ryhmäkeskusteluaineisto tekee näkyväksi lasten kokemuksista kertomisen tavan ja ryhmän merkityksen. Kyseinen

aineisto on tarkoitus analysoida erikseen tästä näkökulmasta ja tavoitteena on, että siihen perustuva artikkeli olisi kirjoitettuna keväällä 2019.

Tässä nyt julkaistavassa tutkimusraportissa tuloksia esitellään kokonaisaineiston pohjalta. Tulosten esittäminen on tehty anonymisoimalla aineisto siten, ettei lapsia tai tapahtumia voi tunnistaa. Ensimmäisessä tulosluvussa tarkastellaan lasten turvallisuutta sijaishuollossa, toisessa luvussa lasten suhteita sijoituksen aikana, kolmannessa lasten vahvistumista ja neljännessä lasten osallisuutta. Kuten niin usein tutkimuksessa, myös tässä, kyseiset teemat kietoutuvat toinen toisiinsa eivätkä ole toinen toisistaan irrallisia. Turvallisuuteen liittyvät aiheet kietoutuvat suhteisiin, vahvistumiseen ja osallisuuden teemaan. Samoin vahvistuminen-otsikon alla olevia aiheita voi tarkastella suhteisiin ja osallisuuteen kietoutuvina.

Turvallisuus

Lastensuojelun laitostutkijat ovat yhteisessä ns. konsensus-paperissaan (Whittaker ym. 2016) nostaneet onnistuneen laitostyön tärkeimmäksi edellytykseksi turvallisuuden. He ilmaisevat näkemyksensä toteamuksella ”safety first” ja korostavat, että huostanotetun lapsen kannalta keskeistä on se, että hän voi kokea olonsa turvalliseksi sijaishuollon aikana (Whittaker ym. 2016; Whittaker ym. 2015). Kaikki muu lasta kuntouttava ja hoitava toiminta pohjautuu lapsen turvallisuuden tunteen varmistamiseen ja vahvistamiseen: turvallisuuteen sijaishuoltopaikassa, turvallisuuteen kaverisuhteissa, turvallisuuteen koulussa ja vapaa-ajalla sekä turvallisuuden varmistamiseen tuettaessa lapsen perhe- ja läheissuhteiden ylläpitoa. Myös sijoitettuina oleva lapset, perheidossa ja laitoksessa asuvat, määrittelevät yhdeksi keskeiseksi hyvinvoinnin ulottuvuudeksi turvallisuuden (Wood & Selwyn 2017).

Kouluterveyskyselyn tulokset vahvistavat turvallisuuden tukemisen erityistä merkitystä sijoitettujen lasten hyvinvoinnin kannalta. Sijoitettuina olevista lapsista muita useammat olivat kokeneet koulussa syrjivää kiusaamista, fyysistä uhkaa viimeisen vuoden aikana, seksuaalista häirintää ja väkivaltaa (Ikonen ym. 2017). Käytännön kokemusten pohjalta tiedetään, että turvattomuus, lapsen fyysisenä tai psyykkisenä kaltoinkohteluna on myös yksi monista lapsen huostaanottoon ja sijoitukseen johtavista syistä, vaikka sitä ei syynä nykyään tilastoida eikä sen yleisyyttä siten voida vahvasti osoittaa.

Mitä turvallisuus on, mistä se rakentuu ja miltä se tuntuu lasten itsensä kertomana? Näihin kysymyksiin Tim Moore ja Morag McArthur (2017) etsivät vastausta tutkimuksessaan, jossa keskityttiin siihen, miten lapset määrittelevät ja käsitteellistävät turvallisuutta. Tutkimus toteutettiin yhdeksänä fokusryhmäkeskusteluna 4–17-vuotiaiden lasten kanssa (yhteensä 121 lasta) eri lapsuuden intituutioissa (päiväkodeissa, kouluissa, vapaa-ajan keskuksissa ja sijaishuoltopaikoissa). Kiusaamisen ja fyysisen väkivallan tai sen uhan ohella turvallisuus määrittyi lasten puheissa paljon moniulotteisempana. Lasten ajatuksissa korostui se, että *olla turvassa* (”being in safe”) ja *tuntea olonsa turvalliseksi* (feeling safe) ovat kaksi eri asiaa. Tätä perusjäsenystä tulkiten voidaan ajatella, että lapsen hyvinvoinnin kannalta on keskeistä se, että lapsi on turvassa ja myös tuntee olonsa turvalliseksi. Aikuisen tukea lapsi tarvitsee puolestaan silloin, jos hän on turvassa, mutta kokee olonsa turvattomaksi tai silloin, kun lapsi ei ole turvassa. Huolta herättävänä voi pitää tilannetta, jossa lapsi kokee olonsa turvalliseksi, mutta hän ei ole turvassa.

Myös tässä tutkimuksessa turvallisuutta pyrittiin lähestymään monesta eri näkökulmasta. Turvallisuudesta kysyttiin lapsen täytettäväksi jaetulla lomakkeella, jossa tehtävänä oli arvioida sijaishuoltopaikan ilmapiiriä. Näin siksi, että lapsen kasvuympäristön yleisen ilmapiirin on todettu olevan yksi tärkeistä huostassa olevan lapsen hyvinvoinnin ulottuvuuksista (esim. Leipoldt ym. 2018). Lomakkeessa kysyttiin

myös kiusaamisesta, fyysisestä väkivallasta sekä seksuaalisesta häirinnästä ja väkivallasta, kenen toimesta kiusaamista ja väkivaltaa on tapahtunut ja miten siihen on puututtu. Haastatteluissa turvallisuus teema tuli esillä edellä mainittujen aiheiden lisäksi lasten kertomuksina sijaishuoltoapaikan ”oudoista” käytännöistä ja aikuisten epäoikeudenmukaisena tai ei-ammattillisena käyttäytymisenä, jotka herättivät turvatomuutta sekä kertomuksina lasta tai nuorta pelottaneista tilanteista. Alakoululaisten salapoliisiryhmässä lasten pääasiallinen keskusteluteema oli turvallisuus, pelot ja se, mikä auttaa, kun pelottaa. Ryhmäkeskustelua käytiin samaistumalla salapoliisi Mäyrään. Näiden aineistojen ja teemojen pohjalta tarkastelen seuraavassa huostassa olevien lasten turvallisuutta.

”Kannustetaan ja silla lailla” – sijaishuoltoapaikan ilmapiiri

Sijaishuoltoapaikan ilmapiiristä kysyttiin haastattelujen yhteydessä lasten täyttämässä lomakkeessa. Lapset ja nuoret kuvasivat sijaishuoltoapaikassa vallitsevaa ilmapiiriä varsin positiivisin adjektiivein. Yleisimpiä valittuja adjektiiveja olivat rento, leppoisaa, turvallinen ja kannustava. Vastaajina oli yhdeksän laitoksessa asuvaa, kolme sijaisperheessä asuvaa (yksi lapsista vastasi vain lomakkeen ensimmäisen sivun kysymyksiin) ja neljä sijoitettuna olevaa vammaista lasta eli yhteensä 16 lasta ja nuorta. Myös lastensuojelun huostaanotot interventiona tutkimuksessa huostassa olevia lapsia ja nuoria pyydettiin arvioimaan samojen adjektiivien pohjalta sijaishuoltoapaikan ilmapiiriä, kun huostaanotosta oli kulunut puoli vuotta ja vuosi (Laakso 2016, 182). Toisiinsa verrattuna vastaukset ovat varsin samansuuntaisia, sillä myös siinä lasten arviot olivat pääosin positiivisia ja samat adjektiivit leppoisa, rento, turvallinen ja kannustava saivat eniten mainintoja. Vuonna 2016 raportoidun tutkimuksen perusteella näytti siltä, että sijoituksen kestäessä kokemus komentelevasta ilmapiiristä vähenisi ja tätä voisi selittää lasten tottuminen sijaishuoltoapaikan sääntöihin ja käytäntöihin. Kokemus komentelevasta ilmapiiristä näyttää olevan tuttua myös nyt raportoitavassa tutkimuksessa haastatetuille lapsille ja nuorille, sillä lähes puolet heistä kuvasi sijaishuoltoapaikan ilmapiiriä komentelevana. Vuonna 2016 (Laakso 2016) julkaistun tutkimuksen aineisto koostui sijaisperheissä ja lastensuojelulaitoksessa asuvista lapsista, joista suurin osa oli 14–18-vuotiaita. Vammaisia lapsia edellä mainitussa aineistossa ei ollut mukana ja lapset olivat olleet huostassa lyhyemmän ajan kuin nyt raportoitavan tutkimuksen lapset. Seuravassa taulukossa (taulukko 3) on koottuna eri ilmapiiriä kuvaavien vaihtoehtojen saamat maininnat näissä kahdessa eri tutkimuksessa.

Taulukko 3. Huostassa olevien lasten arviot sijaishuoltopaikan ilmapiiristä nyt raportoitavassa tutkimuksessa ja aikaisemmassa tutkimuksessa.

Sijaishuoltopaikka vallitseva ilmapiiri	Tämä tutkimus n=16	Aikaisempi tutkimus /vuosi huostaanotosta (Laakso 2016) n=15
leppoisa	15	11
kannustava	14	8
jännittynyt	5	4
turvallinen	13	10
komenteleva	7	2
uhkaava	1	0
pelottava	2	0
rento	15	11
välipitämätön	3	1

Sijaishuoltopaikan kannustava ja lasta tukeva ilmapiiri tuli esille myös haastatteluisissa useassa eri yhteydessä sekä vammaisten nuorten että perhehoidossa ja lastensuojelulaitoksessa asuvien lasten kertomana.

Haastattelija: Miten sua kohdellaan täällä?

Aleksi: Hyvin. Kuunnellaan, jos on asiaa ja autetaan, kun tarviin apua.

Haastattelija: Kerro millasta tukea sä koet tarvitsevas tai oot tarvinnu?

Aleksi: No joskus oon tarvinnu tukea siihen koulunkäyntiin. Ei mulla nyt oikeen, ei mulla varmaan oo mitään. Perus, jotakin arjen juttuja, mitä nyt millonkin.

[...]

Haastattelija: Mites sitte jos sä kerrot täällä sun jostain tulevaisuudentoiveista, suunnitelmista, unelmista, mites täällä niihin suhtaudutaan?

Aleksi: Hyvin. Kannustetaan ja sillä lailla.

Kokemus turvallisesta ilmapiiristä kietoutuu myös siihen, miten nuoreen suhtaudutaan. Tämä tuli konkreettisesti esille vammaisen nuoren kertoessa, miten turvallista hänellä on nyt, kun häneen ei enää suhtauduta kuin pieneen lapseen. Nuoren kokemus kertoo samasta asenteesta, mikä näkyi Helena Ahposen (2008, 188) tutkimuksessa. Ahponen toteaa, että nuorten vammaisten kohdalla käy helposti niin, että heitä kohdellaan vamman vuoksi ”ikuisesti lapsina”. Tästä Meri kertoo seuraavssa:

Haastattelija: No onko jotku asiat muuttunut parempaa suuntaan kun pääsi tänne asumaan?

Meri: On.

Haastattelija: Osaatko kertoa mitä?

Meri: Täällä ei oo niin pelottavaa, ku siellä toisessa perhekodissa. Täällä on turvallista asua, sen takia, kun mie tiiän, että oon tavallaan kasvamassa aikuiseksi ja sitä aikuistumista harjotellaan täällä. Siellä ei ollu yhtään aikuistumista. Siellä oltiin niinku pikkuvauvoja, siellä paikassa. Täällä harjotellaan sitä aikuistumista.

Kaikki lasten ilmapiiriä kuvaavat valinnat eivät olleet pelkästään positiivisia, sillä *viisi lasta* koki sijaishuoltopaikan ilmapiirin jännittyneenä, *kolme* välinpitämättömänä, *kaksi* pelottavana ja *yksi* uhkaavana. Vaikka sijaishuoltopaikan ilmapiiriä kuvattiin useissa haastatteluissa turvallisuutta huokuvin adjektiivein, yksittäisen lapsen ja nuoren hyvinvoinnin kannalta on surullista, jos sijaishuoltopaikassa on pelottava tunnelma, lapsi joutuu olemaan varuillaan tai kasvuympäristö koetaan pääosin komentelevana.

Seksuaalisuus ja seksuaalinen häirintä eri yhteisöissä on ollut varsin laajasti esillä viime aikoina. Siksi olikin yllättävää, että kukaan sijoiteuista lapsista tai nuorista ei vastannut kokeneensa seksuaalista väkivaltaa, ja vain *yksi nuorista kertoi kokeneensa seksuaalista häirintää*. Voisi olettaa, että sijoitettuina olevat nuoret olisivat kohdanneet seksuaalista häirintää nyt esille tullutta useammin. Oletusta tukee myös kouluterveyskyselyn (Ikonen ym. 2017) tulos, jonka mukaan seksuaalista väkivaltaa (eli intiimialueiden koskettelua vastoin tahtoa, intiimialueiden kosketteluun tai seksiin painostamista tai rahan tai muun vastineen tarjoamista vastineeksi seksistä) ilmoitti kokeneensa 26 % yläasteikäisistä kyselyyn vastanneista sijaishuoltopaikassa asuvista. Aiheen sensitiivisyys ja siitä keskusteleminen kasvokkain saatetaan kokea kiusallisena ja olla yksi syy siihen, että seksuaalinen häirintä ja väkivalta näyttäytyvät näin harvinaisina tässä tutkimuksessa.

”Ei nyt ihan sille asteelle kuitenkaan” – uhattu turvallisuus

Sijaishuoltopaikan turvallisuuden ohella yksittäiset lapset ja nuoret kertoivat epäammattillisiksi kokemistaan *työntekijöiden toimista, jotka pelottivat ja synnyttivät turvattomuutta*. Ei siis ole itsestään selvää, että jokainen lapsi on turvassa tai kokee olonsa turvalliseksi sijaishuoltopaikassa tai sijaishuollon aikana. Lasten turvattomuuteen liittyvät kokemukset eivät paikannu tiettyyn laitostyyppiin vaan niistä kerrottiin yksittäisinä kokemuksina sijaisperheestä ja laitoksesta. Osin kyse on varsin pieniltä tuntuvista sanallisista lasta loukkaavista kommenteista, osin aikuisen taholta tapahtuvaksi kiusaamiseksi koetusta käyttäytymisestä, osin lasta suojelemaan tarkoitettuissa kiinnipitotilanteissa tapahtuneista ylilyönneistä.

Sijaishuoltopaikassa lapsen ei toivoisi joutuvan aikuisten taholta epäasiallisen käyttäytymisen kohteeksi. Näin kuitenkin tapahtuu. Mistä lapset ja nuoret sitten kertoivat? Ensinnäkin lapset kertoivat *peloista*, joita synnyttivät yksittäiset tapahtumat, joko itse koetut tai sivusta seuratut. Yksi nuori kertoi rajoittamistoimenpiteen yhteydessä tapahtuneesta ohjaajan väkivaltaisesta käytöksestä, jonka seurauksena nuoren käsi oli vääntynyt ja hän oli joutunut käymään lääkärissä, yksi nuori sijaisvanhemman hermostumisesta ja nuoren tukasta vetämisestä, yksi nuori laitoksen työntekijästä, joka menetti usein malttinsa ja huusi niin, että se oli pelottavaa. Pelottavasta tilanteesta kertoo seuraavassa myös 17-vuotias nuori:

Terttu: ...no ihan sellasta, et olis sellanen kyseessä, et haluisin vaikka paikkaa vaihtaa, et ei nyt ihan sille asteelle kuitenkaan, et ois niin huonosti kohdeltu, mutta joskus on ollut just sellasta, että oon meinannu lähtee vaikka turvakotiin esimerkiks tuolt paikasta.

Haastattelija: Aha. Kerro vähän lisää.

Terttu: No tota, no se oli tota pari vuotta sitten, mä seurustelin sillon yhen pojan kanssa, ja siin oli vähän kaikenlaista sitten, ja tota, no ne ei sitten pitäny siitä oikein ja, ne ei oikein tykänny mun käytöksestä, ja sitten mä muistan yks ilta niin, tää perheenisä sitten tuli huutamaan mulle. Mä en oo koskaan nähny häntä niin vihasena, kun se oli sillon, kun se tuli mun huoneeseen. Sillon mä oikeesti pelkäsin ihan älyttömästi, ja mä meinasin siit lähtee, turvakotiin, et mä en haluu olla täällä. Mut sit mä juttelin mun läheisten kanssa siitä, että mitä tehään ja päätettiin, että annetaan asian olla.

Pelottavien tapahtumien lisäksi erityisesti nuoret puhuivat aikuisten vallasta. Turvallisuus liittyykin nuorten puheissa siihen, *miten sijaishuoltopaikan aikuiset käyttävät valtaansa* ja puheet oudoista käytännöistä kietoutuvat useassa yhteydessä kertomuksiksi aikuisten epäoikeudenmukaiseksi koetusta vallankäytöstä. Nuoret kertoivat arjen joustamattomista säännöistä esimerkiksi lukossa olevasta jääkaapista, sisätiloissa olevista useista kameroista, työntekijäkohtaisesti vaihtuvista säännöistä ja seuraamuksista, joita ei pidetty oikeudenmukaisina sekä työntekijän taholta tapahtuvasta nöyryyttämisestä muiden edessä ja kiusaamisesta. Tämä tiivistyy seuraavassa nuoren kertomuksessa:

Haastattelija: No minkälaisia he ovat sitten, kun he on kusipäisiä?

Mari: No, sellast piilovittuilua, mitä ne sit tekee, et sen huomaa siitä. Ja sitten se, että ne käyttäytyy muita kohtaan hirveen mukavasti, mut sitten, niin ku vaikka ruokapöydässä, jos mä pyydän maitoon niin ne saattaa olla että, ”etköhän sä itekin ylety ottamaan sen sielt pöydän toisest päästä” ja jotain tommosii saattaa tulla, et sen sit huomaa. Ja sit

just niist rangaistuksist, et sit huomaa, et niit saattaa tulla vaikka, et ne on yhen rangaistuksen sulle antanu, ja sit kun sä oot sen saanu tehtyä loppuun, niin sit saattaa tulla lisää, tätkö niitä hirvee lista.

Nuoret kertoivat omasta käyttäytymisestään varsin rehellisesti, eivätkä kaunistelleet omia tekojaan. He kertoivat hermostumisestaan, tavaroiden rikkomisesta, röyhkeydestä sekä karkaamisista. Silti he tekivät selvän eron sen suhteen, mikä oli oikeutettua nuorille ja mikä sijaishuoltoapaikan aikuisille. Vallan epätasapaino yhtenä turvattomuutta aiheuttavana tekijänä tuli esille myös Tim Mooren ja Morag McArthurin (2017) Australiassa toteuttamassa tutkimuksessa, jossa he tutkivat sitä, miten lapset määrittelevät turvallisuutta ja turvattomuutta.

Lapsen turvallisuus voi olla sijaishuoltoapaikassa uhattuna myös toisten *lasten* taholta. Tutkimuksessa kaksi lapsista kertoi kokeneensa kiusaamista ja fyysistä väkivaltaa muiden lasten taholta. Kiusaamisen kerrottiin olleen nimittelyä, haukkumista ja potkimista. Aina sijaishuoltoapaikan aikuiset eivät olleet huomanneet tai puuttuneet näihin tilanteisiin tai niistä ei kerrottu aikuisille. Yhden nuoren kohdalla tilanne nuorten kesken oli mennyt niin pahaksi, että nuoren sijaishuoltoapaikka oli vaihdettu. Nuori oli aikaisemmassa sijaishuoltoapaikassa joutunut toisen nuoren potkimisen ja hakkaamisen kohteeksi.

Lapset ja nuoret eivät elä sijoituksensa aikana pelkästään sijaishuoltoapaikassa vaan käyvät koulua, harrastavat ja käyvät viikonloppuisin läheistensä, useimmiten jonkun perheenjäsenensä luona. Myös näihin tilanteisiin saattaa liittyä turvattomuutta, vaikka ne eivät tässä aineistossa kovin yleisiä olleetkaan. Yksi nuori kertoi kokemastaan vakavasta fyysisestä väkivallasta karkureissunsa aikana, yksi lapsi siitä, miten biologinen vanhempi oli lyönyt ja vetänyt häntä tukasta.

Lasten ja nuorten kokema huostassa olon aikainen turvattomuus tai aikuisten epäoikeudenmukainen käyttäytyminen sijaishuoltoapaikassa *eivät välttämättä tule kerrotuiksi* lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lapselle tai nuorelle ei ole itsestään selvää, mitä voidaan pitää kiusaamisena. Eräs lapsi pohti ikään kuin ulkopuolisen silmin, mikä olisi varsinaista kiusaamista ja kertoi, ettei hänelle tapahtunut nyt ihan kiusaamista ollut, vaan vähän niin kuin leikillä tehtyä. Omista kokemuksista kertomista voi estää myös se, että nuori ei aikaisempien havaintojensa perusteella usko, että hänen kertomuksensa otetaan todesta. Tästä kertoi eräs nuori, jota oli kohdeltu epäammatillisesti sijaishuoltoapaikassa:

Haastattelija: Oliko se ajatus sulla just se, et mitä sä kerroitkin aikaisemmin, et sä pelkäsit, et mitä sit tapahtuu jos sä kerrot siitä?

Liisa: Joo. Et ehkä siin, jos mä oisin kertonu, niin mut ois jyrätty että ”nyt se taas valehtelee, et eihän me voida tollasta tehdä” ja, ehkä mua ei ois uskottu siin tilanteessa.

Haastattelija: Miks ne aattelis, et sä valehtelisit, miks sä aattelet niin?

Liisa: Täs on just tää, et en mä ois valehdellu, mut ne ei ois halunnu kato muitten tietävän siitä, et ne ois toiminu tällä tavalla, niin ne ois esittäny muille, että mä valehtelen, että ei paljastuis muille, että mitä he on oikeesti tehny.

Nuori epäilee, että työntekijät suojelisivat asiakassuunnitelmanneuvottelussa toinen toisiaan ja nuoren puheita vähäteltäisiin ja ne kiistettäisiin. Kertomus on vakava muistutus siitä, miten tärkeää on, että sosiaalityöntekijä tapaa lasta kahden kesken. Epäily työntekijöiden keskinäisestä lojaalisuudesta ja vallan epätasapainosta, voi estää lasta kertomasta tapahtumista sijaishuoltopaikassa avoimen periaatteen mukaan tapahtuvissa neuvotteluissa.

Haastatteluissa *turvallisuus ei näyttäytynyt lapsille mustavalkoisena* asiana. Yksittäisestä sijaishuoltopaikassa tapahtuneesta tilanteesta saatiin kertoa pelottavana, mutta samalla yleisesti vallitsevaa ilmapiiriä kuvailtiin turvallisena ja rentona. Tämä näkyi myös siinä, että nuoret punnitsivat, mistä he kertovat sosiaalityöntekijälle, kuten ilmaisu ”ei nyt ihan sille asteelle kuitenkaan mennä” kuvastaa. Mietittiin, onko epäkohdista kertomisesta itselle enemmän haittaa kuin, että kertominen johtaisi johonkin parempaan. Yksittäinen tapahtuma saattaisi sosiaalityöntekijän arvioimana muodostua niin keskeiseksi, että sen alle jäisi muu nuoren sijaishuoltopaikassa hyväksi ja positiiviseksi kokema.

”Jos kuuluu joku ääni” – pienten lasten turvattomuudesta

Pienet 6–9-vuotiaat sijaisperheissä asuvat lapset pohtivat salapoliisiryhmässä sitä, mistä turvallisuus syntyy, mikä pelottaa ja mitä voi tehdä, jos pelottaa. Lapset eivät ryhmässä keskustelleet turvallisuudesta sijaisperheessä tai tapahtumista huostassa olon aikana, vaan puhuivat yleisellä tasolla turvallisuudesta ja peloista samaistumalla salapoliisi Mäyrään. Raja Mäyrän ja oman elämän välillä vaihteli kuitenkin lasten puheissa siten, että välillä he puhuivat selvästi omista kokemuksistaan ja välillä Mäyrästä. Huostaanotettujen lasten turvallisuuden kannalta on tärkeä pysähtyä miettimään, mitä turvallisuus alakouluikäisille lapsille merkitsee.

Lasten keskustelut tuovat kiinnostavalla tavalla esille ilmapiiriä, suhteita, käytäntöjä ja aikuisten toimintaa painottavien näkökulmien rinnalle näkökulman, jossa *korostuu aistien välittämä turvallisuus/turvattomuus ja se, että turvallisuuden tunne näkyy lasten käyttäytymisessä ja tuntuu ruumissa*. Lapset kuvasivat turvallisuuden tunnetta kivana, hyvänä, pirteänä ja iloisena olotilana, joka tuntuu sydämessä.

Aikuinen: Miltä turvallisuus tuntuu tai missä se tuntuu?

Eetu: Sydämessä.

Aikuinen: Osaatsä sanoo missä? Miltä se tuntuu?

Eetu: Kivalta.

Aikuinen: Miten te muut? Missä se vois tuntua?

Mika: Ja sit jos esimerkiksi vähän pelottaa, niin se voi tuntua vähän ahdistavalt tunteelta.

Aikuinen: Ja miltä sit turvallisuus tuntuu?

Nea: No turvallisuus tuntuu ihan hyvältä.

Aikuinen: Tuntuuks se jossain hyvältä?

Mika: No sit ei ahdistaa ollenkaan et sit on tosi pirtee ja ilonen.

Samankaltaisia määrittelyjä turvallisuudesta ja turvallisuuden tunteesta tekivät myös australialaiset lapset. He kertoivat, että turvallisuus tuntuu ruumissa niin, että on rento olo. Turvallisuuden tunne näkyy myös lapsen käyttäytymisessä: lapsi on iloinen, luottavainen ja suhtautuu uusiin asioihin positiivisesti. Kaikkein turvallisemmaksi lapset kuvasivat olonsa silloin, kun he ovat tuttuun ihmisten seurassa, joihin he voivat luottaa. Lapsen aikaisemmillä kokemuksilla on merkitystä, kun he määrittelevät turvallisuutta (Moore & McArthur 2017.) Myös tässä tutkimuksessa korostui tuttuun ihmisten merkitys turvallisuuden tunteen kannalta sekä tilanteiden ja tapahtumien tuttuus. Lapsille oli tärkeää, että ei jää yksin silloin, kun pelottaa vaan joku aikuinen on vieressä.

Aikuinen: Mistä sen tietää, että on turvallista?

Eetu: No siitä, että joku on vieressä.

Nea: No vaikka siitä, että jos pelottaa, niin voi mennä sanomaan aikuisille, et pelottaa, ja sit se voi vaikka olla hetken aikaa huoneessa, niinku muakin kerran illalla alko pelottaa, kun mä en saanu unta.

Ennakoimattomuus oli pelkona läsnä lasten puheissa, aikuisen yllättäin väkivaltaiseksi muuttuneena käytöksenä sekä pelottavan ihmisen tunkeutumisena kotiin. Lasta pelottavat asiat kiinnittyivät myös ajankohtaisiin ja julkisuudessa paljon esillä olleisiin tapahtumiin esimerkiksi Turussa tapahtuneeseen puukotustapaukseen. Lapset olivat tietoisia myös lapsia pelottelevista klovninaamareihin pukeutuneista hahmoista. *Muiden puheet sekä median* kautta välittyneet tapahtumat aiheuttivat turvattomuutta.

Eetu: No jos se puhuu jostain pahasta et se Mäyrä kuulee.

Aikuinen: Mistä se tietää, et se on paha, mitä se kuulee?

Eetu: No tota, esim. siitä, jos sillä on jotain kavereita, iso porukka siinä ja niil on kaikilla jotkut pellenamarit, niinkun ne klovnitkin on tullu takas siitä elokuvasta.

Sam: No esimerkiksi Turussa on tää puukottaja vaikka, niin se vaan tekee ihan rauhallisesti. Se syö tos jätskii. Ja sit se yhtäkkiä juoksee tänne.

Yksi toistuvista pelottavista yksinolon hetkistä oli lasten puheissa, *pimeä, nukah-taminen*, nukkuminen ja yöllä pimeään herääminen ja *pelottavan valon* näkeminen. Se, mistä kodista lapset puhuivat, jäi epäselväksi. Puheet pimeästä ja pelottavista *äänistä* kodissa saattoivat yhdistyä kotiin biologisten vanhempien luona tai kotiin sijaisvanhempien luona.

Jos on pimeätä ja voi tulla vessähätä, mäyräl on vessa talossa, mut silti, jos se menee yöllä vaikka kävelemään niin, jos se vaikka näkee jonkun kirkkaan pelottavan valon tai jonkun. (Eetu)

Mua pelottaa aina eniten, et jos kuuluu joku ääni jostain kaapista tai jostain, ja sit kun mua väsyttää tosi paljon ja voi mennä vahingos silmät kiinni, et sit se vaan tulee sieltä. (Mika)

Lasta pelottaa äänet, joita hän ei tunnista ja se, että silmät voivat mennä kiinni. Tämän seurauksena voi tapahtua jotain odottamatonta. Lapsen puhetta voi tulkita niin, että turvattomuus liittyy pelottavan ja tunnistamattoman äänen ohella siihen, että lapsi ei nukahdaessa pystyisi kontrolloimaan tapahtumia.

Lasten aistillinen herkkyys tuli esille useassa kohtaa keskustelua: pimeä, pelottava valo ja äänet. Äänet koettiin pelottavina ja erityisesti äänet, joita ei tunnista. Tämä tuli ryhmässä esille myös koskettavalla ja pysäyttävällä tavalla tilanteessa, jossa yksi lapsista puhui pelottavista äänistä ja toinen lapsi pelästyi juuri samalla hetkellä ulkoa kuuluvaa ääntä. Lapselle oli tärkeää tietää, mikä ääni se oli. Hän rauhoittui, kun aikuinen kertoi äänen tulleen ohi ajaneesta moottoripyörästä.

Miten lapset sitten toimivat, kun heitä pelottaa? Aikuiseen turvautumisen lisäksi lapset kertoivat useista keinoista, joissa korostui itsekseen pärjääminen. Yksi keskeisistä lasten selviytymisstrategioista oli *ajatusten suuntaaminen muualle toimimalla*: iltasadun kuunteleminen, televisiosta kivan ohjelman katsominen, kavereiden kanssa leikkiminen, lukeminen.

Sam: Se on televisio.

Aikuinen: Okei. Luoks televisio turvallisuutta?

Sam: Joo.

Aikuinen: Millä tavalla?

Sam: Se kun voi kattoo jotain kivaa ohjelmaa.

Aikuinen: Mitkä on sit sellasii kivoja ohjelmia?

Sam: No elokuvat, jotkut hyvät kokkiohjelmat.

Eetu: Tai sellast, et on vaik hauska kotivideo. Kun mä katoin eilen

Aikuinen: Onks vielä jotain?

Mika: No jos on vaikka just niitä valokynttilöitä, niin voi niitä, tai sit lukee kirjaa. Niinkun mäkin, et siit on tullu mun harrastus, et mä luen.

[...]

Mika: Tai vaikka mennä kavereiden kanssa leikkimään. Menis pihalle leikkimään jotain kivaa leikkiä.

Toisessa lasten toimintastrategiassa korostui mielen rauhoittaminen. Lapsilla oli monia *ruumiiseen liittyviä keinoja, joilla voi rauhoittaa omaa mieltään*: voi hengittää syvään, juoda vettä, laskea kymmeneen ja syödä jotain.

Aikuinen: Mitä sä Nea ajattelisit, mikä voi auttaa Mäyrää silloin, jos sitä alkaa pelottaa?

Nea: Voi juoda vähän vettä, et rauhottuis.

Aikuinen: Eli Mäyrä voi rauhottaa itseään juomalla vettä.

Nea: Ja hengittämällä.

Aikuinen: Osaatsä kertoa, miten kannattaa hengittää?

Nea: Syvään.

Sam: Pitää laskea kymmeneen.

Nea: Syö jotain

Jo pienillä, 6–9-vuotiailla lapsilla on monia keinoja, mitä tehdä kun pelottaa. Mietityttämään jäi se, missä yhteyksissä lapset ovat oppineet kyseiset toimintatavat. Ovatko he kehittäneet selviytymisstrategioita itsekseen vai ovatko he saaneet aikuisilta tukea ja ohjeita, miten toimia ja rauhoittaa omaa mieltä? Turvattomuus ei liene lapsille tuntematon kokemus ja voisi olettaa, että huostaanotettujen lasten kohdalla turvattomuuden kokemuksia sekä keinoja, miten toimia, olisi käsitelty aikuisten kanssa. Kaiken kaikkiaan on kiinnostavaa huomata, miten paljon lapset korostavat turvallisuuden tunnetta ja aistikokemuksia.

Olen tulkinnut lasten puhetta ja käsitteellistänyt sen *turvallisuuden aistilliseksi tunnusteluksi*. Lapset tunnustelevat turvallisuutta ja herkistyvät äänille, valoille, pimeälle ja uskoakseni myös äänen sävyille, vaikka niistä lapset eivät tässä puhuneetkaan. Lasten kertomukset herättävät tärkeän kysymyksen siitä, miten sijais-huollossa, laitoksissa ja perhehoidossa, herkistytään ja huomioidaan tämä lasten aistillinen herkkyys suhteessa lapsen turvallisuuden tunteen tukemiseen. Useinhan lapselle varsinkin alkuvaiheessa kaikki on uutta sijaishuoltopaikassa, eivät pelkästään ihmiset, säännöt ja käytännöt vaan koko aistien kautta välittyvä maailma.

Moore ja McArthur (2017) muistuttavat, että jos aikuiset eivät tiedä, minkä lapsi kokee pelottavana, he eivät myöskään osaa vastata lapsen turvattomuuteen. Aikuiset voivat päinvastoin lisätä lasten turvattomuutta, jos he toimivat sen pohjalta, mitä itse pitävät turvallisuuden kannalta huolestuttavana.

Suhteet

Yhtenä keskeisenä sijaishuollon laatua määrittävänä tekijänä pidetään lapsen läheissuhteiden tukemista huostaanoton aikana (esim. Whittaker ym. 2015). Huostaanotetuna olevien lasten läheissuhteet eivät kuitenkaan rajoitu pelkästään biologisiin vanhempiin, eivätkä kaikki perhe- tai läheissuhteet välttämättä tue sijoitetun lapsen hyvinvointia. Siksi ei olekaan helppoa tietää, ketkä ovat lapselle läheisiä ja suhteita, joita tulisi tukea.

Huostaanotettujen lasten määritellesä oman hyvinvointinsa kannalta keskeisiä tekijöitä vanhemmuussuhteiden rinnalla korostuvat suhteet sijaisvanhempiin ja laitoksen työntekijöihin sekä sosiaalityöntekijään (Wood & Selvyn 2017). Tässä luvussa tarkastelen sijoitetun lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeisiä suhteita: perhe- ja läheissuhteita, suhteita sijaishuoltoapaikan toimijoiden kanssa sekä suhdetta sosiaalityöntekijään.

”Soitan, laitan tekstaria, käyn kylässä” – läheissuhteet ja lapsen hyvinvointi

Tässä tutkimuksessa, kuten niin monessa aikaisemmassa, korostuu huostassa olevien lasten ja nuorten läheissuhteiden moninaisuus (Laakso 2016; Pösö 2016 a; Pösö ym. 2015; Eronen 2013). Harvan haastatellun lapsen kohdalla kyse on ydinperheestä – biologisesta äidistä, biologisesta isästä ja sisaruksesta. Se ketä perheeseen kuuluu, vaihtelee ja muuttuu monen lapsen lapsuuden tai huostassa olon aikana: aikaisemman yksinhuoltajaperheen sijaan lapsi saattaa nyt kuulua toisen vanhemman perheeseen, joka koostuu vanhemman uudesta avopuolisosta ja hänen lapsestaan sekä sisarpuolesta. Lapsen perhe voi myös sijoittua maantieteellisesti useammalle eri paikakunnalle. Lapsen perhe voi tarkoittaa veljen perhettä sadan kilometrin päässä äidin ja isäpuolen perheestä. Aina ei ole selvää, missä lapsen koti on tai, että se olisi vain yhdessä paikassa.

Huostaanotosta huolimatta useimmat haastatelluista lapsista ja nuorista pitävät säännöllisesti yhteyttä ainakin yhteen biologisen perheensä jäseneen, useimmiten äitiin. Yhteyttä pidetään monin eri tavoin: säännöllisin joka toinen viikonloppu toteutuvin käynnein, puhelimesta puhuen, tekstiviestein ja skypen välityksellä. Yhteydenpito joidenkin lasten ja läheisten välillä on tiivistä, päivittäin tapahtuvaa, osalla lapsista valvottua, ja joidenkin lasten kohdalla tapaamisia on harvoin. Perheenjäsenen tai kaverien käynnit sijaishuoltoapaikassa ovat harvinaisia. Lapset pitivät yhteyttä myös isovanhempiinsa, tättiinsä ja setäänsä tai mainitsivat itselleen tärkeäksi aikuis-

seksi entisen sijaisperheen äidin tai ohjaajan. Sijoitettujen lasten perhe tarkoittaakin usein laajennettua perhettä tai verkostoperhettä (Bäck-Wicklund & Johansson 2003).

Haastattelija: Ketkä on sulle tärkeitä ja läheisiä ihmisiä?

Lasse: Ehkä tärkein ihminen tässä maan päällä on mun mummo. Se on ollu aina niin tärkeä. On äitikin ihan tärkeä ihminen.

Haastattelija: Onks muita?

Lasse: No ehkä Mari (sijaisperheen äiti) on aika tärkeä, koska mä oon asunu siel pitkän aikaa.

Haastattelija: Onks sulla mahdollisuus pitää niihin yhteyttä?

Lasse: On.

Haastattelija: Kerro siitä yhteydenpidosta vähän lisää. Millä tavalla te pidätte yhteyttä yleensä?

Lasse: Soitellaan.

Haastattelija: Kuinka usein sä tapaavat sun vanhempia, tai äitiä?

Lasse: Joka toinen viikonloppu.

Tutkimuksessa haastatelluille lapsille ja nuorille on tärkeää se, että he ovat voineet vaikuttaa yhteydenpitoon ja siihen, keitä he tapaavat ja kuinka usein. Yhteydenpitokäytäntöihin ja niiden intensiteettiin oltiin pääasiassa tyytyväisiä. Eniten kritiikkiä sai osakseen yhteydenpito kavereiden ja seurustelukumppanin kanssa. Tärkeäksi muodostuneiden kaverisuhteiden ylläpito ei ole aina mahdollista esimerkiksi etäisyyden vuoksi – ei myöskään tärkeiksi muodostuneiden aikuissuhteiden ylläpito. Yhteyden pitäminen esimerkiksi aikaisemman laitoksen läheiseksi muodostuneeseen ohjaajaan, ei ole välttämättä mahdollista insitutionaalisten käytäntöjen vuoksi. Tästä nuori kertoo seuraavassa ja tulee samalla ilmaiseeksi, miten itsestään selvänä hän pitää suhteiden säätelyä:

Emma: ... laitoksessa oli sitten, no johtajakin oli sellanen. Et mihin mä kiinnyin ehkä, ja sit Tea, Tea oli ohjaajana siellä.

Haastattelija: Onks niihin mahdollista pitää yhteyttä ja kerro siitä yhteydenpidosta?

Emma: ...Ohjaajiin tietenkään ei saa pitää yhteyttä, mut laitoksen johtajaan, joo se on pitäny muhun yhteyttä, ja mä oon pitäny ja mä oon saanu nyt kutsuja esim. laitoksen jouluun ja, sellasta.

Millaisia sitten ovat lasten ja biologisten vanhempien väliset suhteet? Useat lapset ja nuoret vastasivat, että he kertovat suruista ja huolistaan useimmiten tai ainakin joskus vanhemmilleen. Vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin liittyy tuen ja turvan lisäksi käsittelemättömiä asioita, ristiriitoja ja molemmin puolista vakavaa huolta. Lasten vanhemmuussuhteisiin liittyy myös merkittäviä menetyksiä. Neljä haastatel-

luista lapsista on kokenut vanhemman kuoleman: kaksi äidin kuoleman, yksi isän ja yksi molempien vanhempien (vrt. Ristikari ym. 2018; Heino ym. 2016; Eronen 2013). Lapsella ei välttämättä ole aina tietoa vanhemman kuolemaan johtaneista syistä tai siitä ei puhuta. Kertomukset isästä eroavat kertomuksista muista perheenjäsenistä ja silloin niihin liittyy jännitteitä: isä ei ole tunnustanut lasta, isä ei halua olla lapsensa kanssa missään tekemisissä, lapsi ei tiedä, missä isä on, isästä ei puhuta, tai lapsi ei halua pitää isään yhteyttä.

Haastattelija: Niin nyt puhut pelkästään äidistäsi?

Markku: Juu.

Haastattelija: Ootko isän kanssa vieläkään missään tekemisissä?

Markku: En oo minkään näkösi.

Haastattelija: Joo mutta voisit olla, jos haluaisit varmaan?

Markku: En. Jos haluaisin, niin ei siltikään.

Haastattelija: Et halua olla?

Markku: Isä, ei ku isä ei halua. Se ei suostu.

Haastattelija: Okei se on mennyt nyt tämmöseksi.

Markku: On se varmaan vuoden verran jo ollu.

Vaikka lapsi saattoi kertoa myös äitiin liittyvästä pettymyksestä, huolesta tai ristiriidoista, äiti oli lähes kaikkien lasten ja nuorten puheissa se perheenjäsen, johon kaikesta huolimatta pidettiin säännöllisesti yhteyttä. Suhde äitiin näyttäytyi lasten haastatteluissa suhteen luonteesta riippumatta pysyvyyden ja jatkuvuuden takeena. Kiinnostavaa oli myös se, että lasten kertomukset vanhemmista eivät olleet mustavalkoisia; riitaisat tai huolen täyttämät suhteet saattoivat olla samalla tärkeitä ja läheisiä.

Lasten ja nuorten kuvaukset läheissuhteista tekevät näkyväksi läheissuhteiden moninaisuuden. Olen jäsentänyt lasten kuvailemia läheissuhteita niiden ominaispiirteiden mukaan seuraavasti: yhteydenpitosuhteet, uskotut suhteet, katkaistut suhteet sekä hiertävät suhteet. *Yhteydenpitosuhteille* on tyypillistä se, että yhteyttä näiden läheisten kesken ylläpidetään: tapaillaan, soitellaan ja viestitellään. Kyse voi olla vanhemmasta, kaverista, sisarpuolesta, mummosta tai muusta sukulaisesta. Yhteydenpitoon liittyy kuulumisten vaihtamista, ajan viettämistä yhdessä ja yhteistä tekemistä. Lapset eivät kuitenkaan liitä näihin suhteisiin välttämättä huolten jakamista tai huolissa turvautumista. *Uskotut suhteet* ovat sen sijaan suhteita, joihin lapset tukeutuvat, joissa jaetaan murheita ja kerrotaan kaikkein henkilökohtaisimmista asioista, sekä joita kuvataan luottamuksellisina. Uskotuista suhteista lapset kertoivat suhteina kavereihin, äitiin, seurustelukumppaniin ja nykyiseen sijaishuoltoapaikan aikuisen. *Katkaistut suhteet* ovat suhteita, joiden katkeaminen on edellyttänyt aktiivista toimintaa. Lapsi tai nuori kertoo katkaiseensa välit esimerkiksi toiseen vanhempaan eikä halua tavata tätä tai toinen vanhemmista on katkaissut välit lapsensa,

eikä halua tavata lastaan. Lapset kertovat myös siitä, että suhteet läheisiin saatetaan katkaista insitutionaalisenä käytäntönä niin, ettei lapselle ole lupaa tavata entistä läheiseksi muodostunutta laitoksen ohjaajaa. Yhteydenpito on voitu katkaista myös rajoittamistoimenpiteenä nuoren hyvinvoinnin turvaamiseksi, eikä nuorella siten ole lupaa pitää yhteyttä entisiin kavereihinsa. *Hiertävät suhteet* ovat puolestaan suhteita, jotka ovat lapselle merkityksellisiä, tärkeitä ja läheisiä, mutta joihin liittyy lapsen mieltä vaivaavia kysymyksiä ja tunteita. Niistä kerrottiin suhteina kavereihin ja biologisiin vanhempiin. Kyse voi olla selvittämättä tapahtumista tai asioista, joista ei puhuta. Suhteita hiertävinä aiheina kerrottiin myös biologisiin vanhempiin liittyvistä huolista sekä biologisten vanhempien keskinäisistä ristiriidoista, joiden välissä nuori tasapainoilee.

Lasten hyvinvoinnin kannalta onkin tärkeää tunnistaa, millaiseksi lapsi kokee suhteensa läheisiin. Suhteiden merkitystä ei kuitenkaan voi arvottaa yksioikoisesti niin, että yhteydenpitosuhteet ovat hyvinvoinnin kannalta vähemmän tärkeitä kuin uskotut suhteet. Sen sijaan lapsen hyvinvoinnin kannalta on huolestuttavaa, jos kaikki lapsen läheissuhteet ovat pelkästään yhteydenpitosuhteiden tai hiertävien suhteiden kaltaisia.

Lasten haastattelut tekevät näkyväksi sen, että sijoitettujen lasten hyvinvoinnin kannalta suhteiden tukemista ei tulisi ymmärtää pelkästään yhteydenpidon mahdollistamisena vaan sen tulisi tarkoittaa myös lapsen läheissuhteiden luonteen selvittämistä ja mahdollisten huolenaiheiden, jännitteiden ja ristiriitojen käsittelyä yhdessä lapsen sekä lapsen ja läheisten kanssa. Varsin vähän tiedetään suomalaisten tutkimusten pohjalta siitä, miten sijoitetun lapsen läheissuhteita tuetaan. Jos tukeminen tarkoittaa pelkästään yhteydenpidon järjestämistä ja mahdollistamista voi seurauksena olla, että lapsi jää yksin läheissuhteisiin liittyvien kysymysten kanssa.

”Semmonen ymmärtäväinen ja et on aikaa” – suhteet sijaishuoltopaikan aikuisiin

Sijoitettuna olevien lasten ja nuorten arkisesta hyvinvoinnista huolehtivat sijaishemmat tai lastensuojelulaitoksen työntekijät. Sijoituksen onnistumisen kannalta keskeisenä pidetäänkin lapsen ja sijaishempien tai lapsen ja laitoksen työntekijöiden välisiä suhteita. Tässä tutkimuksessa suhteista kerrottiin useassa eri yhteydessä ja eri tavalla painottuen, arvioitiin suhteiden luonnetta, kuvattiin haastatteluissa sijaishempia/työntekijöitä sekä kerrottiin ristiriitojen värittämistä suhteista. Ristiriitojen sävyttämät suhteet sijaishuoltopaikan aikuisten kanssa herättivät myös turvattomuutta lapsissa ja nuorissa, joten niitä on kuvattu jo aikaisemmin turvallisuutta käsittelevässä luvussa.

Haastattelujen yhteydessä perhehoidossa sijoitettuna olevat, laitoksessa asuvat ja vammaiset lapset ja nuoret täyttivät lomakkeen, jossa kysyttiin lasten ja sijaishuol-

topaikan aikuisten välisistä suhteista. Kolmen lapsen täytettyä lomaketta ei kuitenkaan saatu: yksi haastatteluista venyi niin pitkäksi, ettei lomaketta täytetty, yhden vammaisen nuoren kanssa ei löydetty yhteistä kommunikaatiotapaa ja yksi lomake jäi työntekijävaihdoksen vuoksi lähettämättä tutkijalle. Ihan kaikki eivät vastanneet lomakkeen jokaiseen väittämään. Kysely antaa yleisluonteisen kuvan lasten suhteista sijaishuoltopaikan aikuisiin. Vastausten perusteella aikuiset huolehtivat lapsista pääosin hyvin ja ovat kiinnostuneita siitä, miten lapsilla menee. Lapset ja nuoret kertovat voivansa luottaa itselle tärkeään sijaishuoltopaikan aikuiseseen ja sijaishuoltopaikan aikuiset auttavat käsittelemään lapsen tunteita ja lapselle vaikeita asioita. Vastaaajista suurin osa kertoo, että sijaishuoltopaikassa on ainakin yksi aikuinen, joka saa lapsen tuntemaan, että hänestä välitetään ja hän on hyväksytty sellaisena kuin on. Puutteena osa lapsista ja nuorista piti kahdenkeskistä aikaa, jonka aikuisilla on lapselle ja nuorelle. Enemmän kahdenkeskistä aikaa toivoi sekä sijaisperheessä asuva lapsi että laitoksessa asuvat nuoret.

Taulukko 4. Lasten (n=17) arviot suhteista sijaishuoltopaikan aikuisiin.

Arvosana (4-1)	4	3	2	1	eos
Sijaishuoltopaikassa aikuiset huolehtivat minusta hyvin	11	5			
Sijaishuoltopaikassa aikuiset ovat kiinnostuneita siitä, miten minulla menee	13	3			
Sijaishuoltopaikan aikuiset ymmärtävät minua ja tapaani toimia	10	6	1		
Voin luottaa sijaisvanhempaan/laitoksen omahoitajaan tai minulle tärkeään laitoksen työntekijään	13	2	1		
Minulla on mahdollisuus viettää riittävästi aikaa kahden kesken sijaisvanhemman/minulle tärkeän laitoksen työntekijän kanssa	9	5	3		
Sijaishuoltopaikassa on ainakin yksi aikuinen, joka saa minut tuntemaan, että minusta välitetään ja olen hyväksytty sellaisena kuin olen	13	2			2
Sijaishuoltopaikan aikuiset auttavat minua käsittelemään minulle vaikeita asioita ja tunteita	12	4			1

Suhteet sijaishuoltopaikan aikuisiin olivat keskiössä myös, kun lapset miettivät haastattelussa hyvän sijaishuoltopaikan ominaisuuksia ja arvioivat nykyistä. Haastattelussa korostui se, että nykyisessä sijaishuoltopaikassa aikuiset tukevat ja ymmärtävävä lasta, mutta myös se, ettei aikuisilla aina tunnu olevan aikaa.

Haastattelija: Et jos sä arvioisit niin minkälainen sun mielestä on hyvä sijaishuoltopaikka?

Terttu: No semmonen ymmärtäväinen ja etenkin semmonen et on aikaa niille nuorille. Ja ehkä huumorintaju kans on tossa, se on aika tärkeä osa. Et joskus tuntuu, et niil on aina hirvee kiire, et ei niil oo aikaa jutella meille nuorille. Jos on jotain oikeesti, jotain tärkeätä asiaa, niin välil tuntuu, ettei oo aikaa kuunnella.

Mietityttämään jäi se, että joillekin lapsille suhteet laitoksen aikuisiin olivat etäisiä: he eivät turvautuneet paikan aikuisiin, eivätkä pitäneet heitä itselleen läheisinä. Tulokset ovat samansuuntaisia aikaisempien tutkimusten kanssa. Myös Ruotsissa tehdyssä tutkimuksessa (Sallnäs ym. 2010) laitokseen sijoitetut nuoret vastasivat, että laitoksen henkilökunnalla ei ole riittävästi aikaa heille. Ajan merkitys korostuu myös perhehoidossa (Hedin ym. 2011) samoin se, että sijaishuoltopaikan aikuiset kuuntelevat, keskustelevat ja auttavat lasta. Ruotsissa ja Tanskassa tehtyjen tutkimusten tulokset kertovat, että suurin osa tutkimuksissa mukana olleista lapsista luottaa sijaishuoltopaikan aikuisiin ja pystyy keskustelemaan omaohjaajansa kanssa sekä kokee, että ohjaajalla on halu auttaa tarvittaessa. Yksi viidestä sijoitetuista lapsesta ei kuitenkaan tullut toimeen omahoitajansa tai sijaisvanhempiansa kanssa. (Lausten ym. 2015; Lundström & Sallnäs 2013.)

”Emmä ny yleensä missään muualla, ku vaan palaverissa” – tapaamiset sosiaalityöntekijän kanssa

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on merkittävä vastuu lapsen huostassa olon aikaisen hyvinvoinnin ja edun toteutumisen turvaajana. Tätä Susanna Helavirran (2016) käsitteellistämää ”julkisen huoltajan” tehtävää sosiaalityöntekijä toteuttaa monin eri tavoin.

Haastatteluissa sosiaalityöntekijä näyttäytyy lapsille kuitenkin varsin etäisenä henkilönä ja olevan varsin kaukana lapsen arjesta. Sosiaalityöntekijä paikantuu lasten puheissa pääsääntöisesti henkilöksi, joka tavataan asiakassuunnitelmanevotellussa vuoden tai puolen vuoden välein. Tästä kertovat seuraavat haastattelulainaukset.

Haastattelija: Tiedäks sä kuka sun sosiaalityöntekijä on? Se on ny vissiin vähän vaihtunu, onko?

Markku: On. Emmä tiä.

Haastattelija: Kukas sul on nyt ollu viime aikoina? Et tiä?

Markku: Joku Minna.

Haastattelija: Jos et sä tietäis niin, mistä sä saisit selvitettyä sen, et kuka se on? Jos sulle tulis asiaa sosiaalityöntekijälle, niin tiedäks sä, miten sä saat selvitettyä kuka se on?

Markku: Mä kysyn noilt ohjaajilt, ne kertoo sen.

Haastattelija: Millaisissa asioissa sä tapaat sun sosiaalityöntekijän?

Markku: Palavereissa, ei oikeestaan muualla.

Haastattelija: Muistaks sä kuinka usein niit on ollu keskimäärin?

Markku: En. On niit silloin tällöin.

Haastattelija: Millasissa asioissa sä tapaat sosiaalityöntekijää? Ja kuinka usein?

Aleksi: Muistaakseni puolen vuoden välein ja aina kun oli asiakaspalaveri tai mikä se nyt.. Semmonen, siellä.

Haastattelija: Joo, palavereissa.

Aleksi: Kun ei ollu tarvetta muuten nähä.

Harva lapsista ja nuorista muisti tavanneensa sosiaalityöntekijää kahden kesken ja silloinkin lyhyesti asiakassuunnitelman tarkistamisen yhteydessä. Harvalla haastatelluista on oman sosiaalityöntekijän yhteystiedot. Yleistä on myös se, ettei lapsi tai nuori ole itse ottanut sosiaalityöntekijään yhteyttä ”kun ei ollu tarvetta muuten nähä”. Työntekijöiden vaihtuminen on tuttua lapsille ja siksi lapsi ei välttämättä tiedä, kuka on hänen nykyinen sosiaalityöntekijänsä, tai lapsella ei väliaikaisesti ole nimettyä sosiaalityöntekijää.

Lasten kertomukset sosiaalityöntekijän yhteystiedoista ovat liikkuttavan samankaltaisia: ”ei oo yhteystietoo, mutta kyll se tuolt jostain kansioista löytyy”, ”ei, mutta voin kysyy isovanhemmilta jos tarviin”, ”ei, mut nään ne kyll netistä”, ”ei, mutta kyll mä saisin ne sitte aikuisilta”. Haastattelujen perusteella herää epäily, etteivät lapset ja nuoret tunnista sosiaalityöntekijän merkitystä oman hyvinvontinsa ja etunsa vaalijoina, lapsen asialla olevana. Lapset kyllä tietävät sosiaalityöntekijän roolin päätösteenteossa, mutta vain harva kääntyy itse aktiivisesti sosiaalityöntekijänsä puoleen.

Voikin perustellusti sanoa, että lasten näkökulmasta suhdetta luonnehtii *asiakassuunnitelmakeskeinen orientaatio*. Haastatteluissa toivottiin ammattilaisilta (myös sosiaalityöntekijältä) nykyistä enemmän henkilökohtaista otetta.

Haastattelija: Sulla on ollu monia ammattilaisii ja sä puhut, et on niit huonoja ja sit on niit hyviä, ni mikä sun mielest erottaa heidät?

Taru: On ollu niit, jotka vaan kysyy kysymyksiä ja kirjottaa. Niitä ei oikeesti kiinnosta mun elämä. Sit on niitä, jotka oikeesti kysyy mun kuulumisia, että voi keskustella muistaki asioista. Se myös kertoo itestä enemmän, sä ns. tunnet sen ihmisen ja siit tulee semmonen kaveril-

linen kontakti enemmän. Ni se tekee siitä hyvän. Esimerkiksi mä kävin sen yhden kans, saatoinkin käydä syömässä.

Haastattelija: Nii just. Onks mun tulkinta oikein jos mä sanoisin et siin on jotain henkilökohtasta?

Taru: Joo. Sillon se on hyvä. Ja sillon mä uskallan puhua sille, ku mä luotan siihen, ku mä tunnen sen ihmisen. Mut jos mä en tunne sitä, se ei kerro mulle enempää ku sen etunimen, ja sukunimen, ni emmä haluu kertoa sillon sille enempää, ku mun etunimen ja sukunimen.

Sosiaalityöntekijän pysyminen samana, työntekijän tavoittamisen helppous ja se, että työntekijällä on aikaa lapselle, korostuu kansainvälisissä sijoitettujen lasten kokemuksia kartoittaneissa tutkimuksissa (Wood & Selwyn 2017; McLeod 2010; Leeson 2007). Sama näkyi myös tämän tutkimuksen haastatteluissa. Sosiaalityöntekijä koettiin itselle merkittäväksi silloin, kun sosiaalityöntekijä oli pysynyt samana pidemmän aikaa. Nuoret myös tunnistivat sosiaalityöntekijän aseman ja sen rajallisuuden päätöksenteossa:

Haastattelija: Osaatsä kertoo sosiaalityöntekijästä jotain?

Juuso: On se iha hyvä ajanu mun asioita, mun mielest. Se on enemmänki, ku ei mun sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa semmosiin isoihin asioihin, ku on oma sosiaalityöntekijä sit on ne päättäjät ns. mitkä nyt onkaan. Koska eihän se voi sanoo mulle, et noni nyt sä meet tonne laitokseen, ku sehän pitää hyväksyy niilt ylemmiltä.

Haastattelija: Miten te ootte tavannu sun sosiaalityöntekijän kans tai miten se on ollu täs matkas mukana?

Juuso: Emmä muista, mä olin nii pieni viel vissiin, et mä en muista siitä hirveesti.

Haastattelija: Eli sul on ollu sama sosiaalityöntekijä aika kauan?

Juuso: Joo.

Alison McLeodin (2010) tutkimuksessa nuoret kuvaavat suhteeseen liittyviä odotuksiaan. Sosiaalityöntekijältä odotetaan, että hän on kiinnostunut nuoresta, rehellinen, kohtelee nuorta tasavertaisena ja on vähän kuin ystävä. Lasten negatiiviset kokemukset liittyvät puolestaan siihen, että työntekijän tavoittaminen on vaikeaa, työntekijällä ei tunnu olevan aikaa tai kiinnostusta lapsen näkemysten eteenpäin viemiseen (McLeod 2010; Leeson 2007). Turhautuminen näkyi myös tässä tutkimuksessa, jossa nuori kertoi, että sosiaalityöntekijä on kyllästynyt hoitamaan hänen asioitaan ja toinen nuori sanoi vihaavansa omaa sosiaalityöntekijäänsä. Sosiaalityöntekijän tiheä vaihtuminen turhauttaa nuorta ja vaikeuttaa nuoren asioiden käsittelyä sekä luottamuksellisen suhteen rakentamista. Vaihtuminen ei tarkoita pelkästään työntekijän vaihtumista siirryttäessä avohuollosta sijaishuoltoon vaan vaihdoksia tapahtuu myös

huostassa olon aikana. Erään nuoren sosiaalityöntekijä oli jo kuudes hänen huostassa olonsa aikana. Lienee itsestään selvää, ettei näin tiheään vaihtuvista suhteista rakennu ainakaan kovin helposti luottamuksellisia tai välity nuorelle kokemusta, että hänestä ollaan kiinnostuttu ja hänen etuaan valvotaan ja ajetaan.

Julkisuudessa esillä ollut sosiaalityöntekijöiden työtaakka, suuret asiakasmäärät ja työntekijöiden vaihtuvuus, välittyy lasten kokemuksissa. Sosiaalityöntekijällä on merkittävä tehtävä lapsen edun ja hyvinvoinnin toteutumisen valvojana. Sosiaalityöntekijällä on myös merkittävä vastuu sijaishuoltopaikkaa valvovana virkamiehenä. Siksi onkin huolestuttavaa, jos lapsen suhde sosiaalityöntekijään jää sen varaan, että hän tapaa työntekijää vain asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tai työntekijävaihdoksia on useita. Eduskunnan oikeusasiamiehen toimisto onkin ottanut kantaa siihen, että sosiaalityöntekijöiden kohtuuton työtaakka vaarantaa sijaishuollon valvonnan ja sijoitettujen lasten oikeuksien toteutumisen (Eduskunnan oikeusasiamiehen toimisto. Tiedote 2.10.2018).

”On se aika raskasta ” – sijaishuoltopaikan muutokset ja vaihtuvat suhteet

Sijaishuollon yhtenä keskeisenä tavoitteena on taata huostaanotetulle lapselle pysyvä kasvuympäristö. Tästä huolimatta usealle huostaanotetulle lapselle on tuttua muuttaminen sijaishuoltopaikasta toiseen (Forsell ym. 2018; Helavirta 2016). Niin oli myös tässä tutkimuksessa, jossa lapsilla oli kokemuksia useista eri sijaishuoltopaikoista. Kyse ei ole pelkästään sijaishuoltopaikan ja asuinpaikkakunnan muutoksesta, vaan ennen kaikkea muutoksista ihmissuhteissa. Lapsesta huolehtivat sijaishuoltopaikan aikuiset vaihtuvat, suhteet sijaishuoltopaikan lasten kesken katkeavat ja koulun vaihtumisen myötä katkeavat myös kouluun kiinnittyvät vertaissuhteet sekä suhteet opettajiin. Sijaishuoltopaikan vaihtuminen voi toki olla myös positiivinen asia.

Haastatteluissa lapset ja nuoret kertoivatkin sijaishuoltopaikan vaihtumisen seurauksena sekä positiivisista että negatiivisista suhteisiin liittyvistä muutoksista. Positiivisina seurauksina kerrottiin siitä, miten *merkittävää on päästä lähelle itselle tärkeitä ihmisiä* ja tuttua asuinpaikkakuntaa. Yhteydenpidon helpottuminen läheisiin ihmisiin on nuoren hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä, kuten seuraava nuoren kertomus osoittaa.

Haastattelija: Mitkä asiat ovat muuton seurauksena muuttuneet elämänsäsi parempaan suuntaan?

Markku: No ainakin oon ite ollu paljon ilosempi, kun just näkee niitä kavereita ja tyttöystävää sun muuta, paljon enempi. On täällä paljon mukavampi asua, kun tääl on pitkää asunu.

Haastattelija: Niin niin on kaverit ja kaikki tutut ympyrät tässä lähellä.
 Markku: Niin, se entinen nyt oli sillai vähän, edelleen ihan tuntematon kaupunki, kun en mä siellä paljoo liikkunu, et paljon mieluummin täällä.

Läheissuhteiden ylläpidon lisäksi usealle lapselle sijaishuoltopaikan vaihtuminen oli tarkoittanut *aikaisempaa parempaan sijaishuoltopaikkaan muuttamista*. Paremmalla paikalla tarkoitettiin sijaishuoltopaikkaa, jossa lasta ymärrettiin aikaisempaa paremmin, häneen suhtauduttiin myönteisemmin ja paikan käytännöt koettiin aikaisempaa asiallisemmiksi. Paikka itsessään ei kuitenkaan luo käytäntöjä vaan kyse on sijaishuoltopaikan aikuisten ja lasten välisistä suhteista.

Vaikka sijaishuoltopaikan vaihtaminen tapahtuisi suunnitellusti ja olisi lapsen toiveiden mukainen, muuttaminen on raskasta. Muuttaminen sijaishuoltopaikasta toiseen katkoo aikaisempia ihmissuhteita ja lapsi joutuu sopeutumaan uusiin sääntöihin ja käytäntöihin sekä *rakentamaan suhteita uudelleen*. Aina oman paikan löytäminen uudessa yhteisössä ei ole helppoa. (myös Laakso & Enroos 2016.) Tämä tuli esille useissa haastateluissa, samoin se, että siirtymisestä uuteen paikkaan ei välttämättä muistettu paljoakaan:

Haastattelija: Niin sieltä sijaisperheestä, ku sä oot laitokseen siirtyny niin, mikä siin on..?

Lasse: Oli enemmän ihmisii. Se oli outoa ja.. sit kaikki säännöt. Oli hirveesti eri sääntöjä ja, sellaista menoa enemmän.

Liisa: Ja se alku oli aika semmonen shokki että, [...] Et mä en hirveesti muista mun alkuajoista, koska ne meni aika pilvessä sitten, kun totutteli uusiin käytäntöihin ja niin pois päin.

Sijaishuoltopaikkojen käytännöt ja säännöt vaihtelevat: ruokailuun liittyvät käytännöt, puhelimen ja tietokoneen käyttöön liittyvät, liikkumiseen ja vapaa-aikaan liittyvät, arkisiin askareisiin velvoittavat jne. Ne kaikki vaikuttavat lapsen ja nuoren jokapäiväiseen elämään eikä kaikkien käytäntöjen tunnistaminen tapahdu hetkessä. Myös sijaishuoltopaikan aikuisiin tutustuminen vie aikaa, samoin suhteen luominen. Erityisesti silloin, kun sijaishuoltopaikka vaihtuu useita kertoja, luottamuksellisen suhteen rakentaminen vaikeutuu, ja jossain vaiheessa sitä ei enää edes yritä rakentaa. Seurauksena voi olla myös *osattomuuden kokemus* – kokemus siitä, että omilla mielipiteillä ja näkemyksillä ei ole merkitystä. Seuraavassa nuori kertoo seurauksista, joita toistuvista sijaishuoltopaikan vaihdoksista on hänelle ollut.

Haastattelija: Mitä näist paikkojen vaihdoksista on sulle seurannu, tai mikä vaikutus siitä on ollu?

Teea: No on se aika raskasta.

Haastattelija: Osaat sä kertoa, et mikä siinä on raskasta?

Teea: No tutustuu siihen uuteen paikkaan ja, siellä on kuitenkin niin eri säännöt. Pitää sopeutuu monta kertaa. [...]

Teea: Ei jaksa enää taistella vastaan.

Haastattelija: Mitä se tarkoittaa, ettei jaksa taistella?

Teea: Mmm.. no ei jaksa yrittää enää tulla kuulluks, kun ei kukaan kuuntele, et se ei auta, vaikka sanois mitä, niin ei se tilanne siit muutu mihinkään.

Toistuvia sijoituksia kokeneet nuoret puhuivat myös luottamuksen menettämises-tä. Luottamuksen menettäminen ja osattomuuden kokemus ovat asioita, joita nuoren ei toivoisi palveluissa kokevan. Ei etenään sijaishuollossa, jossa kyse on usein hauraassa elämäntilanteessa elävistä lapsista ja nuorista. Myös nuoren tulevaisuuden kannalta on surullista, jos hän kokee menettäneensä uskon ja luottamuksen ammatti-laisiin, sillä hyvin todennäköisesti hän tarvitsisi ammattilaisten tukea myös tulevai-suudessa.

Nuorten kokemukset toistavat osin aikaisempien, muualla tehtyjen tutkimusten (Chambers ym. 2017; Anglin & Scott 2016; Goodyer 2016; Unrau ym. 2008) tulok-sia. Niistä selviää, että nuoret kehittävät erilaisia selviytymisstrategioita, joissa kai-kissa näkyy toistuvien sijoitusten vaikutus nuoren suhteisiin. Osa nuorista kertoo välttävänsä vapaa-ajan viettämisestä uudessa sijaishuoltoapaikassa, osa vetäytyvänsä omiin oloihinsa esimerkiksi omaan huoneeseensa, osa turvautuu entistä tiiviimmin itselleen läheisiin ihmisiin, osa yrittää käyttäytyä niin, ettei hänen tarvitsisi enää muuttaa. Suhteiden toistuva katkeaminen ei liity pelkästään aikaan sijaishuoltopai-kassa vaan vaikuttaa myös aikuisena siten, ettei luottaminen toisiin ihmisiin on vält-tämättä helppoa.

Suhteiden merkitys ja samalla sijaishuoltopaikan pysyvyys korostuu lasten ja nuorten puhuessa vahvistumisesta ja siitä, miten heidän hyvinvointinsa on muuttunut sijoituksen myötä aikaisempaan paremmaksi. Myös aikaisemmat tutkimukset (Skoog ym. 2015; Sinclair ym. 2005) osoittavat, että sijaishuollon tärkein vaikuttava tekijä perustuu, sekä perhehoidossa että laitoksessa, aikuisen ja nuoren väliseen suhteeseen ja siihen, että nuoreen sitoudutaan myös hetkinä, jolloin nuoren käyttäy-tyminen koetaan haasteelliseksi ja ongelmalliseksi. Suhteiden merkitys, lapsen ja sijaishuoltopaikan aikuisten sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä korostuu mer-kittävänä tekijänä myös lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Vahvistuminen

Sijoituksen ja huostaanoton taustalla on lapsen kasvun ja kehityksen vaarantuminen tai vakava vaarantuminen ja lapsen hyvinvoinnin turvaaminen. Sijoituksen tavoitteena ei kuitenkaan ole pelkästään lapsen suojelu vaan myös lapsen kokemien asioiden ja tapahtumien sekä niiden synnyttämien tunteiden käsittely. Voidaankin perustellusti puhua sijaishuollon terapeuttisesta orientaatiosta (Timonen-Kallio ym. 2017; Eronen & Laakso 2016; Whittaker ym. 2016). Ei pelkästään siitä, että lapsi saa sijoituksen aikana tarvitsemansa terapia- ja kuntoutuspalvelut vaan myös siitä, että sijaishuoltopaikassa nojaututaan terapeuttiseen orientaatioon ja ymmärretään arjen tilanteiden ja tapahtumien terapeuttinen merkitys.

Haastatteluissa lapset ja nuoret puhuivat omassa elämässä tapahtuneista positiivisista muutoksista, miten ei enää ahdistata tai masenna, ei enää ole niin vetäytyneet eivätkä sosiaaliset tilanteet enää pelota, on saanut uusia vaatteita ja voi harrastaa, ja sijoituksen myötä jaksaa taas elää. Olen tulkinnut näiden kuvausten kertovan lasten vahvistumisesta ja jäsentänyt lasten kertomukset seuraavien pääteemojen alle: kokemus ymmärretyksi tulemisesta, sosiaalisuuden lisääntyminen, materiaallinen hyvinvointi ja elämässä kiinni.

”Ne näki musta...” – kokemus ymmärretyksi tulemisesta

Useissa eri yhteyksissä lapset puhuivat haastattelussa siitä, että sijaishuoltopaikassa ymmärretään, huomataan lapsen vaihtuvat tunnetilat ja osataan käsitellä asioita lapsen kanssa. Osa nuorista sanallisti itsessä tapahtunutta muutosta psyykkisen hyvinvoinnin lisääntymisenä. Kiinnostavaa oli se, että nuoret linkittivät psyykkisen muutoksen juuri laitostutkijoiden sekä kokemusasiantuntijoiden korostamaan turvallisuuteen. Seuraavassa nuori kertoo siitä, miten hänen masennuksensa ja ahdistuksensa hävisivät sen jälkeen, kun hän löysi sijaishuoltopaikan, jonka koki turvapaikkana.

No siis, vähemmän mulla oli ahdistusta, koska mulla vähän niin kun hävis se masennus, heti kun mä tulin. Kun mä löysin sen turvapaikan ja sit sen jälkeen mun ei tehny enää mieli, olla itsetuhonen, eikä mitään vastaavaa eli se vähän autto kaikkeen. Mut sitten kun, jos oli surullinen päivä, ne näki musta periaatteessa heti, mun silmistä sen näkee yleensä, tai ainakin ne näki, mä en tajuu, miten sen näki. Niin, sit ne oli, että no mikä vaivaa, siis periaatteessa vaan keskustelulla ja sellasella, tai että ne sitten vaikka vähän ajan päästä siitä keskustelusta, että tuu tekeen mun kaa jotain. Ne tietää, että mä teen ruokaa tosi paljon, kun se on

mun juttu, niin, sitte, että tuu tekeen mun kaa, et ois jotain muuta ajateltavaa, ne vähän niin kun oli siinä tukena. (Emma)

Nuoren haastattelu tekee näkyväksi sen, miten tärkeää on, että nuori voi kokea tulevanaan ymmärretyksi ja nähdyksi. Välttämättä kaikki tunnetilat eivät välity ensimmäiseksi sanojen kautta, vaan kuten edellä, nuoren eleistä, ilmeistä ja olemuksesta. Nuoren toteamus haastattelussa ”mä en tajuu, miten sen näki” kertoo siitä, että itseltään selvästi erilaiset tunnetilat eivät toisille välity. Jotta ne voi huomata ja ymmärtää, edellyttää se aikuisen herkkyyttä havainnoida nuorta sekä kiinnostusta tutustua nuoreen. Kokemus ymmärretyksi tulemisesta välittyy nuorelle myös siitä, että aikuinen tuntee nuoren kiinnostuksen kohteet kuten haastattelulainauksessa ruoan tekemisen ”mun juttuna”. Nuoren pahaan oloon tarttuminen tarkoitti kyseisessä tilanteessa varsin yksinkertaisia, mutta tilannetajua edellyttäviä valmiuksia: nuoren tunnetilan huomioimista, puheeksiottamista sekä puhumisen säätelyä ja suuntautumista yhdessä nuorelle mieluisaan toimintaan. Episodi tekee konkreettisesti näkyväksi sen, miten tärkeitä ja terapeuttisesta merkittäviä hetkiä sijaishuollon arjessa tulee eteen ja miten tärkeää niiden yhdessä työstäminen on.

Nuoret puhuivat psyykkisen hyvinvoinnin lisääntymisen ohella päihteidenkäytön vähenemisestä ja omasta kasvustaan ihmisenä.

Liisa: Itsetuhoisuus loppu, masennus loppu, mä aloin käymään koulussa, mulla alko paranemaan kaikki, ihmissuhteet, mun päihdeongelma loppu jossain vaiheessa, no ei nyt enää ollu mitään periaatteessa ongelmaa, mut sillon tällön joskus, lomilla kun lomat alko se oli ihan normaalia, että kaikki menee ja siellä on miljoona eri ihmistä. Tai, esim. niin, et sen jälkeen mun ei oo enää oikeestaan tehny mieli mitään alkoholia tai mitään sellasta, et mä olin, ei kiinnosta, en koske. Et mulla siis loppu kaikki ongelmat, tietenkin ongelmia ehkä oli vielä koulunkäynnin suhteen, että se ADD oli vielä vaikuttanu siinä, kun lääkitys saatiin kuntoon vasta ysillä.

Haastattelija: Mitkä asiat ovat muuttunu huonompaan suuntaan? Onks sellasta?

Liisa: Ei, mun mielestä ei oo yhtään, mun mielestä mä oon kasvanu ihan sikana siitä, minkälaisena mä oon sinne tullu.

Haastatteluissa kokemus siitä, että tulee ymmärretyksi, konkretisoitui myös siten, että huostassa olon aikana pääsi tutkimuksiin, sai diagnoosin ja oikean lääkityksen. Tämä tuli esille useassa haastattelussa.

Haastattelija: Mitä sä ajattelet siitä et sä asut täällä laitoksessa? Et mikä täällä on..?

Anu: No kun mä asuin kotona niin oli tosi vaikee saada apuu, niin ku lääkkeitäkin tohon ADHD:seen ja nyt mä tulin tänne, sit mä sain, sitä tutkittiin niin mä sain, mul on nyt ne lääkkeetkin siihen ja silleen, menny koulu paremmin, ku on päässy keskittymään. Ku nyt, siel (kotona ollessa) ei ees paljon ees autettu siihen, lääkärit oli vähän tyhmiä.

Kotona ollessa tuen ja avun saaminen ei onnistunut. Vaikka lasta oli käytetty jo ennen sijoitusta lääkärissä, siitä ei ollut apua. Aina avun saaminen lapsen käyttäytymisen ongelmiin ei ole helppoa eikä vanhemmalla ole välttämättä voimavaroja etsiä lapselle oikeanlaista tukea. Tämä tuli esille myös erään toisen nuoren haastattelussa:

Joo mä halusin sinne sen takia, koska se oli ihan turhaa yrittää olla kotona, saada sitä ymmärrystä sieltä, sitä apua sieltä sen takia, kun se oli siis, se oli siinä vaiheessa jo avohuolto, ihan turhaan mä nyt siellä enää olin. Kun se ei edistyny mitenkään, se olis vaan pahentunu, ja siinä ois voinu käydä oikeesti huonosti. Et vähän niin kun se, et mieluummin mä meen ns. turvapaikkaan, missä mä pystyn oleen ja siellä pystytään auttaan ja lääketieteellisissä, koska äiti ei tehny sen eteen yleensä mitään. (Emma)

Lapselle kyse on tärkeästä ja konkreettisesta muutoksesta. Kokemus saadusta oikeanlaisesta tuesta ja avusta sekä kokemus koulussa pärjäämisestä ovat lapselle tärkeitä itsetunnon kannalta, mutta myös aikaisempia negatiivisia kokemuksia korjaavana. Ne vahvistavat lapsen uskoa siihen, että ongelmien kanssa ei tarvitse jäädä yksin vaan voi turvautua muihin ja tulla ymmärretyksi. Osaavan ja ymmärtävän aikuisen läsnäolo korostuu sijaishuollon keskeisenä vahvistavana tekijänä ja tiivistyy yksinkertaisuudessaan seuraavissa nuoren sanoissa:

Haastattelija: No mikä on parasta siinä että asut laitoksessa?

Markku: Varmaan just se että, on oikeesti joku osaava aikuinen kellon ympäri läsnä ja saa kaiken avun mitä tarvii ja ruoat sun muut, et periaatteessa saa kaiken, mitä tarvittee.

”Tullu rohkeemmaks...” – sosiaalisuuden lisääntyminen

Moni haastatelluista lapsista ja nuorista kuvasi olleensa aikaisemmin ujo ja pelänneensä sosiaalisia tilanteita. Olen nykyään sosiaalisempi, olen tullut rohkeemmaksi, en enää pysy vain omassa huoneessani, nämä olivat havaintoja, joista lapset ja nuoret kertoivat vahvistumisena. Kaikki edellä kuvatut viittaavat sosiaalisuuden lisääntymiseen sijoituksen aikana. Sosiaalisuuden lisääntyminen kietoutuu lasten ja nuorten puheissa osin myös sosiaalisiin tilanteisiin liittyneeseen pelkoon, ahdistuneisuuteen ja sen helpottumiseen sijoituksen myötä. Rohkeuden lisääntymisestä sosiaalisissa tilanteissa kertoivat sekä tytöt että pojat:

Jan: Mä olin tosi ujo, mä en uskaltanu puhuu kellekään. [...]

Mut nyt, mä oon tosi sosiaalinen nykyään. Nyt mä viihdyn ihmisten parissa, mä mieluummin oon ihmisten parissa ku yksin, mut ennen mä halusin olla yksin.

Haastattelija: No mitkä asiat ovat sun mielestä tänne muuton seurauksena sun elämässä muuttunu parempaan suuntaan?

Vilma: Ainaki se, että on tullu rohkeemmaks.

Terttu: Mä en oo ehkä enää niin ujo ja mä oon ehkä tekevämpi nykyään, et mä en oo enää koko ajan siel omas huoneessa puhelimen kans, et mä en oo niin vetäytyvä. Ja sit se, että enää ei oo sellast pelkoo, tiätkö mennä vaikka kaupan kassalle, et mitä jos se kaupan kassa sanookin mulle jotain, et ehkä sekin on tuonu se sijotus, et on pakko mennä sellasiin tilanteisiin, niin sit on siitkin saanu sitä varmuutta.

Lasten ja nuorten haastattelut ovat moniulotteisuudessaan kiinnostavia. Jotkut lapsista kuvasivat itsessä tapahtunutta vahvistumista varsin lyhytsanaisesti toteamalla, että heistä on tullut aikaisempaa rohkeampia, mutta eivät avanneet sen tarkemmin, mitä tällä tarkoittivat. Osa lapsista ja nuorista linkitti sosiaalisuuden lisääntymisen omiin oloihin vetäytymiseen ja sen vähenemiseen ja kertoi viihtyvänsä nykyisin enemmän toisten ihmisten parissa. Joillekin sosiaalisuuden lisääntymisessä korostui sosiaalisiin tilanteisiin liittyvien pelkojen väheneminen, kuten se, että nyt nuorta ei enää pelota mennä kauppaan. Vetäytymisen omiin oloihin ja sosiaalisiin tilanteisiin liittyvät pelot voi tulkita lasten ja nuorten ahdistus- ja masennusoireiksi ja niiden häviämiseksi sijoituksen myötä, vaikka he eivät itse asiaa näin ilmaisseetkaan.

Sosiaalisuuden yhteydessä puhuttiin myös lisääntyneestä rohkeudesta kertoa muille omista, itselle tärkeistä asioista sekä tuoda esille omia mielipiteitä. Asioista puhuminen, sanojen löytäminen omille tunteille ja itsensä ilmaiseminen ei tapahdu itsestään vaan suhteissa muihin ihmisiin, saadun mallin, rohkaisun ja luottamuksen

varassa. Sijaishuoltopaikassa puhuminen, ja juttelu lapsen mieltä painavista asioista näyttääkin olevan keskeistä ja tukevan samalla lasten ja nuorten sanallistamisen taitoa:

Haastattelija: Et tarvittaessa ohjaajien kanssa voi jutella?

Emma: Joo ja saa myös täältä aina, halutessaan he varaavat heti kyllä ajan sitten jollekin psykiatrille tai sit keskustelee tän paikan perheyöntekijän kanssa.

Haastattelija: Joo. Miten täällä toimitaan jos sinusta tuntuu pahalle, ahdistaa tai olet surullinen?

Emma: No aina ne koittaa hirveesti piristää, keksiä kaikkee ja yrittää jutella ja yrittää estää semmotten pahan tapahtumisen.

Yhteistä lasten ja nuorten kertomuksille sosiaalisuuden lisääntymisestä olikin sijaishuollon aikana eri yhteyksissä tapahtunut lapsen rohkaiseminen ja kannustaminen kertomaan ja sanallistamaan omia tunteita ja mielipiteitä.

”Saanu kaikkee, vaatteita ja sillee...” – lisääntynyt materiaalinen hyvinvointi

Sijaishuollon terapeutin merkityksen ja lapsen vahvistumisen yhteydessä puhutaan harvoin materiaalisesta hyvinvoinnista. Silti se tuli lasten haastatteluissa esille yhtenä sijoituksen positiivisena seurauksena. Liikuttavaa ja pysäyttävää on seuraava lapsen toteamus hyvästä sijaisperheestä:

Haastattelija: Mitä sä aattelet minkälainen on hyvä sijaisperhe?

Hannu: Ainaki riittää ruokaan rahat ja, silleen, että välillä voi vähän huvitellakin sitten.

Lapsen kertomus muistuttaa koskettavalla tavalla siitä, että kaikille lapsille ei ole itsestään selvää, että rahat riittävät ruokaan, ei myöskään se, että rahaa olisi hauskanpitoon. Sijoituksen aikana saadut kauniit vaatteet sekä mahdollisuus harrastaa tulivat myös esille haastatteluissa.

Haastattelija: Mikä on parasta siinä että asuu laitoksessa?

Veera: Saa vaatteita ja, [naurahtaa] kaikkia uusia ihania vaatteita...

Anu: No.. toi just, parempaan suuntaan et mä oon saanu harrastaa.

Haastattelija: Entäs mikä on parasta siinä et sä asut täällä?

Anu: No se harrastus just. Saanu niitä kavereitakin. On paljon uutta, päässy just oppii lasketelemaankin. Mä en oo käyny silloin ennen, kun

mä tulin niin mä en käyny, päässy ikinä silleen kunnon rinteisiin laskettelemaan.

Se, että pääsee laskettelemaan oikeisiin lasketturinteisiin, kohottaa nuoren itsetuntoa samoin se, että harrastuksen myötä saa kavereita. Vaikka nuori naurahtaakin korostaessaan laitoksessa asumisen parhaana puolena vaatteiden merkitystä, vähäinen asia se ei nuorten maailmassa ole. Nuorille on tärkeää oma pukeutumistyyli, mutta myös pukeutuminen samoihin vaatemerkkeihin, joihin kaverit pukeutuvat (Rosenberg 2014). Jo varsin pienet lapset vertailevat toinen toistensa vaatteita, kännykkämalleja sekä perheiden vapaa-ajanviettotapoja ja matkoja. Osa lasten harrastuksista on sellaisia, että niiden harrastaminen on mahdollista vain taloudellisesti vakaassa asemassa olevien perheiden lapsille. (Rosenberg 2014; Ruckenstein 2009.) Tavaroiden ja harrastamisen avulla tapahtuva eriarvoistuminen ja eronteko eivät siis kuulu pelkästään aikuisten maailmaan vaan ovat läsnä myös lasten vertaissuhteissa.

Taloudellinen tuki liitettiin myös sijaishuollosta itsenäistymiseen. Ajatus tulevaisuudesta on vakaammalla pohjalla, kun tietää saavansa taloudellista tukea. Tästä kertoo nuori seuraavassa.

Markku: Ja onhan huostaanotossa plussapuoliakin.

Haastattelija: Niin. Kertositko niistä enemmän?

Markku: No esimerkiksi se jälkihuolto, ni siitähän nyt on tosi paljon hyötyä, et kerääntyy rahaa ja, kun muuttaa omilleen, ni saa sieltä jälkihuollolt sit apua, jos tarvittee.

Haastattelija: Kyllä, kertyy itsenäistymisvaroja ja sitten jälkihuollon työntekijä on siinä tukena kunnes täytät sen 21 vuotta.

Markku: Ja sitten ei tarvi siit ensimmäisestä asunnosta ite maksaa sitä vuokratakuutakaan.

Lasten haastattelut osoittavat, että materiaalsen hyvinvoinnin lisääntyminen tarkoittaa joidenkin lasten kohdalla varsin konkreettista perustarpeiden tyydyttämistä eli riittävää ja monipuolista ravinnon saantia. Lapsen ei myöskään tarvitse kantaa enää huolta tai elää sen keskellä, että aikuinen kantaa huolta rahojen riittämisestä ruokaan. Materiaalinen hyvinvointi tarkoittaaakin paitsi ruumiillisista vahvistumista myös vahvistumista sosiaalisissa suhteissa ja omanarvontunnon lisääntymistä (myös Laakso 2018.). Lapsi ja nuori voi omistamiensa tavaroiden ja vaatteidensa puolesta sulautua muiden ikäistensä joukkoon.

Kouluterveykyselyn (Ikonen ym. 2017) perusteella tiedetään, että sijoitettuna olevien lasten perheissä taloudelliset vaikeudet ja työttömyys ovat varsin yleisiä. Sijoitettuna olevista lapsista 51 % ilmoitti, että perheen taloudellinen tilanne on kohtalainen tai sitä huonompi ja 61 %, että vanhempi on ollut työttömänä viimeisen vuoden aikana (Ikonen ym.2017). Sijoitettuna olevien lasten perheiden taloudelli-

nen niukkuus on tullut esille myös muissa tutkimuksissa (Ristikari ym. 2018; Heino ym. 2016). Tätä taustaa vasten ei olekaan yllättävää, että lapset ja nuoret kertoivat sijoituksen yhtenä hyvänä puolena lisääntyneestä materiaalisesta hyvinvoinnista. Silti sijaishuollon kontekstissa lasten köyhyys ja se, mitä taloudellinen niukkuus tarkoittaa lasten ja nuorten elämässä, on saanut osakseen varsin vähän huomiota.

Ruotsalaistutkijat Stefan Wiklund ja Marie Sallnäs (2010) ovat harvoja sijaishuollon materiaalisia resursseja tutkineita. Vaikka he eivät vertaileetkaan lasten taloudellisen tilanteen muutosta sijaishuoltoon siirtymisen jälkeen, heidän tutkimustuloksensa viittaavat siihen, että erityisesti perhehoito kompensoi sijoitettujen lasten ja nuorten perheiden niukkoja taloudellisia resursseja. Täten sijoitetuilla lapsilla on aikaisempaa paremmat taloudelliset mahdollisuudet ostaa ja omistaa samoja tavaroita kuin muilla samanikäisillä. Laitoshuoltoon sijoitetut lapset saavat puolestaan perhehoitoon sijoitettuja lapsia enemmän käyttövaroja itselleen, vaikka heillä ei olekaan yhtä paljon materiaalista omaisuutta kuin perhehoitoon sijoitetuilla. (Wiklund & Sallnäs 2010.) Myös Adrian Wardin ja kumppaneiden (2005) tutkimuksen tulokset kertovat huostassa olevien lasten parantuneista materiaalisista olosuhteista.

”Mä en olisi elossa enää...” – takaisin elämään

Tutkijana sanat tuntuvat loppuvan, kun kuulee nuoren kertovan haastattelussa sijoituksen ratkaisevasta merkityksestä. Kun nuori puhuu siitä, että ei olisi enää hengissä, jos sijoitusta ei olisi tehty. Puhe pysäyttää, vaikka sen olisi kuullut jo aikaisemmin (Laakso 2016) tai lukenut vastaavaa muista tutkimuksista (Kivistö 2006, 86). Sijoituksen merkitys elämän ja kuoleman kysymyksenä tuli esillä tässä tutkimuksessa kolmen nuoren haastattelussa.

Haastattelija: Joo. Mitä sä luulet että minkälaista sun elämä olis nyt, jos sua ei olisi sijoitettu?

Terttu: Mä en olisi elossa enää.

Haastattelija: Ihan totta?

Terttu: Joo.

Haastattelija: Miks sä aattelet niin?

Terttu: Mul meni oikeesti silloin, ennen kun mut sijoitettiin, niin mul meni oikeesti aika lujaa silloin, ja mä epäilen että mä oisin varmaan tappanu itteni tässä välissä.

[...]

Terttu: Joo. Et jos mä en ois silloin tiäks saanu sellasta tukea, mitä mä nyt oon saanu, niin mul ei ois pääkoppa kestäny sitä, et mä olisin varmaan tiäksä tappanu itteni, mä epäilen oikeesti aika vahvasti.

Sijoitusta ja huostaanottoa ei tehdä kevyin perustein. Se näkyy myös edellä olevassa nuoren kuvauksessa. Nuori koki oman elämäntilanteensa psyykkisesti niin raskaaksi, ettei hän olisi selvinnyt ilman sijoitusta. Tuki, jonka hän on sijaishuollon aikana saanut, on auttanut hänet takaisin elämään. Samaa kertoi toinen nuori, jonka itsetuhoisuus, ahdistus ja päihteidenkäyttö loppuivat sijoituksen myötä. Kuntoutumisen yhteydessä puhutaan usein toisesta mahdollisuudesta ja toivon herättämisestä. Kovin paljon konkreettisemmin se ei voine toteutua kuin näiden nuorten kohdalla tapahtui.

Psyykkisen kuormittavuuden ohella kuolema on läsnä nuorten päihteiden käyttöön liittyvissä keskusteluissa. Nuori ei välttämättä itse pysty irrotautumaan päihteitä käyttävästä kaveriporukasta ja silloin myös hänelle itselleen muiden puuttuminen, ja huostaanotto väliintulona, näyttäytyy ainoana mahdollisuutena ja pelastuksena (Laakso 2016). Haastattelussa eräs nuori kertoi jossain vaiheessa kadottaneensa uskon siihen, että hän voisi päästä irti huumeista. Millään ei enää ollut väliä ja nuori uskoikin kuolevansa huumeisiin. Aikaisemmat sijoitukset lastensuojelulaitoksiin eivät nekään olleet pysäyttäneet nuorta, päinvastoin.

Haastattelija: Et mikään noist paikoist ei pystynyt katkasee sitä päihteiden...

Taru: Ei pystynyt. Yritti moni, mut ei pystynyt. Mun vastaus oli aina ettei. Ja joskushan mä olin silleen et, jos mä johonki kuolen, ni mä kuolen huumeisiin. Mut emmä enää ajattele silleen. Mul oli semmonen asenne, et jos mä nyt otan nää ja mä kuolen, ni se on mulle ihan sama.

Haastattelija: Niin, sul ei ollu sitä..

Taru: Niin mul ei ollu kuolemanpelkoo. Ei mua pelottanu. Mä olin vaan et, no sit mä kuolen.

Haastattelija: Eikä sul varmaan ollu sit kauheesti sellast elämäntah-
tookaan?

Taru: Ei. Ei mua kiinnostanu, ku mult vietiin kaikki tuol laitoksessa ...

Nuoren kertomus osoittaa, miten tuloksettomia nuoren auttamiseen pyrkivät ratkaisut voivat olla. Kokemuksena epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ne ikään kuin oi-
keuttavat nuorelle itselleen päihteiden käytön. Samalla kertomus osoittaa, miten vahvasta ja vakavasta päihderiippuvuudesta jo 14–15-vuotiaan nuoren kohdalla voi olla kyse. Huumeet eivät kuitenkaan vieneet nuorta lopullisesta. Pelastukseksi nuori määritteli rakkaan ihmisen, seurustelukumppanin löytymisen ja muuttamisen toiseen sijaishuoltoonpaikkaan.

Elämänuskon löytyminen ei tapahdu helpolla, ei välttämättä ensimmäisen eikä toisen sijaishuoltoonpaikan työntekijöiden tuella. Käänte nuoren elämässä voi tapahtua melko yllättäin ja silloin tarvitaan nuoren kanssa toimivilta ammattilaisilta vah-

vaa tulevaisuuden uskoa ja tukea aikaisemmista epäonnistuneista yrityksistä huolimatta.

Nuori määritteli elämänsä käännepöydäksi kokemuksen rakkaudesta. Rakkaus ei helposti yhdisty ammatilliseen työhön. Silti rakkaus on ollut yhtenä tekemänä sijaishuoltoon liittyvissä viimeaikaisissa tutkimuksissa. Scottish Journal of Residential Child Care vuoden 2016 yksi numero on omistettu sen tarkastelulle, mitä rakkaus (love) merkitsee ja tarkoittaisi sijaishuollossa. Lähtökohtana tarkastelulle on se, että jokainen lapsi tarvitsee osakseen rakkautta, kiintymystä ja kokemuksen siitä, että hän on hyväksytty sellaisena kuin on. Rakkaudesta puhuminen laitosteksteissä on ristiriitainen ja osin vaarallinen aihe, sillä muistissa on useissa maissa ilmi tulleet lasten seksuaaliset hyväksikäyttötapaukset. Silti kyseisen lehden toimittajat pitivät aihetta niin tärkeänä, että sitä ei voi ohittaa. Rakkaus voidaan ymmärtää vanhemman rakkautena lapseensa, seksuaalisena kiintymyksenä, mutta myös laajemmin rakkautena, joka yhdistyy toisesta välittämiseen, huolehtimiseen ja hoivaan. Huostassa olevasta lapsesta huolehtivan aikuisen suhde ei perustu vanhemman rakkauteen vaan lapsesta huolehtimiseen, ja rakkauden tulisikin siten välittyä lapselle aikuisen kohteluna ja tekoina arkisissa kohtaamisissa. Konkreettiset totut lapsesta välittämisen ja rakkauden osoittamisen tavat liittyvät sijaishuollossa paljolti materiaaliin symboleihin kuten ruokaan ja kaveruutta osoittaviin esineisiin (Emond 2016). Myös suhteen jatkuvuus sekä kokemus sosiaalisesta ja emotionaalista tuesta ovat merkittäviä edellytyksiä sille, että lapsi voisi kokea olevansa rakastettu (Lusten & Frederiksen 2016).

Norjan lastensuojelulakiin on tehty kirjaus lapsen oikeudesta rakkauteen. Suomen lainsäädännössä asia on ilmaistu tätä lievemmin eli ”lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä” (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361, 1§). Rakkaus on teema, jonka Pesäpuu ry:n kokemusaisantuntijat ovat myös ottaneet esille. Keskustelu huostassa olevan lapsen osakseen saamasta rakkaudesta on merkittävä sijaishuoltotyön luonteen pohtimisen kannalta, sillä se suuntaa ajatusta entistä humanistisempaan ja lapsilähtöisyyttä korostavampaan suuntaan.

Osallisuus

Lasten osallisuuden ja lasten oikeuksien merkitys korostuu useissa lastensuojeluun liittyvissä keskusteluissa, tutkimuksissa sekä kehittämishankkeissa. Lasten osallisuuden korostaminen pohjautuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja lastensuojelulakiin (2007/413). Laki velvoittaa kuulemaan ja ottamaan lapsen mielipiteen huomioon häntä itseään koskevassa päätöksenteossa.

”Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioidaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.” (Lastensuojelulaki 2007, 5 §)

Lastensuojelussa tasapainoillaan lapsen osallisuuden ja suojelun välillä sekä lapsen osallisuuden ja haavoittuvuuden välillä (esim. van Biljeveld ym. 2015). Tämä näkyy lastensuojelulaissa esimerkiksi erillisenä ikään sidottuna ohjeistuksena. Vaikka laki velvoittaa selvittämään lapsen mielipiteen lapsen iästä riippumatta, laissa (20 §) tehdään myös eroa eri-ikäisten lasten suhteen ja määritellään, että kaksitoista vuotta täyttänyttä lasta on kuultava hallintolain (2003) 34 § mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Suojeluajatus näkyy myös kannattomana siitä, että lapsen mielipiteen selvittäminen on tehtävä hienovaraisesti, eikä siitä saa aiheutua tarpeetonta haittaa. Lapselle ei myöskään saa antaa sellaista tietoa, joka vaarantaa hänen kehitystään. (Lastensuojelulaki 2007, 20§.)

Lapsen osallisuus päätöksenteossa ja lapsen elämää koskevissa ratkaisuisissa on todettu (Ten Brummelaar ym. 2018; Bijleveld ym. 2015) yhdeksi keskeiseksi tekijäksi sijaishuollon tavoitteiden saavuttamisen kannalta. Lasten on todettu sitoutuvan paremmin tehtyihin päätöksiin, ja osallistumisen päätöksentekoon on ajateltu lisäävän lasten tunnetta ja uskoa siihen, että hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä. Vaikka lasten osallisuutta lastensuojelussa pidetään tärkeänä, osallisuus voidaan ymmärtää monella eri tavalla. Osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen osallistumista sijoitusta, huostaanottoa ja sijaishuoltopaikan valintaa koskevaan päätöksentekoon sekä mahdollisuutta osallistua asiakassuunnitelmaneuvoitteluun ja esittää neuvottelussa näkemyksiä ja mielipiteitä. Sijaisperheen ja lastensuojelulaitoksen arjessa lapsen osallisuus määrittyy hiukan toisin eli mahdollisuutena vaikuttaa arkeen ja päivittäiseen elämään. Mahdollisuus olla läsnä päätöksentekotilanteissa ja esittää omia mielipiteitä sekä kertoa kokemuksista, ei välttämättä vielä riitä osallisuuden kokemuksen syntymiselle. Osallisuus edellyttää, että mielipiteet tulevat huomioon otetuiksi. Ko-

rosetttaessa lasten osallisuutta tulee myös muistaa, että lapsella on oikeus olla osallistumatta. (Ten Brummelaar ym. 2018; Bijleveld ym. 2015; Oranen 2009.)

Tutkimuksessa haastateltujen sijoitettuna olevien lasten ja nuorten kokemukset kertovat osallisuudesta, mutta myös vähäisistä vaikuttamismahdollisuuksista suhteessa omaan elämään. Osallisuutta lähestyttiin haastatteluissa keskustelemalla asioista, joista lapsi itse voi päättää sekä pyytämällä lasta arvioimaan asteikolla 4–10, miten hyvin hän voi vaikuttaa suhteessa muihin samanikäisiin. Osallisuus tuli haastatteluissa esille myös osallistumisena neuvotteluihin ja keskusteluihin sijaishuolto- paikan valinnasta sekä sijaishuoltopaikan käytännöistä.

”Pystyn aika paljon vaikuttamaan, mutta...silti en pysty”

Lauseessa ”pystyn aika paljon vaikuttamaan, mutta silti en pysty” tiivistyy usean sekä perhehoitoon että laitokseen sijoitetun lapsen kokemukset osallisuudesta. Tämä näkyi myös lasten arvioissa omista vaikuttamismahdollisuuksista suhteessa muihin samanikäisiin. Arviot vaihtelivat arvosanan 8–6 välillä. Arviot olivat samansuuntaisia perhehoidossa ja laitoksessa asuvien lasten kesken sekä vammaisten ja ei-vammaisten lasten kesken. Lapset ja nuoret kertoivat mahdollisuudestaan vaikuttaa koulunkäyntiin, harrastuksiin ja osin siihen, miten usein he tapaavat läheisiään. Sen sijaan he eivät voi vaikuttaa elämänsä kannalta sellaisiin merkittäviin ratkaisuihin kuten huostassa oloon tai siihen, missä ja keiden kanssa he asuvat. Useassa yhteydessä lapset ja nuoret totesivat voivansa vaikuttaa pieniin asioihin, mutta eivät isompiin asioihin, kuten seuraavissa haastattelulainauksissa tulee esille.

Haastattelija: Entä sitte millasissa asioissa sun mielipide ja sun näkemys otetaan huomioon?

Vilma: No.. ..kaikessa melkein, mikä muhun liittyy jotenki.

Haastattelija: Millasiin asioihin esimerkiksi sä voit vaikuttaa sijotettuna?

Vilma: No en mihinkään...kovin isoon, mut kaikkiin pieniin.

Haastattelija: Mihin, minkälaisiin sä et pysty vaikuttaa?

Anu: Esim. siihen, että nyt mä tyyliin, no ei mul sellasii oo ollu, niin ku et mä haluisin täältä nyt heti pois, et sellasia ei oo ollu, mut sellasii mä en esimerkiksi pysty vaikuttaa hirveen hyvin, et mä voin kyllä sano sen, mut ei se vaikuta, melkein.

Lasten ja nuorten tekemä erottelu pieniin ja isoihin asioihin on samansuuntainen kuin aikaisemmissa tutkimuksissa (van Bijleveld ym. 2015), joissa nuoret kertoivat

voivansa vaikuttaa toisarvoisiin (trivial) päätöksiin, mutta eivät itselleen tärkeisiin päätöksiin kuten siihen, missä he asuvat tai koulun valintaan.

Yllättävää oli se, miten vähän lapset ja nuoret kertoivat osallistumisestaan sijaishuoltoapaikan valintaan. Yllättävää tämä on sikäli, että päätös huostaanotetun lapsen sijaishuoltoapaikasta on lapselle merkittävä ja keskeinen päätös, jonka yhteydessä lapsen mielipide tulee selvittää ja ottaa huomioon (Lastensuojeluki 2007, 44 §). Ei kuitenkaan yllättävää sikäli, että myös aikaisemmissa tutkimuksissa osa lapsista kertoi vähäisistä mahdollisuuksista vaikuttaa paikan valintaan ja muuttojen tapahtuneen lapselle yllättäin (Laakso 2016). Tässä aineistossa lasten ja nuorten osallistuminen sijaishuoltoapaikan valintaa jää melko näkymättömäksi. Vain yksi nuori kertoi sijaishuoltoapaikan vaihdoksesta, joka oli tapahtunut hänen omasta aloitteesta. Niissä haastatteluisa, joissa valinta on esillä, osallisuus tulee ilmi lähinnä niin, ettei nuori ole vastustanut paikkaa.

Haastattelija: Mikä sun käsityksen mukaan on ollu syy sille, että sut si-
jotettiin just tänne laitokseen?

Terttu: Ei vissiin ollu mitään muita vaihtoehtoi, et mulle ei mietitty
edes mitään muuta paikkaa. Et se oli mulle alun perin jo mietitty, et mä
tuun tänne. Et ei vissiin ollu mitään muuta sellasta, et ois mietitty jo-
tain muuta paikkaa, et oli vaan niinku periaattees vähän niin ku ainut
vaihtoehto. Et sit en tiedä, mitä olis tapahtunu, jos mä olisin sanonu, et-
tä mä en olis halunnu tulla.

Haastattelujen perusteella siirtyminen nykyiseen sijaishuoltoapaikkaan on tapah-
tunut usean lapsen kohdalla kiireessä ja siten, että harva oli käynyt etukäteen tutus-
tumassa paikkaan.

Haastattelija: Niin sä tulit suoraan sitten tänne?

Anu: Joo-o.

Haastattelija: ...huostaanotosta?

Anu: Äkkipikaisesti kotoo vaan, sit soitettiin taksi ja tulin tänne.

[...]

Haastattelija: Miten paljon aikasemmin sä tiesit, että sä muutat tänne?

Anu: No.. Siis siitä ei ees ollu sovittu, mitään.. Olihan se sillai, tulin
koulusta pari tuntii aikasemmin, niin sit mä lähin.

Haastattelija: Eli se tapahtui yllättäen sulle?

Anu: Niin.

Haastattelujen perusteella lasten osallisuus konkretisoituu lasten osallistumisena
kerran tai kaksi vuodessa pidettäviin asiakassuunitelmaneuvotteluihin, joissa heillä
on mahdollisuus esittää toiveita yhteydenpidosta läheisiin, kertoa siitä, miten asetet-
tut tavoitteet ovat toteutuneet sekä kokemuksistaan sijaishuoltoapaikassa. Tätä mah-

dollisuutta lapset ja nuoret myös kertovat käyttävänsä ja ilmaisevansa mielipiteensa neuvotteluissa.

Sijaishuoltoapaikan arjessa lasten ja nuorten mielipidettä kysytään esimerkiksi vanhempien tapaamisesta, retkikohteista, yhteisen vapaa-ajan viettotavoista ja osin säännöistä. Toistuva yksittäinen asia, johon lapset kertoivat voivansa vaikuttaa, on harrastus.

Haastattelija: Mihin sä voit vaikuttaa?

Ville: No kaikki just et, haluanko harrastaa ja niinku, periaattees vähän niinku, siihen omaan arkeen voi vaikuttaa, et hankala sanoo mitään yksittäistä sellasta, et kyl se on niin, se on laaja.

Haastattelija: Kuvaile millasiin asioihin voit vaikuttaa?

Emma: No esim. jos oli jotain pelkoja, esimerkiksi on tullu jostain väkivaltasesta perheestä ni voi vaikuttaa enemmän siihen, että kuinka paljon saa nähä vanhempia tai jotain vastaavaa et, saa vähän sen mielihiteen siinä. Oikeestaan melkeenpä kaikkeen, et voi kertoa sen mielipiteen kaikkeen ja se on pakko ottaa huomioon. Ja sit sitä aletaan, et jos mä nyt esimerkiks haluisin alkaa harrastaa jotain, niin siinä vaiheessa ne on, siinä vähän sillain, että oookoo, no sitten sitä aletaan harrastaa.

Seuraavassa nuori arvioi vaikuttamismahdollisuuksiaan ja kertoo pystyneensä vaikuttamaan sijaishuoltoapaikan sääntöihin eli itselleen merkittävään kaveriaikaan. Aikaisemmin koulunkäynnin laiminlyönti oli johtanut kaveriajan menetykseen, mutta oli nuoren ehdotuksesta muutettu siten, että hoitaessan koulun hyvin nuori sai tunnin ylimääräistä aikaa viettää kavereiden kanssa.

Haastattelija: Sit jutellaan vähän osallisuudesta. Arvioi asteikolla neljästä kymmeneen, että miten hyvin sä pystyt vaikuttamaan sun omiin asioihin?

Veera: Mä sanon ehkä kuus, koska.. pystyn aika paljon vaikuttamaan, mutta.. silti en pysty.

Haastattelija: Osaaksä kertoo konkreettisesti, että millaisessa asiassa sun mielipide on otettu huomioon?

Veera: Esimerkiks siinä kun, on se kaveriaikahomma, niin mulla aina lähti siitä, jos mä lintsasin jonkun tunnin tai tulini aikaisemmin koulust, ni mulla lähti seuraavan päivän kaveriajat. Niin mä sanoin siitä että, mä en tykkää tosta, niin sitte, siinä mua sit kuunneltiin, jamä sain siihen semmosen porkkanan, että kun mä käyn sen koulun hyvin, niin sitten mul on tunti lisää sitä kaveriaikaa.

Kysymys kaveriajasta voi tuntua pienelle asialle suhteessa mahdollisuuteen vaikuttaa asuinpaikan valintaan, mutta silti merkittävälle suhteessa nuoren arkeen ja siihen, että hänen näkemyksensä otetaan huomioon. Merkityksetön tilanne ei ole myöskään, jos osallisuus ajatellaan prosessiksi, jossa nuorta tuetaan osallistumaan omaa elämää koskevaan päätöksentekoon. Tällöin yksittäiset kokemukset omasta mahdollisuudesta vaikuttaa ja tulla kuulluksi, lisäävät nuoren omanarvontuntoa ja uskoa siihen, että jatkossakin voi vaikuttaa omaan elämään koskeviin ratkaisuihin.

”Mä voin sanoo mun mielipiteen mut, mä en voi päättää”

Haastatteluissa mukana olleet lapset ja nuoret puhuivat asiakassuunnitelmaneuvoiteiluista. Ne ovatkin vakiinnuttaneet asemansa yhtenä huostassa olevien lasten mielipiteiden ja näkemysten kuulemisen paikkana ja osallisuuden rakenteena. Lapsilla on mahdollisuus olla neuvotteluissa läsnä. Mahdollisuus kertoa oma mielipide, on yksi tärkeä askel kohti osallisuutta. Lapset ja nuoret pohtivat kuitenkin sitä, mikä merkitys heidän mielipiteillä lopulta on.

Haastattelija: Entäs mahdollisuudesta päättää sun elämää koskevista tärkeistä asioista?

Veera: Osasta ihan jees... Emmä tiedä. Emmä osaa sanoo.

Haastattelija: Niin, et onko mahdollisuus tärkeistä asioista päättää vai ei?

Veera: Sekin on vähä sillein et on ja ei. Mä voin sanoo mun mielipiteen mut sitten, mä en voi päättää mitään asioita, periaattees.

Haastattelija: No sit mä pyydän sinua arvioimaan, että kuinka hyvin sä voit vaikuttaa omiin asioihin, suhteessa muihin sun ikäsiin? Eli jos sä aattelisit sitä asteikolla 4–10.

Mari: No varmaan sellanen 7.

Haastattelija: 7?

Mari: Joo.

Haastattelija: No kerro minkälaisissa asioissa sun mielipide ja sun näkemykset otetaan huomioon?

Mari: No kaikis koulujutuissa ja tällasissa, ja sitten tottakai asiakassuunnitteluissa, ja sit aikasemmin niin nuorisopsykiatrian palaverissa on otettu suurimmaks osaks huomioon mun toiveet ja mielipiteet, mut aina ei oo kuitenkaan otettu sitten.

Haastattelija: Joo, et on sit tilanteita, missä ne jostain syystä on jäänyt paitsi ja jonkun muun mielipide on sit otettu huomioon?

Mari: Joo.

Edellä olevassa nuoren haastattelussa tulee näkyväksi se, että huostassa olevan lapsen elämässä on läsnä useita eri toimijoita. Nuori ei neuvottelu arkeensa liittyvistä ja elämäänsä koskevista ratkaisuksista pelkästään vanhempiensa kanssa vaan myös sijaishuoltopaikan aikuisten ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa sekä kuten edellä myös muiden nuoruuden instituutioiden edustajien kanssa. Nuoren elämästä on päättämässä useita eri henkilöitä ja nuoren mielipide on vain yksi monien joukossa. Voikin kysyä, miten päätöksentekotilanteissa tulisi toimia, jotta nuorelle selkiytyisi päätöksenteon prosessi. Muuten on vaarana, että lapsen osallisuuden kannalta keskeisiksi ajatelluista osallisuuden paikoista välittyy lapselle ja nuorelle kokemus osattomuudesta. Seuraavassa lapsi kertoo sijaishuoltopaikan perhepalaverikäytännöstä, jonka mitä ilmeisimmin on tarkoitus lisätä lasten osallisuutta ja mahdollisuutta vaikuttaa omaan arkeensa. Lapsen kokemuksena palaverit näyttäytyvät kuitenkin päinvastaisina.

Haastattelija: Missä sä saat vaikuttaa niihin sun omiin asioihin?

Anu: No esimerkiksi ku on näit perhepalaveri, ku näil aikuisil on ollu palaveri, sit ne miettii, just tyyliin, jos tarttee jotain uusiä sääntöi, sit sen jälkeen tulee se perhepalaveri, mis on me lapsetkin ja sitten ne aikuiset kertoo, mitä on mietitty ja sit kysytään, että onks jotain muuta kysyttävää, et haluus joku viel sanoo mistään ja mitä seuraavassa perhepalaverissa. Et sit se on aina kaikkien yhteinen päätös. Saa aina ehtottaa jotain, asioi silleen. Kylhän niit aina saa ehtottaa, mut ei ne aina ees toteudu. Ja jos toteutuu, niin sit sekin on käytössä, joku hyvä asia, tyyliin vaan jotain pari viikkoo. Joku yks pelleilly vähäsen.

Huostassa olevan lapsen ja nuoren arkea värittävät institutionaaliset käytännöt, jotka eivät liity pelkästään päätöksentekoon vaan lapsen arkeen ja lapsen mahdollisuuden määrittellä arkeaan itse. Spontaanit tapaamiset kavereiden tai vanhempien kanssa eivät ole välttämättä huostaanotetuille lapsille mahdollisia. Niistä on sovittava etukäteen sijaishuoltopaikan aikuisten kanssa ja usein myös sosiaalityöntekijän kanssa. Useat lapset ja nuoret kertoivat osallisuuden yhteydessä esimerkiksi siitä, että heidän on mentävä suoraan koulusta sijaishuoltopaikkaan. Tämän arkisen sekä 11-vuotiaita että 17-vuotiaita koskevan käytännön lapset ja nuoret kokivat heidän muista ikätovereista erottavaksi.

Haastattelija: Mites, taas kouluasteikko et neljästä kymppiin, miten sä aattelet, kuinka hyvin sä voit vaikuttaa sun omiin asioihin, suhteessa muihin samanikäisiin lapsiin ku sinä, jos sä ajattelet muita 12-vuotiaita?

Jan: No seittemän.

Haastattelija: Seiskalla pystyt vaikuttaa.

Jan: Joo.

Haastattelija: Mikä laskee sitä arvosanaa, et se ei oo, vaikka ysi tai kasi, tai kymppi?

Jan: No mä en saa just silleen mennä kavereitten kans koulun jälkeen niin ku et, olla niitten kaa suoraan koulust. Joudun heti tuleen tänne.

Keskusteluissa osallisuudesta ja omista vaikutusmahdollisuuksista pohjavireenä on kuultavissa myös eronteko aikuisten ja lasten välillä. Vaikka lasten ja nuorten mielipiteen kysymistä ja sen huomioonottamista pidetään tärkeänä, taustalla on ikään kuin itsestään selvänä ajatus, että aikuiset tekevät päätökset. Päätöksenteon oikeutus näyttää kiinnittyvän ikään. Mitä enemmän on ikää, sitä enemmän on myös oikeuksia päättää omaa elämää koskevista ratkaisuista.

Haastattelija: Mitä sä aattelet, millasia mahdollisuuksia sulla on päättää sun elämästä tai elämässä tärkeistä asioista?

Anu: No... Mäkin oon nyt miettiny, et sitten, että siis sehän on silleen, se on mun oma valinta. Et sitten ku mä oon isompi, niin ku et käyny peruskoulun, että kyllä mä sit ite saan sen tietenkäin päättää, että meeks mä amikseen, niin ku kaikki saa sillon päättää.

Myös englannin kielisiin tutkimuksiin perustuvissa kirjallisuuskatsauksissa korostuu lapsen iän merkitys. 16 vuotta täyttäneet nuoret olivat muita tyytyväisempiä mahdollisuuksiinsa vaikuttaa omiin asioihinsa. Lasten osallisuuden kannalta työntekijöiden asenne sekä erityisesti omahoitajan merkitys osoittautui keskeiseksi. Myös organisaation kulttuurisilla tekijöillä ja organisaatiossa vallitsevalla lapsi- ja nuoriönäkemyksellä on merkitystä lapsen osallisuuden kannalta. Itsestään selvää ei myöskään ole se, miten lasten ja nuorten näkemykset tulevat huomioiduksi asiakas-suunnitelmaneuvoittelussa vai käykö niin, että he ovat kyllä läsnä mutta eivät osallisina varsinaisesti päätöksissä. (Ten Brummelaar ym. 2018; van Bijlaved ym. 2015.)

”Omalla käytöksellä voi vaikuttaa”

Useimmiten osallisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan sanallista mielipiteiden ilmaisemista, kokemuksista kertomista sekä osallistumista omaa elämää koskevien asioiden käsittelyyn neuvotteluissa ja mahdollisuutta olla mukana päätöksenteossa. Lasten ja nuorten kertomuksissa yhdeksi keskeiseksi vaikuttamisen tavaksi määrittyi hiukan yllättäin oma käyttäytyminen. Sitä pidettiin yhtenä keskeisenä vaikuttamiskeinona.

Haastattelija: kuvaile millasiin asioihin sä voit sijoitettuna vaikuttaa?

Aleksi: No omalla käytöksellä voi paljon vaikuttaa kaikkeen.

Haastattelija: Se oli aika kattavasti sanottu.

Aleksi: Mä oon sen itte huomannu, oma käytös on se ykkönen.

Mitä käyttäytymisellä vaikuttamiskeinona sitten takoitettiin? Haastateluiissa kuvattiin sitä, että elämä sijaishuoltopaikassa sujuu, kun käyttäytyy olemassa olevien sääntöjen mukaisesti tai osaa neuvotella niistä asiallisesti. Osa lapsista ja nuorista kertoi siitä, miten he olivat jo melko nopeasti oppineet, miten kannattaa käyttäytyä ja miten ei. He kertoivat havainnoineensa muiden käyttäytymistä ja tilanteita, joita johtivat ristiriitoihin aikuisten kanssa sekä vältäneensä toimimasta samalla tavalla. Ainutlaatuinen kyseinen havainto ei ole, sillä myös Ten Brummelaar ym. (2018) kirjoittavat vastaavasta; nuoren sijaishuollon aikana parantuneen käyttäytymisen myötä myös nuoren mielipiteet tulevat aikaisempaa paremmin huomioiduksi.

Käyttäytyminen ja toiminta ovat ratkaisuja myös niissä tilanteissa, joissa nuori kokee, ettei pysty vaikuttamaan omaan elämäänsä tai kokee, etteivät hänen mielipiteensä tule kuulluiksi ja huomioonotetuiksi. Yhtenä vaihtoehtona on karkaaminen, luvatta pois lähteminen, joko neuvotteluista tai sijaishuoltopaikasta. Karkaamisen sijaishuoltopaikasta voi tulkita myös yhdeksi nuoren selviytymisstrategiaksi, kun hän kokee sijaishuoltopaikan käytännöt ja toimintatavat epäasiallisiksi. Toiminta ja pois lähteminen on siis yksi tapa yrittää vaikuttaa omaan elämään. Tästä puhui 11-vuotias haastatteluissa mukana ollut nuorin lapsi.

Haastattelija: Miten sä ajattelet jos täällä työntekijä kohtelis sua huonosti niin kenelle sä kertoisit siitä?

Vili: Äitille...No jos ne kohtelis mua huonosti niin mä kyllä lähtisin täältä aika äkkiä.

Kiinnostavaa tässä pienessä haastatteluepisodissa on se, että haastattelijan perusoletus on, että huonosta kohtelusta tulee kertoa. Lapsi kyllä kertoisi äidille, mutta hän ei vain puhuisi vaan toimisi eli lähtisi pois paikasta, jossa häntä kohdeltaiisiin huonosti. Nuoret eivät pelkäästään suunnitelleet lähtöä vaan kertoivat lähteneensä luvatta sijaishuoltopaikasta. Yhtenä syynä karkaamiseen he kertoivat huonon kohtelun sijaishuoltopaikassa ja sen, ettei heidän kertomustaan huonosta kohtelusta otettu tosissaan. Omalla käytöksellä vaikuttaminen tuli esille myös tutkimuksessa (Pösö ym. 2016), jossa tarkasteltiin huostaanoton vastustamista ja suostumusta. Välttämättä nuoret eivät olleet vastustaneet huostaanottoa tai sijaishuoltopaikan valintaa neuvotteluissa, mutta osoittivat vastustuksensa omalla käyttäytymisellään.

Kysymys osallisuudesta ja siitä, mihin asioihin voi itse vaikuttaa, oli lapsille ja nuorille vaikea. Mitä oikeastaan pitäisi osallisuuden nimissä arvioida? Yllättävää tämä ei ole sikäli, että se, mitä osallisuudella eri yhteyksissä tarkoitetaan, vaihtelee. Lastensuojelun kontekstissa painotetaan usein lapsen oikeutta olla mukana päättä-

mässä häntä itseään koskevista asioista, lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen informointia hänen elämäänsä liittyvistä asioista. Osallisuus sijaishuollossa liittyy myös pieniltä tuntuviin, mutta nuoren kannalta merkittäviin asioihin kuten esimerkiksi siihen, voiko nuori jäädä koulusta kavereiden kanssa kahville vai pitääkö hänen palata koulusta suoraan sijaishuoltopaikkaan. Kyse ei silloin ole niinkään nuoren oikeuksista vaan ennen kaikkea mahdollisuudesta olla osallisena ns. tavallisissa nuorten yhteisöissä.

Huostassa olevien lasten osallisuutta olisi tärkeää tarkastella myös siitä näkökulmasta, mitä lapset ja nuoret oppivat huostassa oloajan kokemuksistaan. Millaisia vaikuttamisen tapoja he itselleen omaksuvat, millainen käsitys päätöstentekoprosesseista heille välittyy, millaisia asioista sopimisen ja neuvottelun tapoja he omaksuvat ja millaisena he näkevät omat vaikuttamismahdollisuutensa tulevaisuudessa? Neuvottelutaidot, osallistuminen asioista, niin pienistä kuin suuremmista, päättämiseen sekä käsitys omasta osallisuudesta ns. tavallisissa yhteisöissä ja yhteiskunnassa ovat keskeisiä demokraattisen yhteiskunnan tukipilareita. Ne eivät kuitenkaan synny tai tule ylläpidetyiksi itsestään ja siksi osattomuuden ja ulkopuolelle jäämisen kokemukset eivät ole turhauttavia pelkästään yksilöille vaan merkittäviä myös laajemmin yhteiskunnassa.

Johtopäätökset ja pohdinta

Huostaanottojen määrää on totuttu pitämään yhtenä indikaattorina, jonka pohjalta tarkastellaan lasten hyvinvointia ja lapsi- ja perhepolitiikan onnistumista. Mutta kuten Tarja Pösö (2016b, 317) huomauttaa, alhainen huostaanottojen määrä ei välttämättä kerro lasten hyvinvoinnin korkeasta tasosta. Huostaanottojen määrässä tapahtuvien muutosten tarkastelu antaa sekin varsin rajallista tietoa lapsi- ja perhepoliittisten ratkaisujen tueksi.

Huostassa olevien lasten ja nuorten kokemusten tarkastelu täydentää omalta osaltaan tietoa huostaanoton merkityksestä ja sen arvioinnista, miten huostaanotto on onnistunut tehtävässään lasten hyvinvoinnin turvaajana. *Suurin osa tutkimuksessa mukana olleista lapsista ja nuorista kertoo hyvinvointinsa kohentuneen huostassa olon aikana.* Huostaanotto ja sijaishuoltopaikassa asuminen ovat tarkoittaneet heille ilmapiiriltään turvallista, rentoa ja kannustavaa kasvuympäristöä, jossa he ovat tulleet nähdyiksi ja ymmärretyiksi. Alakouluikäisten kokemuksissa korostuu turvallisuuden aistillinen tunnustelu. Havainto muistuttaa, miten tärkeää erityisesti lapsen tullessa sijaishuoltopaikkaan on herkistyä sille, että lapsen turvallisuuden tunnetta voivat horjuttaa myös vieraat äänet, oudot valot ja pimeys. Turvallisuuden tunteen kohentumisen lisäksi lapset ja nuoret kertovat voivansa psyykkisesti aikaisempaa paremmin, olevansa aikaisempaa rohkeampia ja sosiaalisempia. He kertovat myös lisääntyneestä materiaalisesta hyvinvoinnista ja sen merkityksestä. *Pieni osa lapsista ja nuorista kertoo kohdanneensa sijaishuoltopaikassa turvattomuutta, omien kokemustensa vähättelyä, epäoikeudenmukaista kohtelua ja osattomuutta päätöksenteossa.*

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että lasten ja nuorten kokemukset eivät ole toinen toisensa poissulkevia. Lapsi ja nuori, joka kertoo monella tavalla merkittävästä hyvinvointinsa kohenemisesta, saattaa kertoa myös kokemastaan yksittäisestä turvattomuutta synnyttäneestä tapahtumasta sijaishuoltopaikassa. Kokemukset asiattomasta ja epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ovat yksittäisiä, mutta eivät vain yhden tai kahden lapsen kertomia. Havainnot korostavat sitä, ettei valvontaa voi jättää pelkättään laitosten omavalvonnan varaan eikä unohtaa perhehoidon valvontaa ja sen kehittämistä. *Lasten hyvinvoinnin kannalta on merkityksellistä se, miten sijaishuollon valvonta tulevaisuudessa järjestetään, miten valvontaa ohjeistetaan lainsäädännön tasolla ja miten sijaishuollon erityisyys huomioidaan parhaillaan menossa olevassa kokonaisuudistuksessa.* Tämän työn tueksi LAPE:ssa on jo selvitetty valvonnan nykytilaa ja laadittu sijaishuollon valvonnan ja ohjauksen malli (Hoikkala ym. 2017).

Sijaishuoltopaikan muutokset ovat tuttuja useimmille huostassa oleville lapsille ja nuorille. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että sijaishuoltopaikan muutos on osalle lapsista ja nuorista tarkoittanut hyvinvoinnin tukemista ja aikaisempaa parempia kasvuolosuhteita. Tutkimuksessa kuitenkin ne nuoret, joilla on useita ja toistuvia

sijaishuoltopaikan muutoksia erottuvat muista. Huostaanotto ei ole pystynyt turvaamaan heille pysyvää kasvu ympäristöä vaan päinvastoin heidän nuoruuttaan värittävät katkokselliset ihmissuhteet, katkokset koulunkäynnissä, useat muutot paikkakunnalta toiselle, kokemukset epäoikeudenmukaisesta kohtelusta sekä luottamuksen menettäminen. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että ilmiön taustalla olisi kyse useiden eri ongelmien kanssa kamppailevien nuorten poiskäännyttämisestä, kiertolaisuudesta sijaishuoltopaikasta toiseen ja vuorottelevista jaksoista sijaishuoltopaikassa ja psykiatrisessa hoidossa (myös Pekkarinen 2017 b, 173–175; Laakso tulossa). Kyse ei ole uudesta vaan jo aikaisemmin tunnistetusta ilmiöstä. Kansainvälisiä tutkimuksia sijoitusten katkeamisista ja sijaishuoltopaikan muutoksista (Vinnerljung ym. 2017; Skoog ym. 2015; Olsson ym. 2014; Christiansen ym. 2010; Ward 2009; Unrau ym. 2008) on olemassa, mutta Suomessa ilmiön taustoista tiedetään vähän. *Jatkossa olisikin tärkeää selvittää ilmiön yleisyyttä ja tutkia tarkemmin niitä mekanismeja ja syitä, jotka johtavat sijoitusten katkeamisiin ja toistuviin sijaishuoltopaikan muutoksiin.* Tulisi myös pyrkiä siihen, ettei palvelujärjestelmä itse tuottaisi lasten ja nuorten siirtelyä paikasta toiseen samalla, kun palveluja kehitetään entistä enemmän erikoistumisen näkökulmasta.

Tämän tutkimuksen tulokset ovat samansuuntaisia aikaisempien tutkimusten kanssa. Vuonna 2016 julkaistussa tutkimuksessa (Laakso 2016) kartoitettiin huostassa olleiden lasten kokemuksia huostaanoton mukanaan tuomista muutoksista puoli vuotta ja vuosi huostaanoton jälkeen. Haastattelujen pääteemat olivat lähes samoja kuin tässä tutkimuksessa, mutta saatua aineistoa ei tarkasteltu lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Suurin osa lapsista kertoi vuoden 2016 tutkimuksessa parantuneesta huolenpidosta, rauhoittuneesta arjesta ja turvallisesta kasvu ympäristöstä, mutta haastatteluissa tuli esille myös kokemuksia huonosta kohtelusta sekä kiusaamisesta ja fyysisestä väkivallasta sijaishuollon aikana. (Laakso 2016.) Tuija Erosen (2013) tutkimuksessa seurattiin huostaanoton tavoitteiden saavuttamista viisi vuotta huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden arvioiden pohjalta. Myös tässä tutkimuksessa suurimmalle osalle huostassa olleista lapsista sijaishuolto näyttäytyi turvallisuutta, pysyvyyttä ja hyvinvointia tukevana polkuna. Pienelle osalle lapsista huostassa olo tarkoitti sen sijaan turvatonta, katkoksellista ja lasten hyvinvointia kyseenalaistavaa polkua. (Eronen 2013.)

Huostassa olevien lasten elämään liittyy monia sellaisia piirteitä, joita on vaikea tavoittaa yleisillä lasten hyvinvointia tukevilla linjauksilla ja työkäytännöillä. Kysymys huostassa olevan lapsen perhe- ja läheissuhteiden tukemisesta on yksi tällainen työikäntöjen reflektointia vaativista aiheista. Tutkimus tekee näkyväksi lasten perhe- ja läheissuhteisiin liittyvää kirjoa, suhteiden erilaista luonnetta ja suhteiden sääntelyä. Kukaan haastatteluissa mukana olleista lapsista ja nuorista ei asunut ydinperheessä. Huostassa olevien lasten ja nuorten läheissuhteisiin liittyy tukea ja turvaa, mutta myös ristiriitoja ja menetyksiä. Myös useissa aikaisemmissa tutkimuksissa (Ristikari ym. 2018; Ristikari ym. 2017; Ikonen ym. 2017; Laakso 2016) on tullut

esille sijoitettuina olevien lasten perhesuhteiden erityisyys suhteessa muihin samankäisiin: lasten kokema vanhempien ero, perheenjäsenten vaihtuvuus, asuinpaikan muutokset sekä vanhemman kuolema. Vuoden 1997 ikäkohortin seurantatutkimuksessa (Ristikari ym. 2018, 80) selvisi, että 8–25 prosenttia sijoitetuista lapsista oli menettänyt ainakin toisen vanhempansa. Alle 13-vuotiaana pitkäaikaisesti sijoitetuista lapsista peräti yksi neljästä oli kohdannut vanhemman kuoleman. Myös alle 13-vuotiaana lyhytaikaisesti sijoitetut ja teini-ikässä sijoitetuista lapsista 8–14 prosenttia oli menettänyt ainakin toisen vanhempansa. (Ristikari ym. 2018, 80.) *Huostassa olevan lapsen perheestä ja perhesuhteiden tukemisesta puhuttaessa tulisikin tarkkaan miettiä, millaiseen perhekäsitykseen perheen tukeminen pohjautuu.*

Tutkimus osoittaa, että lapselle ja nuorelle on tärkeää, että hän voi itse olla mukana määrittelemässä sitä, keneen hän pitää yhteyttä ja kuinka usein. Lapselle ja nuorelle läheiset suhteet eivät rajoitu perhesuhteisiin vaan tarkoittavat myös muita läheisiksi muodostuneita aikuis- ja kaverisuhteita, joita hänen toivoisi voivan ylläpitää huostassa ollessaan. *Tärkeää on myös se, ettei suhteiden tukemista ymmärretä pelkästään yhteydenpidon mahdollistamisena vaan tukemisen tulisi tarkoittaa myös lapsen läheissuhteiden luonteen selvittämistä ja suhteeseen liittyvien mahdollisten huolenaiheiden, jännitteiden ja ristiriitojen käsittelyä yhdessä lapsen kanssa.* Muuten seurauksena voi olla, että lapsi jää yksin läheissuhteisiin liittyvien kysymysten ja tabuiksi muodostuneiden aiheiden kanssa. Samalla sijaishuolto ikään kuin huomautta vahvistaa puhumattomuuden kierrettä. Haastatteluissa tällaiseksi osoittautui vanhemman kuolema ja siihen liittyneet olosuhteet. Yhtenä tabuaiheena näyttäisi olevan myös nuorten seksuaalisuus. Vaikka haastatteluissa oli mukana pääasiassa nuoria, seksuaalisuus jäi keskusteluissa näkymättömäksi. Nuoruus on oman seksuaalisuuden löytämisen aikaa ja osa seurustelusuhteita. Siksi onkin yllättävää, miten vähän siitä puhutaan sijaishuollon yhteydessä osana sijaishuoltopaikan käytäntöjä, nuorten seurustelusuhteita ja hyvinvointia.

Sosiaalityöntekijälle on viranomaistoimijana uskottu merkittävä vastuu huostassa olevan lapsen edun, oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumisen varmistajana. Hänellä on myös merkittävä vastuu sijaishuoltopaikan käytäntöjen valvojana. *Sosiaalityöntekijä näyttäytyy tutkimuksessa lapsille kuitenkin varsin etäisenä. Haastattelujen perusteella sosiaalityöntekijän ja lapsen tapaamisille on tyypillistä asiakassuunnitelman keskeinen orientaatio.* Useimmiten lapsi tapaa sosiaalityöntekijänsä asiakassuunnitelman neuvotteluissa, joissa on mukana muita: sijaishuoltopaikan toimijoita, lapsen vanhempi tai vanhempia sekä mahdollisesti muita ammattilaisia. Vain harva lapsi tai nuori muisti tavanneensa sosiaalityöntekijänsä kahden kesken. Myös sosiaalityöntekijän vaihtuminen on tuttua usealle lapselle. Yhden nuoren kohdalla nykyinen sosiaalityöntekijä oli kuudes hänen asioitaan hoitava työntekijä. *Luottamuksellisen suhteen syntymiselle on vain vähän mahdollisuuksia, jos sosiaalityöntekijä vaihtuu usein tai lapsi tapaa häntä vain muutaman kerran vuodessa asiakassuunnitelman neuvotteluissa.*

Huostassa oleva lapsen ja nuoren hyvinvoinnin kannalta on tärkeää, että hänellä on joku sijaishuoltopaikan ulkopuolinen luotettava aikuinen. Luottamuksellisen suhteen merkitys korostuu erityisesti silloin, jos lasta on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti tai lapsi ihmettelee sijaishuoltopaikan outoja käytäntöjä. *Lapselle ja nuorelle epäkohdista kertominen ja niiden esille ottaminen ei välttämättä ole helppoa.* Lapsi saattaa vähätellä omia kokemuksiaan ja pohtia sitä, missä menee kiusaamisen ja huumorin raja. Kertomisen esteenä haastatteluissa tuli esille myös se, ettei nuori aikaisempien kokemusten perusteella luota siihen, että häntä uskottaisiin. Nuori saattaa myös pelätä, mitä epäkohdista kertomisesta seuraa hänelle itselleen esimerkiksi sijaishuoltopaikassa. Yksittäisestä tapahtumasta, johon on liittynyt epäammattillista kohtelua, ei välttämättä kerrota, jos epäillään sen johtavan sijaishuoltopaikan muutokseen tai muuhun nuoren näkökulmasta liian hätköityyn ratkaisuun.

Lasten kokemukset sosiaalityöntekijän etäisestä roolista sekä sosiaalityöntekijän vastuiden ja lasten todellisuuden välinen ero ei liene yllätys kenellekään, sillä niin monessa yhteydessä huoli lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden vaihtumisesta, suurista asiakasmääristä ja mahdollisuudesta tehdä työtä eettisesti kestäväällä tavalla on ollut viime aikoina esillä (Eduskunnan oikeusasiamiehen toimisto 2018; Lastensuojelun keskusliitto 2018; Eronen & Laakso 2017). Myös Aulikki Kananojan (Selvityshenkilön...2018) selvitystyön tehtäväksiannon kimmokkeena oli useiden satojen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden allekirjoittama vetoamus ja huoli työntekijöiden mahdollisuudesta hoitaa tehtävänsä sille asetettujen velvoitteiden edellyttämällä tavalla. Näyttää siltä, että valtakunnan tasolla ei olla kuitenkaan valmiita määrittelemään asiakkaiden enimmäismäärää yhtä lastensuojelun sosiaalityöntekijää kohden. *Pitäisi kuitenkin pikaisesti huolehtia valtakunnan tason ohjeistuksella niin, että kaikilla huostassa olevilla lapsilla on kunnan (tulevan maakunnan) sosiaalityön organisatorisista ratkaisuksista ja sijaishuollon sosiaalityön resursoinnista huolimatta mahdollisuus luoda luottamuksellinen suhde omaan sosiaalityöntekijäänsä.*

Tutkimuksessa esille tullut sosiaalityöntekijän vastuulla olevien tehtävien ja niiden toteuttamiseksi luotujen olosuhteiden välillä vallitseva ero herättää monia lastensuojelupolitiikkaan liittyviä kysymyksiä. Kenen puoleen huostassa olevan lapsen tulisi kääntyä, jos hän kokee epäoikeudenmukaista kohtelua tai ihmettelee sijaishuoltopaikan käytäntöjä? Pitäisikö sosiaalityöntekijän vastuut ja rooli suhteessa huostassa olevaan lapseen ajatella tulevaisuudessa jotenkin toisin? Kuka olisi se viranomainen, jonka tehtävänä olisi seurata lapsen edun, oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista sijaishuollossa, entä kenen sijaishuoltopaikan käytäntöjä?

Sijaishuollon osalta lasten ja nuorten kokemukset tekevät näkyväksi sen, miten eettisesti herkästä toiminnasta sijaishuollossa on kyse. Sijaisvanhempien ja lastensuojelulaitoksen työntekijöiden toiminta ei palaudu tiettyyn menetelmään tai yhteen toimintatapaan vaan edellyttää aikuisen herkistymistä kunkin lapsen yksilölliselle tilanteella ja luovuutta toimia näissä tilanteissa. Huostassa oleva lapsi ja hänen hyvinvointinsa toteutumien on monella tavalla riippuvainen aikuisen, sijaisvanhempien

ja laitoksen työntekijöiden suhtautumisesta lapseen, aikuisten toimintatavoista ja sijaishuoltoapaikan käytännöistä. Sijaishuollossa eletään arkea yhdessä lasten kanssa, joilla kaikilla on taustalla hyvin eri tavalla traumaattiseksi luokiteltavia kokemuksia. Myös huostaanotto itsessään voi synnyttää monia kipeitä kokemuksia ja nostaa pintaan käsittelyä vaativia kysymyksiä. Lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvissä kokemuksissa korostuu sijaishuoltoapaikan aikuisten ja lapsen välisen suhteen merkitys, asioista jutteleminen. Sijaishuollossa toimivien tukemiseksi ja osaamisen kehittämiseksi ei ole osoitettavissa yksinkertaisia ratkaisuja. Yksin sijaisvanhempia ja laitoksissa toimivia työntekijöitä ei tulisi kuitenkaan jättää. *Siksi olisi tärkeää kehittää sellaisia täydennyskoulutuksen ja kehittämistyön malleja, joissa keskiössä olisi yhteinen reflektio sijaishuollon käytännön työssä toimivien kanssa. Reflektoinnissa olisi tärkeää tehdä näkyväksi käytännön toimintaa ohjaavaa ajattelua sekä hyödyn-tää olemassa olevaa tutkimustietoa moninaisten ilmiöiden ymmärtämiseksi ja hyvinvointia tukevien toimintatapojen kehittämiseksi.*

Tutkimusta toteutettaessa monet havainnot kiinnittyvät nuorten kanssa työskenteleeseen. Huoli erityisesti nuorten lisääntyneistä kiireellisistä sijoituksista ja huostaanotoista on puhuttanut jo pitkään. Nuorten tukemisessa ratkaisua on etsitty kehittämällä aikaisempaa sujuvampaa yhteistyötä mielenterveyspalvelujen ja lastensuojelupalvelujen välillä. Huostassa olevien lasten ja nuorten yhteisasiakkuus näissä palveluissa onkin varsin yleistä. Tuoreen selvityksen (Heino ym. 2018) mukaan sijoitetuista 13–17-vuotiaista nuorista noin puolet oli asiakkaana myös psykiatrisissa palveluissa.

Nuorten lisääntyneissä sijoituksissa ei liene kuitenkaan kyse pelkästään nuorten vaikeutuneista ongelmista vaan myös nuorille suunnatuista palveluista, palvelukäytännöistä ja kohtaamisen tavoista. Nuorten elinolot -teoksen (Gissler ym. 2018) useat artikkelit tukevat tätä johtopäätöstä. Nuorten kokemuksissa haasteellisena näyttäytyy pirstaleinen palvelujärjestelmä, tiedon puute palveluista, ammattilaisten tiheä vaihtuminen, aikuismaiset kohtaamisen tavat sekä kuulluksi tulemattomuuden kokemukset (Gissler ym. 2018). Palveluja kehitettäessä huomionarvoista onkin sellaisten toimintatapojen miettiminen, jotka entistä paremmin soveltuvat nuorten kanssa työskenteleeseen ja tunnistavat nuoruuden erityisenä elämänvaiheena. Siksi myös lastensuojelussa olisi tärkeää tehdä kiinteää yhteistyötä nuorisotoimen kanssa. Vuoropuhelu voisi laajentaa näkemystä nuorista ja herättää kysymyksen siitä, millaiseen nuoruuskäsitykseen sijaishuoltopalveluissa nojaututaan. *Tärkeää olisi tutkia, mistä kaikesta nuorten lisääntyneet lastensuojelun asiakkuudet johtuvat. Syyt eivät palaudu pelkästään nuorten vaikeutuneisiin ongelmiin. Ilmiötä olisikin tarpeen tutkia kohdennetusti nuorille suunnattujen peruspalvelujen, lastensuojelukäytäntöjen ja laajemmin kulttuuristen tekijöiden näkökulmasta.*

Huostassa olevien lasten hyvinvoinnista puhuttaessa puhe kääntyy usein ennaltaehkäiseviin palveluihin ja niiden kehittämiseen. Ne eivät kuitenkaan enää auta huostassa olevia lapsia ja nuoria. Tutkimuksessa esille tulleet lasten ja nuorten kertomuk-

set lapsuudesta ja nuoruudesta korostavat sijaishuollon merkitystä, sen kehittämisen merkitystä ja kohdennettujen ennalta ehkäisevien palvelujen merkitystä. Huostassa olevat lapset ja nuoret ovat elämänsä alkutaipaleella, joten panostusta heidän kasvuolosuhteidensa ja hyvinvointinsa parantamiseksi tulisi ajatella ennaltaehkäisevinä toimina – ei viimesijaisina kehittämisen kohteina vaan ensisijaisina yhteiskunnan vastuulla olevien lasten ja nuorten hyvinvoinnin huomioimisena.

Tiedontuottamisesta ja tietämisen rajoista

Tutkimuksen toteuttamista on ohjannut huostassa olevien lasten näkökulma. Konkreettisesti tämä on tarkoittanut sitä, että hyvinvoinnin käsitteen teoreettisessa jäsentämisessä on tukeuduttu sellaisiin aikaisempiin tutkimuksiin, joissa keskiössä on ollut sijoitettujen lasten määrittelemät hyvinvoinnin ulottuvuudet. Tämän lisäksi tutkimuksen empiirinen aineisto on huostassa olevien lasten tuottamaa. Tutkimusmenetelmät on valittu niin, että ne ovat jättäneet lapsille ja nuorille mahdollisimman paljon tilaa kertoa itselleen tärkeistä asioista.

Kokonaisuutena on kyse varsin heterogeenisestä aineistosta. Kaikki lapset ja nuoret asuivat (yhtä sisarusparia lukuun ottamatta) eri sijaishuoltoapaikoissa, erilaisissa sijaisperheissä ja lastensuojelulaitoksissa eri puolella Suomea. Viidellä haastatellulla nuorella oli kommunikaatioon liittyviä vaikeuksia, kehitysvamma sekä muita neurologisia vaikeuksia. Viisi nuorta valikoitui haastatteluun siksi, että heillä oli kokemusta useista eri sijaishuoltoapaikoista. Mukana tiedontuottajina oli myös alakouluikäisiä perhehoidossa olevia lapsia. Kyse on moniäänisyydessään varsin ainutlaatuisesta laadullisesta huostassa olevien lasten ja nuorten aineistosta. Näitä eri ryhmiä edustavien lasten tavoittaminen osoittautui kuitenkin suunniteltua ongelmallisemmaksi ja siksi tutkimustuloksissa painottuu nuorten ja laitoksissa asuvien kokemukset. Eri aineistojen välillä ei tullut esille merkittäviä eroja, muiden kuin useita sijaishuoltoapaikan muutoksia kokeneiden nuorten osalta. Aineiston heterogeenisuus tuotti kuitenkin tärkeitä havaintoja toistuvista sijaishuoltoapaikan muutoksista, vammaisten lasten kokemusten kuulemisen käytännöistä ja haasteista sekä alakouluikäisten kokemusten kertomisen tavasta. Näistä kustakin aiheesta on kirjoitettu (Laakso ym. 2018; Laakso tulossa) ja tullaan kirjoittamaan erilliset artikkelit.

Tutkimuksen luotettavuuden kannalta kriittisin kysymys liittyy sosiaalityöntekijöiden kaksoisrooliin lapsen asioista vastaavina viranomaisina ja tutkimushaastattelijoina. Sosiaalityöntekijöiden rooli haastattelijoina perustui toisaalta tutkimuksen aikatauluun eli siihen, ettei tutkimuksessa olisi pystytty muuten tuottamaan näin laajaa ja heterogeenista aineistoa, mutta myös aikaisemmassa tutkimushankkeessa saatuihin kokemuksiin. Siinä (Helavirta ym. 2018) huostaanotetuilla lapsilla oli mahdollisuus valita haastattelijaksi joko tutkija tai oma sosiaalityöntekijä. Osalle lapsista haastattelijalla ei ollut niin väliä ja osa valitsi mieluummin oman sosiaali-

työntekijänsä. He perustelivat valintaansa sillä, että tutulle ihmiselle, joka tietää heidän elämäntilanteesta, on helpompaa kertoa kuin vieraalle tutkijalle. Osa lapsista valitsi kuitenkin mieluummin tutkijan, sillä he epäilivät, että kertomisesta omalle sosiaalityöntekijälle voi olla itselle haittaa ja sosiaalityöntekijä saattaisi käyttää tutkimushaastatteluissa kuulemaansa lapsen edun vastaisesti. Mutkatonta sosiaalityöntekijän kaksoisrooli ei siis ole. Tässä tutkimuksessa muutama haastattelusta kesti vain reilun 20 minuuttia ja lasten vastaukset olivat melko niukkoja eikä varsinaista keskustelua aiheista syntynyt. Voi vain arvailla syytä näiden lasten puhumisen niukkuuteen. Oliko kyse lapselle luontaisesta ilmaisutavasta vai haastattelutilanteesta vai lapsen epävarmuudesta sen suhteen, mitä sosiaalityöntekijälle puhutusta on hänelle itselleen? Muut lapset ja nuoret puhuivat sosiaalityöntekijälleen vapautuneesti ja varsin henkilökohtaisia asioita.

Tutkijan ihmiskäsitys, eriarvoisuuden tunnustaminen ja erilaisuuden hyväksyminen ovat läsnä tutkimusprosessin eri vaiheissa. Tutkimuksessa on kyse varsin sensitiivisestä aiheesta ja hauraassa elämäntilanteessa olevien lasten ja nuorten kokemuksista. Yhtenä sensitiivisten aiheiden tutkimista puoltavana pidetään marginaalisten aiheiden näkyväksi tekemistä. Voidaan myös ajatella, että tutkimuksessa mukana olevilla yhteiskunnassa marginaalisessa asemassa olevalla ryhmällä on tutkimuksen kautta mahdollisuus vaikuttaa omaan asemaansa yhteiskunnassa. Yhdeksi tällaiseksi ryhmäksi voidaan nimetä huostassa olevat lapset ja nuoret heidän erityisen elämäntilanteensa vuoksi. Tutkimus ja sen tulosten raportointi voi toimia myös toisin, kohdettaan leimaten ja kategorisoiden. Siksi tutkimuksesta raportoidessa se, miten tutkija käyttää valtaansa sanoja valitessaan, on myös eettinen kysymys. Tutkijana olen ollut tietoinen tästä sanoilla vaikuttamisen vallasta ja pyrkinyt välttämään huostassa olevien lasten ja nuorten leimaamista ja kategorisointia.

Tieto ja tietäminen on aina rajallista ja näkökulmaista. Myös tutkijan paikka suhteessa tutkittavaan aiheeseen määrittlee tutkimuksessa näkyväksi tulevaa. Sijais- huoltoon liittyvät ilmiöt eivät olleet minulle vieraita tutkimusta aloittaessani. Olinhan jo aikaisemmin tutkinut lastenkodissa tehtävää työtä (Laakso 2009), sijaishuoltopaikan valintaan liittyvää päätöksentekoa (Laakso 2013) ja huostassa olevien lasten kokemuksia (Laakso 2016). Tutkimusaihe on entuudestaan tuttu myös tutkimuskirjallisuudesta. Ajattelen, että asioiden osittainen tuttuus on auttanut tarkastelemaan lasten ja nuorten kokemuksia yleisemmästä perspektiivistä kuin, jos aihe olisi ollut minulle ennestään täysin vieras.

Tutkimusmenetelmänä huostassa olevien lasten haastatteleminen ja haastattelujen lukeminen tuo lapset ja nuoret lähelle tutkijaa. Lasten ja nuorten kohtaamisissa kasvokkain Villestä ja Marista jää muistijälki ainutlaatuisina persoonina. Lasten kokemukset ja kertomukset herättävät myös vahvoja tunteita. Tämä edellyttää tutkijalta omien tunteiden käsittelyä ja tasapainoilua etäisyyden ottamisen ja läheltä katsomisen välillä, ja tutkimustuloksista raportoidessa tasapainoilua kokemuksista muodostuvan yleiskuvan ja yksittäisten tapahtumien välillä.

Tutkija ei elä tyhjiössä ja pelkästään tutkimansa aiheen tutkimuskeskustelujen äärellä. Tutkimusraporttia kirjoittaessani sijaishuolto on ollut varsin kriittisen julkisen keskustelun kohteena. Esillä ovat olleet uutiset nuorten huonosta kohtelusta yksittäisissä sijaishuoltopaikoissa. Siksi olenkin useaan otteeseen pohtinut, tulevatko lasten sijaishuoltoon liittyvät positiiviset kokemukset kuulluiksi ja voidaanko niitä ylipäänsä pitää luotettavan tutkimuksen tuloksina. Kyse ei ole merkityksettömästä eikä ainutlaatuisesta mieleen hiipineestä kysymyksestä. Myös Eronen (2013) pohti samaa kysymystä tutkimuksensa julkistamisen jälkeen. Hänen tutkimuksessaan sosiaalityöntekijöiden arviot huostaanoton tavoitteiden toteutumisesta olivat varsin positiivisia, kun he arvioivat lasten tilannetta viisi vuotta huostaanoton jälkeen. Pidän tärkeänä sitä, että myös sijaishuoltoon liittyvät positiiviset tutkimustulokset tulevat kuulluiksi. Sijaishuollosta ei tulisi kiinnostua vain silloin, kun tapahtuu jotain negatiivista, eikä sijaishuollon kehittämisen toivoisi kiinnittyvän yksittäisiin tunteita kuohuttaviin tapahtumiin vaan moninäkökulmaiseen tutkimustietoon.

Tarja Heino (2017b) osoittaa 1980-luvulta tähän päivään ulottuvassa tarkastelussaan, miten tärkeää olisi rakentaa lastensuojeluun kohdistuvalle tutkimukselle pysyvät rakenteet, rahoitus ja tutkimusohjelma. Vaikka lastensuojelututkimus on vilkastunut viimeisen vuosikymmenen aikana, on useissa eri yhteyksissä tuotu esille lastensuojeluun liittyvät tiedon aukot sekä pitkäjänteisen tutkimuksen teon puute. Lastensuojelututkimusta on tehty eri hankkeissa muutaman vuoden ajan vaihtuvalla tutkijajoukolla. Tämän seurauksena tiedon karttuminen tai kasaantuminen on jäänyt vähäiseksi. Kuten Heino (2017b, 202) kirjoittaa, pienimuotoisista ja paikallisista lastensuojelun tutkimushankkeista ei Suomessa ole ollut puutetta, mutta niiden jatkok kehittäminen on päättäjien, hankkeiden alullepanijoiden ja tutkijoiden vaihtuessa haihtunut ajan tuuliin. Pitkäjänteisen tutkimusohjelman ja pysyvän tutkijajoukon puute on johtanut esimerkiksi siihen, että Suomesta puuttuu edelleen laadullinen lastensuojelun asiakkaina olevien lasten moniääninen ja pitkäkestoinen seurantatutkimus.

Tässä tutkimuksessa on saatu näkyviin huostassa olevien lasten hyvinvoinnin kannalta keskeisiä kokemuksia. Kokemukset toistavat monilta osin aikaisemmissa laadullisilla aineistoilla toteutetuissa tutkimuksissa esille tulleita havaintoja. Voidaankin sanoa, että Suomessa alkaa jo olla kasaantuvaa tietoa huostassa olevien lasten kokemuksista. Kokemukset tuovat esille tiettyjä toistuvia negatiivisia ilmiöitä, kuten lasten osattomuuden kokemuksia, yksittäisten sijaishuoltopaikkojen kyseenalaisia käytäntöjä, sosiaalityön vastuiden ja lasten todellisuuden ristiriidan sekä nuorten toistuvat sijaishuoltopaikan muutokset ja niiden negatiiviset seuraukset nuorten hyvinvoinnille. Tutkimuksen tulokset eivät kuitenkaan pysty vastaamaan näiden ilmiöiden syihin tai niitä synnyttäviin mekanismeihin. Lasten ja nuorten kokemukset ovat tärkeitä tulla kuulluiksi, mutta ne eivät yksin riitä selittämään sijaishuollon moninaisuutta tai toimimaan sijaishuollon kehittämisen pohjana. Siksi jatkossa tarvitaan kyseiset ilmiöt tunnistavaa ja niiden syntymekanismeihin pureutuvaa

moninäkökulmaista sijaishuollon tutkimusta. Sen rinnalla tarvitaan systemaattista ja säännöllistä huostassa olevien lasten hyvinvoinnin seurantaa.

Lähteet

- Anglin, James P. & Scott, Angela (2016) "We don't feel that love". Retrospective Reflections on the Experiences of Removal, Transitions and Trauma from Former Youth in Care. Victoria BC: University of Victoria.
<https://www.uvic.ca/hsd/cyc/assets/docs/Scott-Anglin-RemovalTransitionsandTrauma.pdf>
- Ahponen, Helena (2008) Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Yksilöllinen ja erilainen elämäntulkku. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 94. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Bullen, Tracey, Taplin, Stephanie, McArthur, Morag Humphreys, Cathy & Kertesz, Margaret (2016) Interventions to improve supervised contact visits between children in out of home care and their parents: a systematic review. *Child and Family Social Work*, 22(2), 822–833.
- Bäck-Wicklund, Margareta & Johansson, Thomas (2003)(toim.) Nätverksfamiljen. Tukholma: Natur och Kultur.
- Cameron, Clair, Hollingworth, Katie, Schoon, Ingrid, van Santen, Eric, Schröer, Wolfgang, Ristikari, Tiina, Heino, Tarja & Pekkarinen, Elina (2018) Care leavers in early adulthood: How do they fare in England, Finland and Germany? *Children and Youth Services Review*, <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.02.031>
- Chambers, Ruth M., Rashida M. Crutchfield, Tasha Y. Willis, Haydee A. Cuza., Angelica Otero & Heather Carmichael (2017) Perspectives: Former foster youth refining definition of placements moves. *Children and Youth Services Review*, 73, 392–397.
- Christiansen, Øivin, Havik, Toril & Anderssen, Norman (2010) Arranging stability for children in long-term out-of-home care. *Children and Youth Services Review* 32, 913–921.
- Eduskunnan oikeusasiamiehen toimisto. Tiedote 2.10.2018.
- Emond, Ruth (2016) More than just a bracelet: the use of material symbolism to communicate love. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 15(3), 35–50.
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin: Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi, Enroos, Tarja, Heino & Tarja, Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 224–260.
- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Universitatis Tampere* 1713. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2017) Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko, Mäntysaari & Satu, Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press. 141–162.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus. Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Työpäpaperi 44. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Fattore, Tobia, Mason, Jan & Watson, Elizabeth (2012) Locating the Child Centrally as Subject in Research: Towards a Child Interpretation of Well-Being. *Child Indicators Research*, 5(3), 423–435.
- Fattore, Toby, Mason, Jan & Watson, Elisabeth (2009) When Children are Asked About Their Wellbeing: Towards a Framework for Guiding Policy. *Child Indicators Research* 2, 55–57.
- Fattore, Toby, Mason, Jan & Watson, Elisabeth (2007) Children's Conceptualisation(s) of their Well-being. *Social Indicators Research*, 80, 5–29.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (toim.) (2018) Monen kodin lapset. Helsinki: Gaudeamus.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2016) Multi-local residency of children through the case descriptions of Finnish child welfare social workers. *European Journal of Social Work*, 20(2), 242–252.
- Forsell, Martta, Heino, Tarja & Kuoppala, Tuula (2018) Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten sijoitusten kestot 2016. Tilastoraportti 9. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Gallagher, Bernard, & Green, Adam (2012) In, out and after care: Young adults' views on their lives, as children, in a therapeutic residential establishment. *Children and Youth Services Review*, 34(2), 437–450.
- Gissler, Mika, Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (2018) Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolo-tuotokirja 2018. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137198/URN_ISBN_978-952-343-200-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Goodyer, Annabell (2016) Children's accounts of moving to a foster home. *Child and Family Social Work*, 21 (2), 188–197.
- Hedin, Lena, Höjer, Ingrid & Brunnberg, Elinor (2011) Settling into a new home as a teenager: About establishing social bonds in different types of foster families in Sweden. *Children and Youth Services Review*, 2282–2289.

- Heino, Tarja (2017a) Lastensuojelun palveluntuottajien avoin rekisteri vaihtoehdoksi kilpailutukselle. <https://blogi.thl.fi/lastensuojelun-palveluntuottajien-avoin-rekisteri-vaihtoehdoksi-kilpailutukselle>
- Heino, Tarja (2017b) Kamppailu lastensuojelututkimuksen paikasta ja puiteista. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko, Mäntysaari & Satu, Ranta-Tyrkkö (toim.) Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin. Tampere: Tampere University Press. 193–226.
- Heino, Tarja, Forsell, Martta, Eriksson, Pia, Känkänen, Päivi, Santalahi, Päivi, Tapiola, Mia (2018) Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat - yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja, Hyry, Sylvia, Ikäheimo, Salla, Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 3. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heinonen, Eveliina (2018) Adoption asema lastensuojelussa – Sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten asenteita, näkemyksiä ja kokemuksia. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 2. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/LSKL_adoptio_julk_0499_LR-2.pdf Luettu 15.8.2018.
- Helavirta, Susanna (2016) Lasten asioista vastaamisen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi, Enroos, Tarja, Heino & Tarja, Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 188–223.
- Helavirta, Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Acta Universitatis Tamperensis 1669. Tampere: Tampere University Press.
- Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2018) Familiarity or Not: Children's Choice of Interviewer in a Study of Substitute Care. Child care in practice, 24(3), 258–272.
- Helavirta, Susanna, Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. Janus, 22 (3) 2014, 288–298.
- Hoikkala, Susanna, Kojo, Raija, Tervo, Jaana & Aaltonen, Teija (2017) Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. Työpaperi 19. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Holland, Sally (2009) Listening to Children in Care: A Review of Methodological and Theoretical Approaches to Understanding Looked after Children's Perspectives. Children and Society, 23(3), 226–235.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995) Active Interview. Thousand Oaks, Lontoo, New Delhi: Sage.
- Hytönen, Kirsi-Maria, Malinen, Antti, Salenius, Paula, Haikari, Janne, Markkola, Pirjo, Kuronen, Marjo & Koivisto Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohdetu 1937–1983. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22. Helsinki: STM.
- Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56. Helsinki: Väestöliitto.
- Ikonen, Riikka, Hietamäki, Johanna, Laakso, Riitta, Heino, Tarja, Seppänen, Johanna & Halme, Nina (2017) Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 21. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jones, Christine (2016) Sibling Relationships in Adoptive and Fostering Families: A Review of the International Research Literature. Children & Society, 30, 324–334. DOI: 10.1111/chso.12146
- Kallio, Kirsi Pauliina (2006) Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana. Acta Universitatis Tamperensis 1193. Tampere: Tampere University Press.
- Kestilä, Laura, Väisänen, Antti, Paananen, Reija, Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012a) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. Rekisteripohjainen seuranta tutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka, 77 (6), 599–620.
- Kestilä, Laura, Paananen Reija, Väisänen, Antti, Muuri, Anu, Merikukka, Marko, Heino, Tarja & Gissler Mika (2012b) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät: rekisteripohjainen seuranta tutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka, 77(1), 34–52.
- Kivistö, Jaana (2006) ”Missä mä olisin muuten?” Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Ammatillinen lisensiaattitutkielma. Marginalisaatiokysymysten erikoisala. Sosiaalipolitiikan laitos. Turun yliopisto.
- Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2018) Lastensuojelu 2017. Tilastoraportti 17. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kuntaliiton lastensuojelun kuntakysely 2017. <https://www.kuntaliitto.fi/tiedotteet/2018/kuntaliiton-lastensuojelukysely-lastensuojelun-tilanne-vaikeutunut> Luettu 20.8.2018.
- Laakso, Riitta (tulossa) Lastensuojelun toistuvat sijoitukset ja monipaikkainen asuminen – sijoitettujen nuorten näkökulma.
- Laakso, Riitta (2018) Esineet huostaan otettujen lasten muutoissa. Teoksessa Hannele, Forsberg & Aino Ritala-Koskinen (toim.) Monen kodin lapset. Helsinki: Gaudeamus, 103–127.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja

- Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 157–187.
- Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaan otetulle lapselle. Kunnallisalan kehittämissäätiö. Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Verkkojulkaisu.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä. Acta Universitatis Tamperensis 1444. Tampere: Tampere University Press.
- Laakso, Riitta & Enroos, Rosi (2016) Vierailloilla. Lapsen sijaishuoltopaikkaan tulo huostaanotettujen lasten ja sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Yhteiskuntapolitiikka, 81(5), 506–515.
- Laakso, Riitta, Helavirta, Susanna, Seppälä Leena, Penders, Merja & Krohns, Nina (2018) Minunkin näkemyksilläni on merkitystä – sijoitetun vammaisen lapsen oikeus tulla kuulluksi. Teoksessa Peterelius, Päivi & Eriksson, Pia (toim.) Uudistuva lastensuojelu – kohti asiakkaiden ja ammattilaisten yhteistoimintaa. Työpaperi 32. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 33–40.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361> Luettu 28.10.2018.
- Lastensuojelulaki 2007/417.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> Luettu 20.08.2018.
- Lastensuojelun Keskusliiton kannanotto 9.10.2018.
<https://www.lskl.fi/kannanotot-ja-lausunnot/tyontekijoiden-tyokuorman-vahentaminen-kiireellisin-muutostarve-lastensuojelussa-keinojn/> Luettu 20.08.2018.
- Lausten, Mette & Frederiksen, Signe (2016) Do you love me? An empirical analysis of the feeling of love amongst children in out-of-home care. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 15(3), 90–103.
- Lausten, Mette, Fredriksen, Signe, Fuglsang Olsen, Rikke, Albæk Nielsen, Alva & Torbenfeldt Bengtsson Tea (2015) Anbragte 15-åringes hverdagsliv og udfordringer - rapport fra tredje dataindsamling af forløbsundersøgelsen af anbragte børn født i 1995 Del II. SFI-rapport.
- Leeson, C (2007) My life in care: experiences of nonparticipation in decision making processes. *Child and Social Work*, 13, 268–277.
- Leipoldt, Jonathan D., Kayed, Nanna S., Harder, Annemiek T., Grietens, Hans & Rimehaug, Tormod (2018) Refining the COPEs to Measure Social Climate in Therapeutic Residential Youth Care. *Child Youth Care Forum*, 47, 173–197.
<https://doi.org/10.1007/s10566-017-9424-z>.
- Lundström, T. & Sallnäs, M. (2013) Att värdera dygnsvård – hur nöjda är barnen och vilken betydelse har det? *Socionomens forskningssupplement* nr 33.
- Manninen, Marko (2013) Koulukotiin sijoitettujen nuorten oirekuva ja ennuste. Tutkimuksia 112. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- McLeod, Alison (2010) “A friend and an equal”: do young people in care seek impossible from their social workers? *British Journal Social Work*, 40(3), 772–788.
- Moore, Tim & McArthur, Morag (2017) “You Feel It in Your Body”: How Australian Children and Young People Think about and Experience Feeling and Being Safe. *Children & Society*, 31, 206–218.
- Olsson, Martin, Egelund, Tine & Høst, Anders (2012) Breakdown of teenage placements in Danish out-of-home care. *Child and Family Social Work* 17, 13–22.
- Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Palareti, Laura & Berti, Chiara (2009) Different ecological perspectives for evaluating residential care outcomes: Which window for the black box? *Child and Youth Services Review*, 31(10), 1080–1085.
- Pekkarinen, Elina (2017a) ”Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa” - Koulukodeista aikuis-tuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Pekkarinen, Elina (2017 b) Koulukoti tapaustutkimuksen kohteena. Teoksessa Rosi Enroos, Mikko, Mäntysaari & Satu, Ranta-Tyrkkö (toim.) (2017) Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen misioihin. Tampere: Tampere University Press, 163–191.
- Pekkarinen, Elina (2015) Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Antti, Häkkinen & Mikko, Salasuo (toim.) Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä? Tampere: Vastapaino, 264–300.
- Porko, Petta, Heino Tarja & Eriksson, Pia (2018) Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. Työpaperi 21. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Pösö, Tarja (2016 a) Managing Complexity of Family Contact in Child Welfare. Teoksessa Jaber F, Gubrium, Tone, Alm Andreassen & Per, Koren Solvang (toim.) Reimagining the Human Service Relationship. New York: Columbia University Press, 178–194.
- Pösö, Tarja (2016 b) Epilogi. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 316–322.

- Pösö, Tarja & Pekkarinen, Elina & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta (2016) 'Voluntary' and 'involuntary' child welfare: Challenging the distinction. *Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1177/1468017316653269>
- Pösö, Tarja, Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta (2015). Time in care: The first months in care. *Families, Relationships and Societies*, 7(1), 89–101.
- Ristikari, Tiina, Keski-Säntti, Markus, Sutela, Elina, Haapakorva, Pasi, Kiilakoski, Tomi, Pekkarinen, Elina, Kääriälä, Antti, Aaltonen, Mikko, Huotari, Tiina, Merikukka, Marko, Salo, Jarmo, Juutinen, Aapo, Pesonen-Smith, Anna & Gissler, Mika (2018) Suomi lasten kasvuympäristönä. Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. Raportti 7. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Ristikari, Tiina, Törmäkangas, Liisa, Lappi, Aino, Haapakorva, Pasi, Kiilakoski, Tomi, Merikukka, Marko, Hautakoski, Ari, Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti 9. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura.
- Ritala-Koskinen, Aino & Forsberg, Hannele (2016) Pienet muutot ja monipaikkaisuus. Lasten asuminen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tapauskuvauksissa, Teoksessa Peltola, Marja & Kivijärvi, Antti (toim.): *Lapset ja nuoret muutto-liikkeessä. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 105–117.
- Rosenberg, Mikko (2014) Aikansa kuluttajat – kuudesluokkalaisten ajan ja rahan kuluttajina. *Nuorisotutkimus*, 1, 34–48.
- Ruckenstein, Minna (2009) Lapsuus ja talous. Helsinki: Gaudeamus
- Sallnäs, Marie, Wiklund, Stefan. & Lagerlöf, Helene (2010) Social barnavård ur ett välfärdsperspektiv - Ekonomiska och materiella resurser, psykisk hälsa och tillgång till socialt stöd för ungdomar i familjehem och vid institutioner. *Socialvetenskaplig tidskrift*.
- Selvityshenkilön arvio lastensuojelun henkilöstön riittävydestä ja ratkaisuehdotukset kuormituksen vähentämiseksi. <https://stm.fi/documents/1271139/6184550/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf/a489a36e-7c2f-4ac7-9372-6bb221d2705e/Selvityshenkil%C3%B6n+arvio+lastensuojelun+kuormitus+FINAL+050318.pdf.pdf> Luettu 10.8.2018.
- Selwyn, Julie (2015) Children and Young People's Views on Being in Care. A Literature Review. Hadley Centre for Adoption and Foster Care Studies, University of Bristol. <https://coramvoice.org.uk/sites/default/files/Children's%20views%20lit%20review%20FINAL.pdf> Luettu 4.5.2017.
- Selwyn, Julie & Wood, Marsha (2015) Measuring Well-Being: A Literature Review. University of Bristol. https://researchinformation.bristol.ac.uk/files/41278115/Measuring_Wellbeing_FINAL.pdf Luettu 4.5.2017.
- Selwyn, Julie, Wood, Marsha & Newman, Tabitha (2017) Looked after Children and Young People in England: Developing Measures of Subjective Well-Being. *Child Indicators Research*, 10: 363–380, DOI 10.1007/s12187-016-9375-1.
- Sinclair Ian, Wilson, Kate, & Gibbs, Ian (2005) Foster placements: Why they succeed and why they fail. Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher.
- Skoog, Viktoria, Khoo Evelyn & Nygren Lennart (2015) Disconnection and Dislocation: Relationships and Belonging in Unstable Foster and Institutional Care. *British Journal of Social Work* 45(6), 1888–1904.
- Ten Brummelaar, Mijntje D.C., Harder, Annemiek, Kalverboer, Margriete E., Post, Wendy J. & Knorth, Erik J. (2018) Participation of youth in decision-making procedures during residential care: A narrative review. *Child & Family Social Work*, 23, 33–44. DOI: 10.1111/cfs.12381
- Timonen-Kallio, Eeva, Yliruka, Laura & Närhi, Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnus. Työpöytä 23. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, Marita & Vauhkonen, Teemu (2012) Itenäistyminen elämänvaiheena: Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. Helsinki: SOS-lapsikyklä ry.
- Unrau, Yvonne, Seita, John & Putney, Kirstin (2008) Former foster youth remember multiple placement moves. A journey of loss and hope. *Children and Youth Services Review*, 30(11), 1256–1266.
- Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 77 (3), 302–309.
- van Bijleved, Ganna G., Dedding Christine W.M. & Bunders-Aelen Joske F.G. (2015) Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child and Family Social Work*, 20, 129–138.
- Vinnerljung, Bo, Sallnäs, Marie & Berlin, Marie (2017) Placement breakdowns in long-term foster care – a regional Swedish study. *Child and Family Social Work*, 22, 15–25.
- Ward, Harriet (2009) Patterns of instability: Moves within the care system, their reason, contexts and

- cosequences. *Children and Youth Review*, 31, 1113–1118.
- Ward, Harriet, Skuse, Tricia & Munro, Emily R. (2005) The Best of Times, the Worst of Times': Young People's Views of Care and Accommodation. *Adoption & Fostering*, 29 (1), 8–17.
- Whittaker, James K., Holmes, Lisa, del Valle, Jorge, Ainsworth Frank, Andreassen Tore, Anglin James, Bellonci, Christopher, Berridge, David, Bravo. Amaia, Canali, Cinzia, Courtney. Mark, Currey. Laurah, Daly, Daniel, Gilligan, Robbie, Grietens, Hans, Harder, Annemiek, Holden, Martha, James, Sigrid, Kendrick, Andrew, Knorth, Erik, Lausten, Mette, Lyons, John, Martin, Eduardo, Mcermid, Samatha, McNamara, Patricia, Palareti, Laura, Ramsey, Susan, Sisson, Kari, Small, Richard, Thoburn, June, Thompson, Ronald & Zeira, Anat (2016) Therapeutic Residential Care for Children and Youth: A Consensus statement of the International Work Group on Therapeutic Residential care. *Residential treatment for children and youth*, 33(2), 89–106.
- Whittaker, James K., del Valle, Jorge ja Holmes, Lisa (toim.) (2015) Therapeutic Residential Care with Children and Youth: Developing Evidence-Based International Practice. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Wiklund, Stefan & Sallnäs, Marie (2010) The material side of foster care Economic and material resources among foster carers and foster youth in Swedish child welfare. *Adoption & Fostering*, 34 (4), 27–38.
- Wood, Marsha & Selwyn, Julie (2017) Looked after children and young people's views on what matters to their subjective well-being. *Adoption & Fostering*, 41(1), 20–34.